

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 19

Маріуполь
2020

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 10 від 24.06.2020 р.)
Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 14.05.2020 р. № 627
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України у галузі юридичних наук з
присвоєнням категорії «Б».

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>

«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Відповідальний секретар –старший викладач В. І. Темирова-Хмикіна

Відповідальний за англomовний супровід: старший викладач М. Г. Стьопін.

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін, д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов,
д.ю.н., проф. І. Ф. Хараберюш, д.ю.н., проф. В. І. Теремецький,
д.ю.н., проф. В.О. Рядінська, д.ю.н., доц. В. В. Волік,
к.ю.н., доц. С. В. Книш, к.ю.н., доц. Є. М. Черних.

Іноземні члени редакційної колегії: Ph.D. (Law) Катаріна Брокова (Словацька Республіка),
Ph.D. (Law) Томас Пападопулос (Республіка Кіпр),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Спиридон Флогітіс (Грецька Республіка).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 53 22 52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua
Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.
Тираж 100 примірників.
Замовлення № 040/20

ISSN 2518-1319 (Online)
ISSN 2226-3047 (Print)

© Маріупольський державний університет, 2020
© Автори статей, перекладачі, 2020

UDC 34(05)

Bulletin of Mariupol State University. Series: Law
Collection of research papers
Issued twice a year
Founded in 2011

The publication is authorized by the Scientific Council of Mariupol State University
(Record 10, dated of June 24, 2020)

According to the Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Decree 627, dated 14.05.2020) «The Bulletin of Mariupol State University. Series: Law» has been included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine in the field of Law and is conferred with the category “B”.

The journal has been registered in the international scientific journal database
«Index Copernicus International» (Poland)

Access the international scientific journal database is at:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>
«Bulletin of Mariupol State University» can be found can be found by using the search form at the top
of the page via index ISSN.

The Editorial Board of the Series:

Editor: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin

Executive Secretary: Senior Lecturer V. Temyrova-Khmykina

Editor of english texts: Senior Lecturer M. Stopin.

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin, Sc. D. (Law), Professor M. Baimuratov, Sc. D. (Law), Professor I. Kharaberiush, , Sc. D. (Law), Professor V. Teremetskyi, Sc. D. (Law), Professor V. Riadinska, Sc. D. (Law), Associate Professor V. Volik, Ph. D. (Law), Associate Professor S. Knysh, Ph. D. (Law), Associate Professor Y. Chernykh.

Foreign Experts: Ph.D. (Law) K. Brockova (Slovak Republic),
Ph.D. (Law) T. Papadopoulos (Republic of Cyprus),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History), Professor S. Flogaitis (Hellenic Republic).

Founded by Mariupol State University
129a Budivelnikiv Ave., Mariupol, 87548
Tel.: (0629) 53-22-52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
official website of publication: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua
Publisher «Editing and Publishing Department of the Mariupol State University»
Certificate of inclusion in the State Register of publishing
DC № 4930 from 07.07.2015.
Edition: 100 copies. Order: 040/20

ISSN 2518-1319 (Online)
ISSN 2226-3047 (Print)

© Mariupol State University, 2020
© Authors of the research papers, translator, 2020

ЗМІСТ

Беспалова О.В. МІСЦЕ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	8
Бочков П.В. ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗЕМЛЮ	13
Лісовий О.О. ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ	20
Попов А.А., Туз Ю.О. ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ: НЕДОЛІКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	28
Рядінська В. О., Руденко Л. ПЕРЕВАГИ, ПЛІЙГИ, ПОСЛУГИ ЯК ПРЕДМЕТИ ПОДАРУНКУ (НОВЕЛИ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ)	34
Хараберюш І.Ф. СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	42
Шелухін М.Л., Любчик О.А. ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЗАКОНУ, АБО ЧИ МОЖУТЬ УКРАЇНЦІ ЛІКУВАТИСЬ?	51
Камардіна Ю.В., Ковейно Ю.В. ЗАХИСТ ПРАВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	61
Тихомиров Д.О. ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА: ПЛЮРАЛІЗМ РОЗУМІННЯ	68
Тихомирова Г.Є., Балджи К.В. ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАКТИКА»: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ	73
Теремецький В.І., Журавель Я.В. ПОНЯТТЯ ДЕЛІКТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА ЇХ ОСНОВНІ ОЗНАКИ	80
Романовська О.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	89

Рева В.В. ПРАВОВІ ОСНОВИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ.....	96
Муляр Г.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	103
Ховпун О.С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	111
Курчин О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	118
Тисячний Д. ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА В СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ.....	124

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗІЯ НА ІНДИВІДУАЛЬНУ МОНОГРАФІЮ КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ КУРЧИНА ОЛЕГА ГЕННАДІЙОВИЧА «МІСТОБУДІВНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ» (Ю. М. Бисага).....	131
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	132
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ПРАВО».....	136
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	139

CONTENTS

Bespalova O. PLACE OF ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE SYSTEM OF VALUABLE ORIENTATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	8
Bochkov P. ON THE RIGHT OF OWNERSHIP OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS TO LAND.....	13
Lisovyy O. LEGAL NATURE OF RESTRICTION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS WHEN CONDUCTING NSDCS RELATED TO THE USE OF TECHNICAL MEANS	20
Popov A, Tuz Y. EXTERNAL LABOUR MIGRATION: LACKS OF UKRAINIAN LEGAL ADJUSTING.....	28
Riadinska V., Rudenko L. ADVANTAGES, BENEFITS, SERVICES AS GIFT ITEMS (NOVELS OF THE ANTI- CORRUPTION LEGISLATION OF UKRAINE).....	34
Kharaberiush I. SPECIAL EQUIPMENT IN ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES.....	42
Shelukhin N., Lyubchik O. ON THE CONSTITUTIONALITY OF THE LAW, OR WHAT CAN UKRAINIANS TREAT?.....	51
Kamardina Y., Koveino Y. PROTECTION OF THE RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL BASIS.....	61
Tihomirov D. CIVIL SECURITY: PLURALISM OF UNDERSTANDING.....	68
Tykhomyrova G., Baldzhy K. THE CONCEPT OF «JUDICIAL PRACTICE»: ESSENCE, MAIN APPROACHES TO ITS DEFINITION.....	73
Teremetskyi V., Zhuravel Y. CONCEPT OF TORTIOUS LEGAL RELATIONS AND THEIR MAIN FEATURES.....	80
Romanovska O. FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF THE BODIES OF THE STATE EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE.....	89

Reva V. LEGAL BASIS FOR APPEALING DECISIONS, ACTIONS OR INACTION OF CUSTOMS AUTHORITIES.....	96
Muliar H. SECURING THE RIGHT TO HEALTH CARE: INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS.....	103
Khovpun O. ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF PHARMACEUTICAL RELATIONS IN UKRAINE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT...	111
Kurchin O. TOPICAL ISSUES OF IMPROVING THE COMPETENCE OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE FIELD OF URBAN PLANNING IN THE CONTEXT OF MUNICIPAL REFORM.....	118
Tysiachnyi D. PROSPECTS OF MODERNIZATION OF THE INSTITUTE OF CITIZENSHIP IN MODERN CONSTITUTIONAL LAW.....	124

SCIENTIFIC LIFE

REVIEW ON THE INDIVIDUAL MONOGRAPH OF THE CANDIDATE OF LAW, HONORED LAWYER OF UKRAINE KURCHIN OLEH «TOWN-PLANNING ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF FUNCTIONING OF LOCAL SELF- GOVERNMENT: CONSTITUTIONAL AND LAW RESEARCH» (Bysaha Y.).....	131
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	132
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. SERIES: LAW».....	136
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	139

УДК 341.29:502.13-049.5

О. В. Беспалова

МІСЦЕ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті проведено історичний екскурс порядку формування концепції сталого розвитку, яка сьогодні є одним з пріоритетних напрямів наукових досліджень. Акцентовано увагу на екологічній складовій концепції сталого розвитку. Запропоновано авторську періодизацію формування ідеї сталого розвитку та екологічної безпеки в її рамках.

Визначено місце екологічної безпеки в системі ціннісних орієнтирів сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна безпека, довкілля, концепція сталого розвитку, Організація Об'єднаних Націй, глобалізація, міжнародна безпека.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-8-13

Постановка проблеми та її зв'язок з із важливими науковими та практичними завданнями. Вже загальноприйнятим є той факт, що необхідною умовою розвитку будь-якого успішного суспільства виступає, зокрема, якісне правове регулювання охорони довкілля і використання природних ресурсів, закріплення поняття екологічної безпеки та шляхів її підтримання на регіональному та державному рівнях. При цьому, саме поняття екологічної безпеки як у міжнародних, так і в національних правових актах коригується час від часу з огляду на значну кількість політичних, економічних, соціальних факторів, які постійно змінюються.

До того ж, важливий вплив на сучасне формулювання поняття екологічної безпеки здійснили глобалізаційні процеси та прогресивні ідеї концепції сталого розвитку, котра вважається її прихильниками найперспективнішою ідеологією XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання забезпечення та підтримання екологічної безпеки займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені-адміністративісти, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Л.Р. Біла, В.Т. Білоус, І.П. Голосніченко, В.Л. Грохольський, Л.О. Ємець, Л.П. Коваленко, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Д.М. Лук'янець, О.І. Остапенко, А.Е. Омаров, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін. Серед вчених, які займалися цією проблематикою в рамках екологічного права, можна назвати В.І. Андрейцеву, Г.І. Балюка, А.П. Гетьмана, О.М. Хіміч та ін.

Водночас у більшості сучасних наукових праць окреслена тема висвітлюється фрагментарно, відсутнє ґрунтовне дослідження причин та історичних передумов формулювання поняття екологічної безпеки в рамках концепції сталого розвитку, її місце серед ціннісних орієнтирів сталого розвитку.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку процесів формування концепції сталого розвитку та екологічної безпеки, визначення місця екологічної безпеки серед імперативів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування та вкладення у концепцію сталого розвитку сучасного значення, а саме, екологічної, економічної та соціальної складових, пройшло певний шлях, який пропонуємо поділити на декілька періодів:

1) з 1945 року по 1969 рік - період, який включає створення Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН), підписання перших знакових міжнародних угод та конвенцій нового світу, що стосуються захисту навколишнього природного середовища як основного елементу майбутньої концепції сталого розвитку, та проведення наукових міжнародних конференцій, які піднімали проблемні питання використання природних ресурсів.

Перш за все необхідно відзначити, що саме Статут ООН прийнятий 26.07.1945 року, закладає перші цеглини концепції сталого розвитку, що підтверджується статтею 55: «з метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних та дружніх відносин між націями ООН сприяє підвищенню рівня життя, повної зайнятості населення та умовам економічного та соціального прогресу та розвитку» [1]. В даному випадку поняття «розвиток» мав саме економічний та соціальний підтекст через наслідки Другої Світової війни. І вже коли держави почали оговтуватись від тих наслідків, стало зрозуміло, що між економічним зростанням, захистом навколишнього середовища та правами людини на мир та добробут повинен бути встановлений тісний взаємозв'язок.

В цьому періоді слід відмітити створення 16 листопада 1945 року спеціалізованої установи ООН з питань освіти, науки та культури - ЮНЕСКО, яке було досить далекоглядною подією в напрямку формування екологічної основи концепції сталого розвитку.

Під егідою ООН в кінці 1940-х років було організовано та проведено декілька міжнародних заходів у сфері екології та охорони навколишнього природного середовища. Так, 5 жовтня 1948 року у м. Фонтенбло (Франція) була проведена засновницька асамблея Міжнародного союзу охорони природи [2] (сьогодні має назву Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів, далі - МСОП), основною метою створення якої є проведення діяльності по наданню допомоги співтовариствам (країнам, урядовим та неурядовим організаціям) по впровадженню екологічно чистих методів використання природних ресурсів та збереженню біорізноманіття.

Наступного року з 22 по 29 серпня 1949 року була проведена перша Міжнародна науково-технічна конференція з охорони природи (Лейк-Саксес, м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки), яка зібрала більш ніж 700 учасників з 48 країн та визначила метою зібрання проблему нераціонального використання природних ресурсів. Конференція носила рекомендаційний характер.

Серед міжнародних актів, які регулювали питання охорони навколишнього природного середовища, прийнятих у цей період можна відмітити Міжнародну конвенцію щодо запобігання забрудненню моря нафтою (1954 рік), Женевську конвенцію про відкрите море (1958 рік), Договір про Антарктику (1959 рік), Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Економічний розвиток та охорона природи» (1962 рік), Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою (1963 рік), Міжнародну конвенцію щодо втручання у відкритому морі у випадку аварій, які призводять до забруднення нафтою (1969 рік).

2) з 1970 р. по 1979 р. - період усвідомлення наслідків впливу людства на природні ресурси. В цей період стали формуватись перші теоретичні концепції щодо попередження загроз довкіллю, і при цьому, джерелом загроз стала визнаватись діяльність або бездіяльність людини та держави, а не сили природи. Вектор

міжнародної суспільної думки змістився на екологоорієнтовну економіку, яка б не руйнувала довкілля.

Цей період характеризується запровадженням в науковий обіг поняття «sustainable development», якому відповідає українське поняття «сталий розвиток». Появу його пов'язують з діяльністю Римського клубу, заснованого в 1968 році, оскільки саме в їхніх доповідях вперше піднімалися питання обмеженості природних ресурсів, зростання популяції, економічного розвитку та екологічних проблем ХХ століття. Перший доклад клубу - це проект Д. Медоуза «Межі зростання» датований 1972 роком, що містить модель зростання людської популяції та пов'язаного з цим поступового вичерпання природних ресурсів [3].

Знаковими подіями цього періоду стали Стокгольмська конференція (05-16.07.1972 рік), на якій було прийнято Декларацію з проблем навколишнього середовища людини (19 принципів декларації відносяться до сфери охорони довкілля); підписання Конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів (1972 рік), Міжнародної конвенції щодо запобігання забрудненню з суден (1973 рік); прийняття на хвилі проблеми ядерного роззброєння Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1978 рік); проведення першої Всесвітньої кліматичної конференції (12.02-23.02. 1979 рік), створення Всесвітньої кліматичної програми.

3) 1980 - 1992 роки - третій етап, який можна охарактеризувати сильними глобалістськими настроями в процесі формування концепції сталого розвитку. Кожна доповідь і конференція містить головну думку про те, що боротьба зі змінами клімату і сталий розвиток можливі тільки в загально-планетарному масштабі. До того ж в цей період екологічна безпека була офіційно визнана складовою міжнародної безпеки, що вивело екологічні дослідження на новий рівень, пов'язано екологічні наслідки антропогенного впливу людини на довкілля з економіками країн.

Визначними подіями цього періоду стали: прийняття Всесвітньої Хартії природи (1982 рік); проголошення Всеохоплюючої системи міжнародного миру та безпеки (1986 рік) та доповнення до неї від 1987 року (перше визнання охорони довкілля невід'ємною частиною міжнародної безпеки); підготовка та публікація доповіді «Наше спільне майбутнє (1987 рік), підписання Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 рік), Конвенції про охорону озонового шару (1985 рік), Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989 рік); проведення наради Політичного консультативного комітету держав-учасниць Варшавського договору «Наслідки гонки озброєнь для навколишнього середовища й інші аспекти екологічної безпеки» (1988 рік).

4) Період з 1992 року по сучасність. Цей період характеризується остаточним формуванням концепції сталого розвитку, її основних цілей, виходом на передній план екологічної безпеки вже як складової міжнародної безпеки, проведенням ряду міжнародних конференцій безпосередньо з метою обговорення проблем сталого розвитку, підписанням Кіотського протоколу, який породив безліч наукових та політичних дискусій, а також, проголошенням безпрецедентної надзвичайної кліматичної ситуації планетарного масштабу.

Цей етап ознаменовано такими масштабними конференціями як Конференція з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (03-14.06.1992 рік), Саміт тисячоліття ООН (06-08.09.2000 рік), Всесвітній саміт зі сталого розвитку (26.08.-04.09.2002 року), Конференція ООН зі сталого розвитку Ріо+20 (м. Ріо-де-Жанейро, 20-22.06.2012 рік), Саміти ООН зі сталого розвитку (вересень 2015 рік, жовтень 2019 рік), Саміт «Великої вісімки» (серпень 2019 рік),

Проводячи аналіз становлення концепції сталого розвитку неможливо не вказати на сутність самих цілей, які мають наступний вигляд (прийняті на Саміті ООН зі сталого розвитку у вересні 2015 року):

1. подолання бідності;
2. викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, заохочення раціонального ведення сільського господарства;
3. забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку;
4. забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
5. забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток;
6. забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
7. забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії;
8. сприяння безперервному, всеохоплюючому і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
9. створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
10. скорочення нерівності всередині країн і між ними;
11. забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів;
12. забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
13. вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
14. збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
15. захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття;
16. сприяння розбудові миролюбного і всеохоплюючого суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях;
17. зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності [4].

Як можна побачити, цілі сталого розвитку мають глобальний характер, торкаючись як всіх сфер діяльності людини, так і всього оточуючого її світу, навколишнього природного середовища, охороні якого прямо чи опосередковано присвячено 7 цілей сталого розвитку.

Висновки. Аналізуючи історичні передумови формування концепції сталого розвитку, міжнародні документи, які лягли в її основу, можна відмітити, що концепція сталого розвитку має в своїй основі три так звані «стовпи»:

- екологічний, як головна причина занепокоєності світової спільноти за своє майбутнє,
- економічний, як поштовх до розвитку світового господарства за мінімальної шкоди довкіллю, та соціальний, як прагнення сучасного суспільства до встановлення

справедливості у всіх її видах та формування у людей розуміння раціонального альтруїзму.

Екологічний елемент концепції сталого розвитку виражається насамперед в створенні таких умов, при яких, зокрема, забезпечуються права людини та громадянина на безпечне життя та чисте довкілля, на забезпечення та підтримання екологічної безпеки як складової міжнародної (глобальної) та національної безпеки. Концепцію сталого розвитку покладено в основу екологічних політик багатьох країн світу, однак маючи свої особливості країни по-різному їх реалізують. Тому, визначення місця та ролі міжнародних, державних та недержавних суб'єктів правового регулювання суспільних відносин у сфері підтримання екологічної безпеки в розрізі концепції сталого розвитку, аналіз національної та зарубіжної нормативно-правової бази щодо підтримання екологічної безпеки стане основними напрямками подальших досліджень в цьому напрямку.

Список використаної літератури

1. Устав Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс] : редакція від 16.09.2005. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 24.09.2019). ; Ustav Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu [Elektronnyi resurs] : redaktsiia vid 16.09.2005. - Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (data zvernennia 24.09.2019).

2. The International Union for Conservation of Nature (IUCN) [Electronic resource] : web site. - Mode of access : <https://www.iucn.org/about> (accessed 17.03.2020)

3. The limits to growth : a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind [Electronic resource] / D. H Meadows; et al. - New York : Universe Books, 1972. - 206 p. - Mode of access : <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> (accessed 17.03.2020).

4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року [Електронний ресурс] : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.15р. №A/RES/70/1. - Режим доступу : <https://undocs.org/ru/A/RES/70/1> (дата звернення 17.03.2020). ; Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denniy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku [Elektronnyi resurs] : Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON vid 25.09.15r. №A/RES/70/1. - Rezhym dostupu : <https://undocs.org/ru/A/RES/70/1> (data zvernennia 17.03.2020).

O.V. Bespalova

PLACE OF ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE SYSTEM OF VALUABLE ORIENTATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article gives a historical excursion of the order of forming the concept of sustainable development. It is determined that the concept of sustainable development is one of the priority areas of scientific research. Emphasis is placed on the environmental component of the sustainable development concept.

The author offers the author's periodization of the idea of sustainable development and environmental safety within its framework. It has been determined that the formulation of ecological security has gone some way from the beginning of understanding the importance

of environmental problems and environmental protection to the recognition of ecological security as a component of international and national security.

The main international documents in the field of environmental safety are outlined. The main international conferences that laid the foundation for the concept of environmental safety were identified.

The place of ecological safety as an integral part of the concept of sustainable development is defined.

Keywords: *environmental security, environment, sustainable development concept, United Nations, globalization, international security.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2020 р.

УДК 346.2:2-78]:349.412

П. В. Бочков

ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗЕМЛЮ

Коли йдеться про господарські відносини за участю релігійних організацій, то майнове питання є центральним у побудові цих відносин, оскільки для одержання статусу юридичної особи суб'єкт має володіти певною майновою базою. Правовий режим майна релігійних організацій визначає не тільки вимоги до статусу майна (тобто до об'єкта), а й обумовлює регламентацію господарської компетенції суб'єкта, що володіє цим майном.

Серед учених-юристів спори про право власності на релігійні організації тривають саме тому, що центральне місце в системі майнових прав займає право власності, яке є основоположним серед інших майнових прав. Усі інші права (право господарського відання, право довічної успадкованої власності на землю тощо) є похідними від нього й мають обмежені майнові права.

Господарські відносини як предмет регулювання складається лише з двох елементів – організаційного та майнового. Майнові питання, пов'язані з майном будь-яких релігійних організацій, традиційно залишаються одними з найважчих для юридичного розуміння, хоча і мають вирішальне значення, оскільки реалізація права на свободу совісті передбачає наявність певної майнової бази. Питання власності на релігійну власність безпосередньо пов'язані з природним правом кожної людини на свободу совісті, яке знайшло своє законодавче вираження як на міжнародно-правовому рівні, так і в нормах внутрішнього законодавства.

Вітчизняний законодавець вважає, що релігійні організації це такі самі некомерційні організації, як і, наприклад, благодійні організації, а значить, їх можна вивчити, розглянувши без урахування специфіки внутрішніх організаційних та організаційно-майнових зв'язків у відриві від положень канонічного права, а це спричиняє виникнення багатьох спірних питань, що стосуються господарської діяльності релігійних організацій.

Чинне законодавство не дозволяє однозначно визначити, до якої форми власності слід віднести власність релігійних організацій, оскільки в чинних законодавчих актах відсутня чітка кваліфікація такої форми власності, як власність батьків. На нашу думку, майно релігійних організацій слід кваліфікувати як іншу форму власності – як власність релігійних організацій, а не як приватну або колективну, оскільки релігійні

організації мають специфічний, відмінний від громадських організацій, принцип організаційної структури, порядок прийняття рішень з управління майном і т. ін.

Ключові слова: *господарські відносини за участю релігійних організацій, майнові відносини за участю релігійних організацій, власність релігійних організацій, право релігійних організацій на землю, форма власності релігійних організацій.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-13-20

Постановка проблеми. Майнові питання, пов'язані з власністю будь-яких релігійних організацій (далі РО), традиційно залишаються чи не найскладнішими для юридичного осмислення, хоча й мають найважливіше значення, оскільки реалізація права на свободу совісті передбачає наявність певної майнової бази. Питання власності на культове майно безпосередньо пов'язані з природним правом кожної людини на свободу совісті, що знайшло своє законодавче вираження як на міжнародно-правовому рівні, так і в нормах внутрішнього законодавства.

Право власності РО та його суб'єктний склад не знайшов достатнього висвітлення у вітчизняних наукових дослідженнях. Складність аналізу майнового режиму релігійної сфери визначається необхідністю звернення одночасно до актів законодавства і до канонічних норм, що містяться в статутах РО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Визначенню режиму правового майна багато уваги було приділено в дослідженнях сучасних цивілістів Н.П. Астахова, Е.Г. Полонського, Ю.С. Цимермана, В.С. Щербини та ін. Але в контексті нашого дослідження особливий інтерес становлять роботи С.З. Михайліна, І.В. Єршової, З.М. Заменгоф, Г.В. Пронської, В.В. Хахуліна, С.М. Грудницької, Н.О. Бардашевич, О.П. Загнітка та ін. Ці дослідники зазначають, що правовий режим визначає не лише вимоги до статусу майна (тобто до об'єкта), а й обумовлює регламентацію господарської компетенції суб'єкта, який володіє цим майном. Однак належного висвітлення в перерахованих вище роботах не одержали питання, пов'язані з визначенням форми власності РО і у зв'язку з цим права власності на землю РО.

Формування цілей статті. У пропонованій статті спробуємо проаналізувати ситуацію щодо власності РО на землю в руслі більш загальних проблем, пов'язаних із визначенням форми власності РО в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш спірних у вітчизняному законодавстві є питання про право власності РО на землю. Незважаючи на відомі розходження в майнових режимах РО протягом всього періоду історії їх розвитку найбільш революційні зміни у цій сфері відбулися в ХІХ ст.

Звертаємо увагу на той факт, що територія сучасної України в історичній ретроспективі не була єдиною. Для нашого дослідження цей момент є особливо значущим, оскільки правові традиції на територіях з різним історичним минулим істотно відрізняються. В рамках інститутної теорії рівні можливості суб'єктів права власності отримали як Церква, так і її окремі структурні одиниці. Ці можливості набули подальшого закріплення в цивільному законодавстві Російської імперії. При цьому межі права релігійної власності були значно розширені. Як зазначають дослідники, суб'єктами права власності на майно крім Православної Церкви були також «єпархіальні начальства (нинішні єпархії), монастирі й церкви (нинішні парафії)» [1, с.359].

Про території, що були частиною Австро-Угорщини, на жаль, матеріалів набагато менше. Очевидно, такий стан справ можна пояснити правовим становищем Української греко-католицької церкви в Речі Посполитій та Австрійській імперії, де греко-

католицьке духовенство (на відміну від римо-католицького кліру) до владних функцій ніколи не допускали. Однак в Австрії (з часом Австро-Угорщині) політика щодо УГКЦ дещо змінилася під впливом освіченого абсолютизму. Так, Марія Терезія заборонила примушувати греко-католиків до переходу в латинський обряд, а її син Іосиф II зрівняв у правах усі церкви імперії.

Прийняті закони не поліпшили матеріального становища священнослужителів УГКЦ і де-факто не зрівняли в правах римо- і греко-католиків. Основна маса священників балансувала на межі виживання, хоча прийняті закони дещо полегшили становище сільських священників, надавши їм деякі привілеї [2, с.318]. Не менш цікавою в руслі нашого дослідження є робота О.Г. Бачинського «церковне право», в якій знаходимо «постанови до управління зовнішніх правних відносин Католицької церкви в Австрії» (Закон від 7 травня 1874 р.). У цьому документі йдеться про те, що діяльність усіх РО здійснюється на підставі «зовнішніх», тобто державних приписів. Причому вчений-церковник навіть не коментує положення, а сухо цитує їх зміст, що вказує на те, що йдеться про норми, які не підлягають обговоренню і є обов'язковими до виконання. Так, наприклад, у параграфі 60 VIII розділу Закону зазначено: «Влада урядова повинна стежити за тим, щоб влада церковна не переступала свого кола компетенції і щоб виконувала приписи зовнішнього закону, рівно як розпорядження влади державної на підставі цього Закону (...) з цією метою може влада накладати страти грошові (...) рівно як уживати усіляких примусових засобів, дозволених законом» [3, с.426]. Австрійська влада активно втручалася навіть у ті питання, які формально мали б перебувати в компетенції УГКЦ. Неодноразово в Законі підкреслюється, що облік надходжень від релігійної діяльності та супутніх витрат повинен здійснюватися виключно на основі австрійського цивільного законодавства, з використанням встановлених форм і бланків звітності.

Після революційні події і подальша історія становлення СРСР засвідчують націоналізацію всієї землі, в тому числі церковної і монастирської, шляхом обернення її на всенародне надбання й користування всіх трудящих на ній. Те саме стосувалося й інших об'єктів, що належать церкві і входять в її структуру організацій.

Подальше регулювання майнових відносин у релігійній сфері пов'язують із прийняттям Помісним собором у 1945 р. Положення про управління Російської православної церкви [4, с.133]. У Положенні (п. 41) було передбачено право парафіяльних «общин вносити потрібні суми на утримання єпархіального архієрея та його управління, а також на загальноцерковні потреби: на патріарше управління і на утримання духовних навчальних закладів при патріархові» [5, с.201]. Між тем церковні будівлі залишались у державній, тобто загальнонародній власності.

Пізніше закон, що позбавляв РО права володіння власністю, був скасований. Радянським урядом надано органам релігійних культів обмежені права юридичної особи та можливість придбання транспортних засобів, виробництва начиння і предметів релігійного культу, продажу їх товариствам віруючих, оренди, будівництва та купівлі у власність будівель (крім молитовних будівель і будинків). Такі дії здійснювалися лише з санкції Ради у справах релігійних культів.

Сьогодні вітчизняний законодавець то відносить РО до громадських організацій, то до приватних власників, то до колективних власників. Виникає відчуття, що законодавець, надавши РО статус юридичної особи, за будь-яку ціну намагається позбавити ці організації права власності на землю, хоча реституція майна (згідно з усіма загальноєвропейськими документами) передбачає і повернення експропрійованих радянською владою земель, що перебували у власності РО. На жаль, наше законодавство в цьому відношенні не назвеш послідовним, як, наприклад,

законодавства прибалтійських республік, які повернули не тільки будівлі, а й земельні ділянки, що належали РО до 1940 року.

Якщо власність РО віднести до приватної власності, то згідно зі ст.325 ЦК України законом може бути встановлено лише «обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи», а ніяк не заборона на право володіння. Тобто, виходячи з цієї норми ЦК України РО можуть як юридичні особи мати у власності землю. Але згідно із Земельним кодексом України РО права власності на землю не мають (Позицію Державного комітету України з земельних ресурсів було викладено в Листі № 14-11-11/2704 від 29 квітня 2003 р.).

У ст. 19 Земельного кодексу України зазначено, що всі землі в межах території України за основним цільовим призначенням поділяються на дев'ять самостійних категорій, а саме: на землі житлової та громадської забудови, сільськогосподарського, природно-заповідного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення, землі лісового та водного фондів, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони.

Відповідно до класифікації земель чинної Інструкції щодо заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель, затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 5 листопада 1998 р. № 377, зареєстрованої Міністерством юстиції України 14 грудня 1998 р. № 788/3228, РО віднесено до «інших громадських організацій» (шифр рядка 47), а це, зокрема, зареєстровані РО – православні, греко-католицькі, протестантські, іудейські, мусульманські та інші РО, крім підсобних господарств РО, у тому числі господарств монастирів.

Згідно зі ст. 38 Земельного кодексу України до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. Отже, земельні ділянки, на яких розміщені культові споруди РО, належать до земель житлової та громадської забудови. Але як у такому разі бути, якщо культові споруди розміщені на тих землях, які належать до категорії земель історико-культурного, природно-заповідного, рекреаційного, оздоровчого призначення. Виникає нагальна потреба у виділенні ще однієї категорії земель – земель, на яких розміщені культові об'єкти (саме так, а не земель, на яких розміщені РО).

У ч.1 ст. 82 Земельного кодексу України зазначено, що юридичні особи України (засновані громадянами України або юридичними особами України) можуть набувати право власності на земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, інших цивільно-правових угод; внесення земельних ділянок засновниками до статутного фонду, прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом.

Згідно зі ст. 92 Земельного кодексу України право постійного користування земельною ділянкою із земель державної та комунальної власності набувають лише підприємства, установи та організації, що належать до державної або комунальної власності. А де ж право постійного користування земельною ділянкою із земель інших форм власності, адже в Конституції зазначено, що всі форми власності рівні, і в Україні крім державної та комунальної існують ще приватна та суспільна власність, причому приватна поділена на власність громадян та юридичних осіб.

Підприємство – це самостійний статутний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідну та комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку (ст.1 Закону України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ). Поняття «комунальне підприємство» визначено у ст.2 цього Закону, згідно з якою комунальним

підприємством є підприємство, засноване на власності відповідної територіальної громади. А державне підприємство – це підприємство, засноване на державній власності, в тому числі казенне.

Далі Законодавець аргументує, що релігійна громада не може бути віднесена до цієї категорії юридичних осіб, а тому і не може бути, згідно з чинним законодавством, суб'єктом права постійного користування на землю. Оскільки РО відповідно до положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ не можуть займатися підприємницькою діяльністю і не належать до організацій державної або комунальної власності та відповідно до положень Земельного кодексу України не можуть набути права власності на землю або право постійного користування землею, то релігійним громадам можуть надаватися земельні ділянки тільки в оренду. Якщо далі міркувати в руслі згаданих вище законодавчих актів, то підприємства, створені РО не займаються підприємницькою діяльністю, а якщо допустити, що такі займаються, будучи юридичними особами, то значить мають і право власності на землю. А як бути з правом власності на землю, якщо ця земля пожертвована або заповідана тій чи іншій РО, адже право приватної власності може бути передано у спадок громадянам, юридичним особам, державі.

Не можна не погодитися з думкою Н.О. Бардашевич про те, що і право оперативного управління, і право господарського відання щодо РО можна розглядати як особливі правозабезпечувальні засоби. Їх застосування поряд з іншими засобами дозволяє власнику (в цьому випадку РО) забезпечити спеціальну правосуб'єктність створюваного дочірнього суб'єкта (будь то РО, благодійна організація або суб'єкт господарювання) і дає можливість контролювати цільове використання переданого майна [6]. Але оскільки розгляд правового режиму майна безпосередньо пов'язаний із питаннями власності, не можна обійти увагою цей аспект проблеми.

Ми не можемо погодитися з кваліфікацією власності РО або як приватної, або як колективної, оскільки вона має особливий характер привласнення майна, особливості суб'єктного та об'єктного складу, а також зміст правовідносин власності. Тим більше, що в ГК України є відсилання до «іншого права», але без уточнень. У ст. 133 ГК України сказано, що «основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якому базується їх господарська діяльність, складають право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління. Господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (права володіння, права користування тощо), передбачених Цивільним кодексом України. Майно суб'єктів господарювання може бути закріплено на іншому праві згідно з умовами договору з власником майна».

Акцентуємо тут на словах «на іншому праві», оскільки серед правознавців не вщухають суперечки про право власності РО саме тому, що центральне місце в системі речових прав посідає саме право власності, яке постає основоположним серед інших речових прав. Усі інші права (право господарського ведення, право пожиттєвого наслідуваного володіння земельною ділянкою тощо) є похідними від нього і є обмеженими речовими правами.

Саме в силу перерахованих вище особливостей власність РО можна кваліфікувати як іншу форму власності – як власність РО, а ніяк не приватну або колективну. Такий підхід в існуючих реаліях є правильним ще й тому, що підтримується доктринальними уявленнями церкви про роль власності в сучасному соціальному житті. Зокрема, основи соціальної концепції Російської православної церкви [7], визнаючи різноманіття форм власності, виділяють власність релігійних організацій як особливу її форму.

Ми повністю згодні з тим, що власність РО дійсно являє собою окрему форму власності, оскільки має низку відмінних рис, про що вже йшлося вище. Однак не все майно релігійних організацій служить релігійним цілям. Відповідно, будь-яке майно, що належить релігійним організаціям, необхідно розділити на дві великі групи: майно релігійного призначення та майно загального призначення, і вже виходячи з цього, вибудувати систему законодавчого регулювання цієї сфери. У власності РО не може перебувати земля, проте підприємства РО таке право мають. Значить, якщо всі ланки РО підпорядковані єдиному керуючому центру, то опосередковано власником земельної ділянки, що належить підприємству РО є вся структура на чолі з керуючим центром. Не зовсім зрозумілою є й ситуація з господарською діяльністю РО: з одного боку, у ст. 19 Закону сказано, що «релігійні організації у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають права юридичної особи», а з іншого боку, не мають права займатися підприємницькою діяльністю як НКО. Але підприємства РО можуть займатися і підприємницькою діяльністю. Тут ще раз нагадаємо, що всі ланки РО – це тільки ланки єдиної канонічної структури, і отже, опосередковано держава дозволяє РО займатися й підприємницькою діяльністю.

Найбільш заплутаною є ситуація із націоналізованими земельними володіннями РО: начебто власність РО і потрібно повернути в порядку подолання наслідків політики СРСР, однак володіти цією власністю за сучасним українським законодавством РО не можуть. До питань щодо повернення власності РО додаються і питання про повернення націоналізованої власності взагалі, оскільки в Конституції України заявлено про рівність усіх форм власності, з чого випливає, що повертати власність (або компенсувати її вартість) необхідно не тільки РО, а й усім тим, хто постраждав від націоналізації, колективізації тощо. В іншому випадку РО, які виконують функцію соціального служіння, можуть обмежувати права того самого соціуму, а це за Конституцією України є неприпустимим.

Висновки. Не знаходячи чіткої приналежності РО до існуючих приватних або публічних режимів у майновій сфері, можна зробити висновок про наявність у них самостійної форми власності. Власність РО (релігійна власність) є якраз окремим випадком інших форм власності, на що вказує законодавець. Враховуючи названі вище особливості, ми вважаємо, що власність РО не можна кваліфікувати як колективну або приватну.

У зв'язку з тим, що у вітчизняному законодавстві не врегульовано питання кваліфікації такої форми власності, як власність РО, питання землекористування РО тощо, пропонуємо внести до ЦК України, ГК України, ЗК України, а також до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» положення, що обґрунтовують таку форму власності, як власність РО. Особливо значущими є і положення, що дозволяють РО володіти земельними ділянками, успадковувати їх, приймати земельні ділянки як пожертвування. Не менш важливою є й розробка положень про відчуження власності РО у правовому порядку в разі порушення законів України.

Список використаної літератури

1. Новицкая Т. Е. Правовое регулирование имущественных отношений в России во второй половине XVIII века / Т. Е. Новицкая. - Москва : Зерцало-М, 2005. - 567 с. ; Novitskaya T. Ye. Pravovoe regulirovanie imushchestvennykh otnosheniy v Rossii vo vtoroy polovine XVIII veka / T. Ye. Novitskaya. - Moskva : Zertsalo-M, 2005. - 567 s.

2. Шандра Р. С. Правовий статус попівства у західноукраїнських селах волоського права (XIV-XVIII ст.) // Релігійний чинник в історії права, держави та юридичної думки : матер. XXXIV іст.-прав. конф., м. Тисмениця, 26-29 травня 2016 р. - Київ, Херсон : Грін Д.С., 2016. - С. 318-323.; Shandra R. S. Pravovyi status popivstva u zakhidnoukrainskykh selakh voloskoho prava (XIV-XVIII st.) // Relihiinyi chynnyk v istorii prava, derzhavy ta yurydychnoi dumky : mater. XXXIV ist.-prav. konf., m. Tysmenytsia, 26-29 travnia 2016 r. - Kyiv, Kherson : Hrin D.S., 2016. - S. 318-323.

3. Бачинський О. Право церковне / О. Бачинський. – Львів : Бібліотека ставропігійського інституту, 1900. - 766 с. ; Bachinskiy O. Pravo tserkovne / O. Bachinskiy. – Lviv : Biblioteka stavropigiyskogo institutu, 1900. - 766 s.

4. Русская Православная Церковь в советское время (1917 - 1991) : материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью / сост. Т. Штриккер. – Москва : ПроPILEI, 1995. - Кн. 2. - С. 133 - 141. ; Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v sovetskoe vremya (1917 - 1991) : materialy i dokumenty po istorii otnosheniy mezhdu gosudarstvom i Tserkovyu / sost. T. Shtrikker. – Moskva : Propilei, 1995. - Кн. 2. - S. 133 - 141.

5. Пospelовский Д. В. Русская православная церковь в XX веке / Д. В. Пospelовский. – Москва : Республика, 1995. - 509 с.; Pospelovskiy D. V. Russkaya pravoslavnaya tserkov v XX veke / D. V. Pospelovskiy. – Moskva : Respublika, 1995. - 509 s.

6. Бардашевич Н. А. Хозяйственно-правовое обеспечение деятельности религиозных организаций : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Наталья Александровна Бардашевич; Институт экономико-правовых исследований. - Донецк, 2011. - 259 с. ; Bardashevich N. A. Khozyaystvenno-pravovoe obespechenie deyatelnosti religioznykh organizatsiy : dis. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.04 / Natalya Aleksandrovna Bardashevich; Institut ekonomiko-pravovykh issledovaniy. - Donetsk, 2011. - 259 s.

7. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви [Электронный ресурс] // Русская православная церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html> (дата обращения: 28.04.2020). ; Osnovy sotsialnoy kontseptsii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi [Elektronnyy resurs] // Russkaya pravoslavnaya tserkov. Ofitsialnyy sayt Moskovskogo Patriarkhata. – Rezhim dostupa : <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html> (data obrashcheniya: 28.04.20 20).

P. Bochkov

ON THE RIGHT OF OWNERSHIP OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS TO LAND

When it comes to economic relations involving religious organizations, the property issue is central to the construction of these relations, since to obtain the status of a legal entity, the subject must have a certain property base. Legal regime of property of religious organizations not only define requirements to the status of a property (i.e. object), but also determines the regulation of economic competence of the entity that owns this property.

Among legal scholars, disputes about the ownership of religious organizations are taking place precisely because the central place in the system of property rights is occupied by the right of ownership, which is fundamental among other property rights. All other rights (the right of economic management, the right of lifelong inherited ownership of land, etc.) are derived from it and have limited property rights.

Economic relations as a subject of regulation consists of only two elements – organizational and property. Property issues related to the property of any religious organizations traditionally remain one of the most difficult for legal understanding, although they are crucial, since the implementation of the right to freedom of conscience presupposes the existence of a certain property base. The question of ownership of religious property is directly related to the natural right of every person to freedom of conscience, which has found its legislative expression both at the international legal level and in the norms of domestic legislation.

The Russian legislator believes that religious organizations are such non-profit organizations as, for example, charitable organizations, which means that they can be studied without taking into account the specifics of internal organizational and organizational-property relations in isolation from the provisions of Canon law, and this leads to the emergence of many controversial issues that relate to the economic activities of religious organizations.

The current legislation does not allow for a clear definition of what form of ownership the property of religious organizations belongs to, since the current legislation does not clearly define such a form of ownership as the property of parents. In our opinion, the property of religious organizations should be classified as a different form of ownership – as the property of religious organizations, and not as private or collective, since religious organizations have a specific, different from public organizations, the principle of organizational structure, the procedure for making decisions on property management, and so on.

Key words: *economic relations with the participation of religious organizations, property relations with the participation of religious organizations, property of religious organizations, the right of religious organizations to land, the form of ownership of religious organizations.*

Стаття надійшла до редакції 16.04.2020 р.

УДК 343.13

О. О. Лісовий

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглядається правова природа обмеження конституційних прав громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів. Розглядаючи недоторканність приватного життя громадян як юридичне явище та правову категорію, автор висвітлює окремі аспекти судового контролю за здійсненням НСРД, що пов'язані з використанням технічних засобів і передбачають втручання в приватну сферу життя. Автор висловлює та обґрунтовує тезу про те, що особливість судового контролю за законністю обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, полягає в самому механізмі правового регулювання, який поєднує особливий суб'єктний склад, а також однорідні суспільні відносини у

сфері судового контролю за обмеженням прав і свобод громадян під час кримінально-процесуальних дій.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий суддя, обмеження конституційних прав, судовий контроль, технічні засоби.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-20-28

Постановка проблеми. При проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), пов'язаних із використанням технічних засобів, дії ініціаторів та виконавців (суб'єктів НСРД) мають бути професійними і неупередженими (законними). Сфера кримінального провадження є саме тією сферою правотворчої та правозастосовчої державної діяльності, в якій обмеження прав людини є об'єктивно необхідним явищем для успішного досягнення сучасного правозахисного призначення кримінального провадження, охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь, а також для швидкого й повного розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Дослідження допустимості обмеження конституційних прав людини у кримінальному провадженні створює передумови для реформування чинного кримінально-процесуального законодавства, яке покликане забезпечувати надійні умови захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, що охороняються законом. Тож варто визначити правову природу дій з обмеження конституційних прав громадян у контексті активного судового спостереження за законністю НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів (судового контролю).

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні досліджували Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, В. О. Бахін, В. Д. Берназ, А. П. Бущенко, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, М. М. Губенко, Ю. О. Гурджі, В. С. Гуславський, В. О. Демиденко, В. С. Зеленецький, С. Ільченко, А. В. Іщенко, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, А. М. Колодій, М. В. Корнієнко, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, О. А. Мартиненко, О. Р. Михайленко, О. В. Негодченко, В. Т. Нор, А. Ю. Олійник, М. А. Погорецький, П. М. Рабінович, В. М. Тertiшник, В. М. Трубников, Л. Д. Удалова, М. І. Хавронюк, О. Г. Шило та ін. Однак спеціальні дослідження, присвячені правовому забезпеченню судової діяльності щодо обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, відсутні.

Актуальність проблематики обмежень прав громадян в контексті судово-дозвільної діяльності підкреслюється непоодинокими випадками порушень законності при здійсненні НСРД, пов'язаних із такими обмеженнями (у т.ч. поєднаними з використанням технічних засобів). Так, за даними Генеральної прокуратури України впродовж 2019 року до слідчих суддів надійшло 69 765 клопотань суб'єктів розслідування (прокурора або слідчого) щодо проведення НСРД. За результатами розгляду клопотань судами задовільнено 64 811, відмовлено в задоволенні – 4 954. Органами розслідування прийнято 63 рішення про проведення НСРД в порядку ст. 250 КПК України (до постановлення ухвали слідчого судді), п'ять з яких були визнані незаконними [1]. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до посилення нагляду за законністю проведення НСРД. І особлива увага приділяється тим рішенням, які безпосередньо зачіпають права та свободи громадян.

Мета статті – дослідити правову природу обмеження конституційних прав

громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання: дослідити проблематику обмеження конституційних прав громадян як юридичного явища, дослідити недоторканність приватного життя як правову категорію, висвітлити окремі аспекти судового контролю за здійсненням НСРД, які передбачають втручання в приватну сферу життя громадян.

Виклад основного матеріалу. Обмеження конституційних прав громадян як юридичне явище зумовлене сутністю судової влади й відповідно до Конституції України здійснюється під час виконання іманентної функції суду поряд з відправленням ним правосуддя (ст.ст. 29-31, 55, 62, 124) – судового контролю. Сам судовий контроль є юрисдикційною діяльністю, спрямованою на перевірку актів органів виконавчої влади (судовий нормоконтроль), надання дозволів на обмеження прав людини або вирішення конфліктів, що виникають між державними органами, які здійснюють процесуальну діяльність, та її учасниками [2, с. 12].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права в ст. 9 встановлює: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом» [3].

Обмеження прав і свобод громадян дозволяє встановлювати рівновагу між правами окремих осіб та більш загальними інтересами демократичного суспільства в цілому в тому випадку, коли між ними може виникнути протиріччя [4, с. 54]. Важливо визначити межу правомірного втручання держави в сферу приватного життя. Так, згідно ч. 2 ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод, таке втручання має бути регламентовано законом і здійснювались лише в інтересах національної, громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я, моралі або прав і свобод інших осіб [5].

Право на захист недоторканості приватного життя та листування закріплене у ст. 29-32 Конституції України та Законі України «Про захист персональних даних». Відповідно до ст. ст. 31, 32 Конституції України, кожному гарантоване право на приватне спілкування, а також право на таємницю його особистого й сімейного життя.

Слід зазначити, що категорія «недоторканність приватного життя» (в перекладі з англійської «inviolability of individual life») означає гарантовані державою можливість і право людини самостійно контролювати інформацію про самого себе, перешкоджати розголошенню відомостей особистого, інтимного характеру [6, с. 265]. Це одне з основних конституційних особистих прав людини. Діючи конституції цивілізованих країн в якості гарантії недоторканності приватного життя встановлюють заборону на збір, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди. Однією з конституційних гарантій недоторканності приватного життя є також таємниця листування та інших повідомлень. Законодавство України розрізняє також особисту і сімейну таємницю. До особистих таємниць слід відносити два різновиди таємниць: 1) таємниці виключно особисті, нікому не довірені (таємниця творчості й спілкування, таємниця інтимних взаємин тощо). Громадянин, маючи особисту таємницю, може розпорядитися нею на власний розсуд; 2) таємниці професійні (відомості про себе, довірені представникам різних професій – лікарям, адвоката, нотаріусам, священикам тощо).

Дослідження правових і літературних джерел свідчить, що приватне життя є відносно відособленою від суспільства сферою життя людини, що включає його

внутрішній світ, думки, почуття, бажання, тип поведінки при відсутності соціальних контактів, а також міжособистісні відносини, що регулюються нормами моралі та моральності, спосіб здійснення яких вибирається самою людиною, доступ до цих відносин з боку сторонніх захищений як самою людиною, так і державою.

Основними елементами права на недоторканність приватного життя є: право на усамітнення; можливість особи обмежити доступ інших осіб до персональної інформації про неї; конфіденційність, або можливість приховати будь-яку інформацію від інших; контроль з боку особи над тим, як інші особи використовують інформацію про неї; стани приватності (самітність, інтимність, анонімність і захищеність) [7]; особистість та автономність; самоідентифікація та розвиток особистості; захист інтимних стосунків; право на захист цього права [8].

У зв'язку з цим приватне життя можна визначити як фізичну й духовну сфери, які контролюються самою людиною, тобто свободу від зовнішнього впливу. Водночас категорія «приватне життя» не має юридичного змісту. Правове регулювання лише встановлює межі її недоторканності та відповідно межі допустимого втручання.

Визначення права на недоторканність приватного життя варіюється залежно від обставин. У багатьох країнах концепція цього права зводиться до захисту персональних даних. Поза цих досить жорстких меж його право часто розглядається як рубікон, межа приватного життя, за яку суспільство не має заходити. У цьому сенсі недоторканність приватного життя можна класифікувати наступним чином: 1) інформаційна недоторканність (регулювання отримання та обробки персональних даних, таких як банківська та медична інформація); 2) фізична недоторканність (захист людського організму від стороннього втручання, наприклад, вплив наркотиками, дослідження внутрішніх органів); 3) недоторканність комунікацій (збереження та недоторканність поштових повідомлень, телефонних переговорів, електронної пошти та інших видів зв'язку); 4) територіальна недоторканність (обмеження на вторгнення в житло, а також на робоче місце тощо) [9, с. 132].

Згідно з КПК України виключно слідчий суддя приймає рішення про обмеження прав. Крім того, процесуальний закон суворо регламентує процедуру прийняття такого рішення. Саме такий процесуальний порядок (механізм), з одного боку, сприяє результативності й ефективності застосування заходів процесуального примусу, а з іншого – максимально забезпечує дотримання прав, свобод та інтересів осіб, до яких вони застосовуються, захищаючи їх від надмірного, неприпустимого примусу [10, с. 58].

Закон України «Про ОРД» зазначає, що окремі обмеження прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства (ч. 5 ст. 9); заходи, пов'язані із застосуванням оперативної техніки, проводяться виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо (ч. 2 ст. 8) [11].

Об'єктами судового контролю, передусім, є НСРД, які передбачають втручання в приватне спілкування, оскільки саме вони зачіпають приватну сферу життя людей, а тому потребують судового контролю. Аналіз положень глави 21 КПК України дає підстави стверджувати, що дозвіл слідчого судді необхідний для проведення таких НСРД як: аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмку (ст. ст. 261-262 КПК України), зняття інформації з

транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою (ч. 2 ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (у випадку, передбаченому ч. 8 ст. 271 КПК України), негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). У зазначених випадках слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертаються з відповідним клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД.

Окремі НСРД як виняток можуть здійснюватися до винесення ухвали слідчим суддею за рішенням прокурора або за рішенням слідчого, погодженого з прокурором (у порядку ч. 1 ст. 250 КПК України). Це такі НСРД як: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 4 ст. 268 КПК України) і спостереження за особою (ч. 3 ст. 269 КПК України). Така позиція законодавця виглядає досить дивною, оскільки, як свідчить практика, невідкладного порядку часто вимагає проведення інших НСРД. Ми поділяємо позицію О.В. Кондратьєва та М.В. Багрія, які пропонують передбачити в ст. 250 КПК України можливість проводити невідкладно НСРД в інших випадках [12, с. 88]. Необхідність розширення процесуального арсеналу суб'єктів кримінального переслідування витікає з високого доказового потенціалу отриманої за допомогою технічних засобів інформації.

Механізм судового контролю за законністю обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД являє собою системне, комплексне і впорядковане організаційно-правове утворення, яке поєднує особливий суб'єктний склад (уповноважених органів і посадових осіб), що здійснює контрольно-наглядову (юридичну) діяльність, характеризується універсальністю, владністю й самостійністю та реалізоване в специфічній процесуальній формі із застосуванням правових засобів для забезпечення законності й правопорядку, захисту прав та інтересів суспільства й держави.

Слід підкреслити, що контроль суду за законністю обмеження конституційних прав громадян під час проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, спрямований, насамперед, на протидію безпідставному (незаконному) втручанням у приватне життя громадян. Це завдання повністю реалізується шляхом судового контролю за дотриманням законності у кримінальному провадженні. Порушення вимог закону окремими суб'єктами кримінального переслідування під час здійснення НСРД ставить під загрозу репутацію всієї системи правосуддя. До того ж сьогодні, коли за всіма діями влади пильно спостерігають ЗМІ й кожний негативний випадок стає відомим широкому загалу, проблематика судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, актуалізується.

Вказана діяльність підпорядкована єдиним ідейним засадам, які її пронизують наскрізь. Це принципи законності, винятковості повноважень суду на здійснення правосуддя, незалежності суддів, рівності всіх перед судом і законом, забезпечення права громадян на судовий захист, найвищої сили дії прийнятих судом рішень та ін.

Принципами обмежень конституційних прав на думку В.В. Назарова є: 1) законність (обмеження основних прав допускається виключно на основі закону. При цьому в законі повинні бути визначені засоби та інструменти можливого обмеження прав людини); 2) легітимність (правовою основою обмеження прав людини є загальне визнання його суспільної необхідності, існування нагальної потреби визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб. Гарантією

загального визнання необхідності обмеження є вільне обговорення наслідків, що впливають із обмеження суб'єктивного права. Важливим є визначення такого обмеження, яке б не створювало надмірних обмежень у його здійсненні); 3) ясність, чіткість і визначеність (формулювання процесуального порядку обмеження прав повинно бути таке, щоб воно було зрозуміле як для громадянина, так і для посадової особи); 4) цілеобумовленість (конкретно поставлена ціль на підставі ч. 2 ст. 64 Конституції України); 5) співвідношення мети і результату (обмеження не може бути більш суворим, ніж це необхідно; має існувати баланс між конституційно гарантованими правами індивіда і суспільним інтересом (правопорядком) або правами інших людей); 6) винятковий і тимчасовий характер [13, с. 12]. Приймаючи вказану систему принципів, на основі аналізу норм КПК та суміжних сфер законодавства, можна додатково виділити систему специфічних засад здійснення повноважень слідчого судді щодо обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, а саме: швидкості (наступальності), можливості касаційного оскарження рішень судді, допустимості повторного звернення до суду у разі відмови в задоволенні клопотання про проведення дій, що обмежують конституційні права і свободи громадян (у зв'язку з нововиявленими обставинами).

Все це дає підстави стверджувати про існування кримінально-процесуального інституту обмеження конституційних прав і свобод громадян при здійсненні судового контролю за законністю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів. Цей інститут можна визначити як сукупність норм кримінально-процесуального права, що регулюють діяльність слідчих суддів на стадії досудового розслідування (а також, в широкому сенсі, подальший судовий контроль у судових стадіях), спрямовану на створення законного режиму обмеження конституційних прав і свобод громадян у зв'язку з провадженням НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, у кримінальному провадженні, а також на забезпечення їх процесуальних інтересів.

Детальне дослідження нормативних приписів, які регулюють повноваження слідчого судді, вказує на їхню неоднорідність за своєю спрямованістю. Зокрема норми, які регламентують прийняття слідчим суддею рішень про обмеження конституційних прав і свобод громадян у зв'язку з провадженням НСРД, спрямовані на створення оптимального законного режиму обмеження таких прав. Своєю чергою норми, які регулюють діяльність слідчого судді з перевірки вже прийнятих рішень і вжитих заходів суб'єктами розслідування, спрямовані на контроль за дотриманням законів під час здійснення ними правозастосування.

Підкреслюючи відмінності у предметі правового регулювання Н.В. Костерина виділяє два правові інститути: власне судового контролю та судового обмеження конституційних прав і свобод громадян. Автор пояснює свою точку зору тим, що вказані нормативні спільноти розрізняються за предметом правового регулювання, за суб'єктами та своїм змістом [14, с. 116]. Однак ми вважаємо, що недоцільно розділяти ці норми на два правові інститути, адже в контексті даного дослідження предметом правового регулювання в обох випадках є загальні однорідні суспільні відносини.

Висновки. Головною метою судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, є забезпечення законності вказаної діяльності, дотримання та захист прав і законних інтересів громадян, суспільства й держави. Об'єктами судового контролю, передусім, є НСРД, які передбачають втручання в приватне спілкування, оскільки саме вони зачіпають приватну сферу життя людей, а тому потребують судового контролю. Законне й обґрунтоване обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням

технічних засобів, досягається завдяки суворому дотриманню встановленого порядку їх застосування.

Особливість судового контролю за законністю обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, полягає в самому механізмі правового регулювання, який поєднує особливий суб'єктний склад, а також однорідні суспільні відносини у сфері судового контролю за обмеженням прав і свобод громадян під час кримінально-процесуальних дій (тобто як під час організації, підготовки до проведення, так і під час безпосереднього провадження цих дій). Процесуальний порядок (або механізм), з одного боку, сприяє результативності й ефективності кримінального провадження, з іншого, максимально забезпечує дотримання прав, свобод і інтересів фігурантів, захищаючи їх від надмірного, неприпустимого примусу.

Список використаної літератури

1. Звіт про роботу прокурора за січень-грудень 2019 року (форма № П, затв. наказом Генерального прокурора України від 18.11.2015 № 350) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208281

(дата звернення: 15.01.2020). ; Zvit pro robotu prokurora za sichen-hruden 2019 roku (forma № P, zatv. nakazom Heneralnoho prokurora Ukrainy vid 18.11.2015 № 350) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu :

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208281

(data zvernennia: 15.01.2020).

2. Кондратьев О. В. Организационно-правовые проблемы судебного контроля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 2.00.10 / Олександр Васильович Кондратьев ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2005. - 32 с. ; Kondratiev O. V. Orhanizatsiino-pravovi problemy sudovoho kontroliu : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 2.00.10 / Oleksandr Vasylovych Kondratiev ; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. - Kharkiv, 2005. - 32 s.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 01.02.2020). ; Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava vid 16.12.1966 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennia: 01.02.2020).

4. Гомиен Д. Путеводитель по Европейской конвенции о защите прав человека / Д. Гомиен. – Страсбург : Совет Европы, 2001. - 150 с. ; Gomiyen D. Putevoditel po Yevropeyskoy konventsii o zashchite prav cheloveka / D. Gomiyen. – Strasburg : Sovet Yevropy, 2001. - 150 s.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України. - 1998. - № 13. - С. 270. ; Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. - 1998. - № 13. - S. 270.

6. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров; под ред. М. Ю. Тихомирова. – Москва : Юринформцентр, 1997. - 525 с. ; Tikhomirova L. V. YUridicheskaya entsiklopediya / L. V. Tikhomirova, M. Yu. Tikhomirov; pod r ed. M. Yu. Tikhomirova. – Moskva : YUrinformtsentr, 1997. – 525 с.

7. Westin A. Privacy and Freedom [Electronic resource] / A. Westin // Washington and

Lee Law Review. – 1968. – Vol. 25, Issue 1. - Mode of access : <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3659&context=wlu> (дата звернення: 01.02.2020).

8. Solove D. J. Understanding Privacy [Electronic resource] / D. J. Solove. – Cambridge : Harvard University Press, 2008. - Mode of access : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1127888 (дата звернення: 01.02.2020).

9. Права человека: проблемы и перспективы : сб. ст. / редкол. : Е. А. Лукашева (отв. ред.). – Москва : ИГП АН СССР, 1990. - 155 с. ; Prava cheloveka: problemy i perspektivy : sb. st. / redkol. : Ye. A. Lukasheva (otv. red.). – Moskva : IGP AN SSSR, 1990. - 155 с.

10. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : моногр. / В. В. Назаров. - Харків : Золота миля, 2009. – 400 с. ; Nazarov V. V. Konstytutsiini prava liudyny ta yikh obmezhenia u kryminalnomu protsesi Ukrainy : monohr. / V. V. Nazarov. - Kharkiv : Zolota mylia, 2009. – 400 s.

11. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303. ; Pro operatyvno-rozshukovu diialnist : Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 № 2135-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 1992. - № 22. - St. 303.

12. Багрій М. В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти / М. В. Багрій // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2015. - Вип. 35(1.3). - С. 86-89. ; Bahrii M. V. Sudovyi kontrol za provedenniam nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii: okremi aspekty / M. V. Bahrii // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo. - 2015. - Vyp. 35(1.3). - S. 86-89.

13. Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец 12.00.09 / Віктор Володимирович Назаров; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. - Дніпропетровськ, 2009. - 36 с. ; Nazarov V. V. Obmezhenia konstytutsiinykh prav liudyny v kryminalnomu provadzhenni : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : spets 12.00.09 / Viktor Volodymyrovych Nazarov; Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnykh sprav. - Dnipropetrovsk, 2009. - 36 s.

14. Костерина Н. В. Судебный контроль на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Наталья Валерьевна Костерина; Волгогр. акад. МВД России. Волгоград, 2005. – 270 с. ; Kosterina N. V. Sudebnyy kontrol na dosudebnykh stadiyakh ugolovnoho sudoproizvodstva : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09 / Natalya Valeryevna Kosterina; Volgogr. akad. MVD Rossii. Volgograd, 2005. – 270 s.

O. Lisovy

LEGAL NATURE OF RESTRICTION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS WHEN CONDUCTING NSDCS RELATED TO THE USE OF TECHNICAL MEANS

The article considers the legal nature of the restriction of the constitutional rights of citizens when conducting covert investigative (search) actions related to the use of technical means. Considering the privacy of citizens as a legal phenomenon and a legal category, the author highlights some aspects of judicial control over the implementation of the covert investigative (search) actions, which are related to the use of technical means and involve interference in the private sphere. The author expresses and substantiates the thesis that the

main purpose of judicial control in carrying out covert investigative (search) actions related to the use of technical means is to ensure the legality of these activities, compliance and protection of the rights and legitimate interests of citizens, society and the state. The objects of judicial control are, first of all, covert investigative (search) actions, which provide for interference in private communication, because they affect the private sphere of people's lives and therefore require judicial control. Legal and reasonable restriction of the constitutional rights of the citizen at carrying out covert investigative (search) actions connected with use of technical means is reached thanks to strict observance of the established order of their application.

The peculiarity of judicial control over the legality of restricting the constitutional rights of citizens in conducting covert investigative (search) actions related to the use of technical means, according to the author, lies in the mechanism of legal regulation, which combines a special subject composition, as well as homogeneous social relations in the field of judicial control restriction of the rights and freedoms of citizens during criminal proceedings (ie both during the organization, preparation for, and during the direct conduct of these actions). It is proved that the procedural order (or mechanism), on the one hand, contributes to the effectiveness and efficiency of criminal proceedings, on the other hand, maximizes respect for the rights, freedoms and interests of the defendants, protecting them from excessive, unacceptable coercion.

Keywords: *covert investigative (search) actions, investigative judge, restriction of constitutional rights, judicial control, technical means.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2020 р.

УДК 34:331.556.46

А.А. Попов
Ю.О. Туз

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ: НЕДОЛІКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті зроблено аналіз співвідношення правового регулювання трудової міграції з України з потребами українських національних інтересів. Звернуто увагу на те, що положення двосторонніх міжнародних угод України з іншими країнами в сфері взаємного працевлаштування не відповідають вимогам сучасності, а також не враховують позитивний досвід іноземних країн.

Висунута пропозиція про необхідність розширення кількості і змісту відповідних міжнародних угод України з іншими країнами і суттєвої зміни українського законодавства.

Ключові слова: *зовнішня трудова міграція; легальна міграція; нелегальна міграція; підхід спільного розвитку; репатріація навиків та знань.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-28-34

Актуальність теми. Сьогодні міжнародна трудова міграція охопила всі континенти та набула глобального характеру. Не винятком у цьому процесі є і Україна. Відсутність належних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності в державі,

спричиняє той факт, що найбільш продуктивна частина суспільства покидає країну у пошуках кращої долі за кордоном, де більш високий рівень життя і краще розвинута соціальна інфраструктура.

Тому, вирішення питання щодо зменшення зовнішньої міграції українського населення на зарубіжний ринок праці та створення сприятливих умов для повернення трудових мігрантів на батьківщину, потребує особливої уваги.

Мета статті. Авторами висвітлюється зовнішня міграційна ситуація України, аналізується стан її правового регулювання, а також найбільш типові міграційні правові документи.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість іноземних роботодавців у залученні української робочої сили є очевидною: за експертними оцінками за кордоном зараз працює близько 5 млн. громадян України [6].

Слід сказати, що ця зацікавленість в українських «донорах» знаходить і належне юридичне закріплення.

Зазначимо, наприклад, що в Польщі, яка приймає найбільше українських заробітчан, ще з 1 січня 2018 р. набули чинності зміни до закону про працевлаштування, згідно з якими вводиться дозвіл на працевлаштування з метою виконання сезонних робіт чинний 9 місяців [див.: 17].

Оформити його простіше, ніж звичайний, переваги мають громадяни 6 країн Східного партнерства, тобто передусім українці. Працедавець зможе працевлаштувати мігранта уже після подачі необхідних для оформлення дозволу документів, не очікуючи рішення відповідного державного органу [5].

Слід наголосити також на проблемі студентської міграції. Останнім часом Польща докладает багато зусиль для розвитку системи надання освітніх послуг іноземцям. З одного боку, це вигідний бізнес, з іншого – засіб збереження й розвитку системи вищої освіти в умовах, коли внаслідок демографічної кризи та виїзду молоді за кордон країна потерпає від дефіциту абітурієнтів та студентів. Відповідно до законодавства, яке набуло чинності 2014 р., іноземці – випускники польських навчальних закладів після завершення навчання отримали можливість упродовж року залишатися в країні для пошуків роботи [7, с.67-68]. (Додамо: ЗНО, яке є часто перепорою для вищої освіти абітурієнтів в Україні, в Польщі відсутнє).

До того ж політика польського уряду та заінтересованість бізнесу також є чинниками постійного розширення можливостей працевлаштування українців у Польщі. Так, на власників біометричних паспортів, які в'їхали по безвізу, було поширено право тимчасово працювати без оформлення дозволу на працевлаштування, а лише згідно із заявою працедавця, зареєстрованою місцевою владою [5].

Не завжди права українських мігрантів в Польщі гарантує й легальне працевлаштування. За офіційними даними, 32 % заяв про тимчасове працевлаштування іноземців у 2016 р. передбачали укладення не трудових, а цивільно-правових угод, про які ми вже згадували, за якими соціальне та медичне страхування відсутнє [16].

Зауважимо, що польська інспекція праці цивільно-правовими угодами не займається [15].

Якщо порівняти підхід польського законодавця до залучення української робочої сили із підходом українського законодавця до захисту цієї робочої сили, легко можна поміти вражаючу різницю.

На жаль, в Україні регулювання цих процесів, незважаючи на важливість цієї проблеми, не відноситься до пріоритетних національних інтересів. Більше того, згідно з експертними оцінками, на середину 90-х рр. ХХ ст. неконтрольовані міграційні процеси займали останнє місце серед загроз національній безпеці України [14, с.3]. Ми

поділяємо позицію В. Холода, який вважає, що ці дані не відповідають реальному і потенційному впливу міграції на національну безпеку нашої держави [там само].

Дозволивши на початку 90-х р. минулого століття вільний виїзд, держава так і не вжила необхідних заходів, які, не порушуючи основоположного права людини на свободу пересування, забезпечували б позитивний вплив на розвиток міграційних процесів з урахуванням інтересів як окремих його учасників, так і суспільства загалом. Її роль звелася лише до ліцензування суб'єктів підприємницької діяльності, що є посередниками у працевлаштуванні за кордоном [8, с. 18].

Тривалий час єдиним законом, що регулює питання виїзду за кордон був Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [3]. Що ж стосується самої праці, таким законом нині є Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року Цей закон встановлює, що метою державної політики у сфері зайнятості населення, зокрема є: посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів [1, п.8 ч.2 ст.15].

Тут же закріплено, що «громадяни України мають право займатися трудовою діяльністю за кордоном, якщо така діяльність не заборонена законодавством України та держави перебування.

Права громадян України, які працюють за кордоном, захищаються законодавством України та держави перебування, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [там само, ст.10].

Неважко помітити, що в названих нормативних актах йдеться про якісь загальнозрозумілі речі, зобов'язання стосовно яких впливають із загальних засад міжнародного права.

5 листопада 2015 року було прийнято Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», на яких так довго чекали.

Цей закон визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України, які тимчасово виконували або виконують роботу за кордоном (трудовах мігрантів), і членів їхніх сімей [2, Преамбула].

Дія закону поширюється на громадян, які виїхали на заробітки і працювали законно в іншій державі, а також на членів їхньої сім'ї (чоловіка/дружину, дітей, інших осіб, які перебувають на утриманні та є членами сім'ї громадянина відповідно до Сімейного кодексу України) [див.: там само, ч.1-2 ст.2].

Таким чином, і цей нормативний акт не враховує ту обставину, як існуюча нелегальна трудова міграція з України.

В Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року передбачено: «З метою заохочення повернення українських мігрантів необхідно опрацювати питання щодо можливості запровадження державної системи кредитування реемігрантів, які бажають відкрити власну справу, податкових пільг для тих, що вкладають зароблені за кордоном кошти у власну справу, а також заходів, спрямованих на підтримку адаптації дітей реемігрантів до української системи освіти, включаючи дистанційне навчання за українськими навчальними програмами, зокрема вивчення української мови за кордоном» і т.д. [4]. На наш погляд, подібний підхід має відверто популістський, нічим не обґрунтований характер.

Можна в цьому контексті погодитися з авторами колективної монографії С. Пирожковим, Є. Малиновською і О. Хомра, що недосконалий та недостатній розгляд

міграційних проблем в масштабі всієї держави призводить до того, що «проекти законодавства, конкретні управлінські рішення готуються різними відомствами в залежності від власних інтересів та уявлень щодо сутності міграційних процесів, без врахування загальної ситуації» [9, с.128].

Не враховано нашою владою і досвід інших країн щодо міжнародного регулювання зовнішніх міграційних процесів.

Основна тенденція в двосторонньому регулюванні відносин - це включення до договорів положень про безперобійний переказ коштів з метою придбання технологій та загального розвитку людського капіталу як важливих складових для держави походження. Крім положень про повернення трудових мігрантів, у двосторонніх угодах прописують також репатріацію навиків та знань. Наприклад, останні договори, підписані Іспанією з Колумбією та Еквадором, передбачають проекти, покликані полегшити добровільне повернення тимчасових мігрантів шляхом навчання та визнання досвіду, набутого в Іспанії, а також створення малих та середніх двонаціональних підприємств, розвитку людських ресурсів і передачі технологій [10, с.88].

Між Україною та іншими країнами також підписано ряд двосторонніх угод, серед них: Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян України і Росії, які працюють за межами кордонів своїх країн від 14.01.1993 р. та багато інших [див.: 11, с.128].

На жаль, вищезазначені угоди захищають права та інтереси тільки легальних українських трудящих-мігрантів.

Крім того, як в цих угодах України, так і в інших, положень про розвиток людського капіталу країн-донорів, інвестиції в економіку останніх з боку країн-реципієнтів і т. ін. нічого не сказано.

Рік тому в інавгураційній промові Володимир Зеленський розповів про свою мрію - щоб українці, які були вимушені виїхати з країни у пошуках кращої долі, повернулися додому. Тоді президент обіцяв перетворити Україну на країну великих можливостей, у якій своє місце знайдуть і трудові мігранти.

Адже інавгураційний пафос минув, а програми з повернення трудових мігрантів в Україні ніхто так і не підготував. Ніхто не вжив жодних заходів, аби зробити до них крок назустріч.

Сьогоднішній прем'єр-міністр України Денис Шмигаль взяв на себе зобов'язання забезпечити 500 тисяч українців роботою після карантину. Перший своїх обіцянок не виконав. Другий пояснив, що має намір працевлаштувати українців із місячним заробітком у 6000-8000 гривень (220-290 євро в перерахунку). Питання, чи цікава ця пропозиція гастарбайтерам, які змушені тимчасово перебувати в Україні, по-моєму, риторичне [13].

Більше того, нещодавно в уряді України повідомили про умови виїзду за кордон сезонних працівників під час карантину в часи пандемії COVID-19. Як написав у середу, 29 квітня, український прем'єр Денис Шмигаль на своїй сторінці у соціальній мережі Facebook, уряд готовий до перемовин з європейськими країнами, які висловлять бажання офіційно запросити українських робітників на сезонні роботи. Важливою передумовою, наголошується в дописі, є легальне працевлаштування строком від трьох місяців з дотриманням усіх соціальних гарантій та належних умов праці українців.

«У нас, згідно з конституцією, гарантована свобода пересування. І поки не введено надзвичайний стан, влада не може нічого заборонити», - нагадує Лідія Тополевська з Української Гельсінської спілки з прав людини. «Просто ми маємо

непрофесійний уряд, який абсолютно нехтує базовими знаннями конституції, або швидше, просто тестує народ», - каже правозахисниця [12].

Висновки. З огляду на вищевикладене, виникає потреба професійного аналізу міжнародно-правових норм, що регулюють працю трудівників-мігрантів, з метою приєднання України до відповідних міжнародних документів, модифікації існуючих або укладання нових. Абсолютно необхідно також суттєво трансформувати чинне законодавство з врахуванням того, наскільки іноземне законодавство стосовно українських трудових мігрантів сприятливе чи шкідливе для України і її економіки.

Список використаної літератури

1. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України від 01 березня 1991 р. № 803-ХІІ. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-12> ; Pro zainiatist naseleння [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy № 803-XII vid 01 bereznia 1991 r. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-12>.

2. Про зовнішню трудову міграцію [Електронний ресурс] : Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/761-19> ; Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 5 lystopada 2015 roku № 761-VIII — Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/761-19>.

3. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України [Електронний ресурс] : Закон України від 21 січня 1994 року № 3857-ХІІ. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12> ; Pro poriadok vyizdu z Ukrainy i vizdu v Ukrainu hromadian Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 21 sichnia 1994 roku № 3857-XII. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>.

4. Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang> ; Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2018-2021 roky shchodo realizatsii Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku [Elektronnyi resurs] : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 serpnia 2018 r. № 602-r. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang>.

5. Бабакова О. Робота за безвізом та інші несподіванки: як Польща змінює ринок праці для українців [Електронний ресурс] / О. Бабакова // Європейська правда. – 2017. – 30 червня. – Режим доступу :

<http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/30/7067876/> ; Babakova O. Robota za bezvizom ta inshi nespodivanky: yak Polshcha zminiuie rynek pratsi dlia ukraintsiv [Elektronnyi resurs] / O. Babakova // Yevropeiska pravda. – 2017. – 30 chervnia. – Rezhym dostupu : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/30/7067876/>.

6. Бізнес наполягає на гармонізації законодавства щодо працевлаштування іноземців [Електронний ресурс] // Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України.- 2019. - 12 листопада. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2517828-biznes-napolagae-na-garmonizacii-zakonodavstva-sodo-pracevlastuvanna-inozemciv.html> ; Biznes napoliahaie na harmonizatsii zakonodavstva shchodo pratsevlashtuvanna inozemtsiv [Elektronnyi resurs] // Ukrinform: Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy.- 2019. - 12 lystopada. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2517828-biznes-napolagae-na-garmonizacii-zakonodavstva-sodo-pracevlastuvanna-inozemciv.html>.

7. Малиновська О. А. Україна – Польща: до питання сучасних міграцій українців до Польщі [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. - 2018. - № 3-4. - С. 65-72. ; Malynovska O. A. Ukraina – Polshcha: do pytannia suchasnykh mihratsii ukrainsiv do Polshchi [Elektronnyi resurs] / O. A. Malynovska // Stratehichni priorytety. - 2018. - № 3-4. - S. 65-72.

8. Москаль Г. Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва України у сфері регулювання міграційних процесів / Г. Москаль // Віче. - 2012. - № 20. - С. 16-19. ; Moskal H. Napriamy vdoskonalennia mizhnarodnoho spivrobotnytstva Ukrainy u sferi rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv / H. Moskal // Viche. - 2012. - № 20. - S. 16-19.

9. Пирожков С. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект / С. Пирожков, Е. Малиновская, А. Хомра. – Киев .: НИПМБ, 2003 – 134 с. ; Pirozhkov S. Vneshnie trudovye migratsii v Ukraine: sotsialno-ekonomicheskii aspekt / S. Pirozhkov, Ye. Malinovskaya, A. Khomra. – Kiev .: NIPMB, 2003 – 134 s.

10. Поліщук О. В. Білатеральне міжнародне-правове регулювання сфери міжнародної трудової міграції / О. В. Поліщук // Зовнішня торгівля: економіка фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 85–89. ; Polishchuk O. V. Bilateralne mizhnarodne-pravove rehuliuвання sfery mizhnarodnoi trudovoi mihratsii / O. V. Polishchuk // Zovnishnia torhivlia: ekonomika finansy, pravo. – 2010. – № 1. – S. 85–89.

11. Попов А. А. Международное частное право : учеб. пособие / А. А.Попов. - 2-е изд., доп. и перераб. – Харьков : Каравелла, 2000. – 244 с. ; Popov A. A. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo : ucheb. posobie / A. A.Popov. - 2-e izd., dop. i pererab. – Kharkov : Karavella, 2000. - 244 s.

12. Прихід В. Чи зможуть українських заробітчан "закрити" вдома? [Електронний ресурс] / В. Прихід // Deutsche Welle. - 2020. - 30 квітня. – Режим доступу : <https://p.dw.com/p/3bcE8> ; Prykhid V. Chy zmozhut ukrainskykh zarobitchan "zakryty" vdoma? [Elektronnyi resurs] / V. Prykhid // Deutsche Welle. - 2020. - 30 kvitnia. – Rezhym dostupu : <https://p.dw.com/p/3bcE8>

13. Руденко С. Коментар: Україна штучно намагається стримати трудову міграцію [Електронний ресурс] / С. Руденко // Deutsche Welle. –2020. – 1 травня. - Режим доступу : <https://p.dw.com/p/3be9D> ; Rudenko S. Komentar: Ukraina shtuchno namahaietsia strymaty trudovu mihratsiiu [Elektronnyi resurs] / S. Rudenko // Deutsche Welle. –2020. – 1 travnia. - Rezhym dostupu : <https://p.dw.com/p/3be9D>

14. Холод В. Аналіз міграційної політики як складової частини національної безпеки України [Електронний ресурс] / В. Холод // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ, 2004. – Вип. 5. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/28.pdf> ; Kholod V. Analiz mihratsiinoi polityky yak skladovoi chastyny natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] / V. Kholod // Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. – Kyiv, 2004. – Vyp. 5. – Rezhym dostupu : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/28.pdf>

15. Чаленко А. Панщина: украинские заробитчане в Польше [Електронний ресурс] / А. Чаленко // Профспілка "Трудова Солідарність". 2017. – 20 апреля. – Режим доступу : <http://laborunion.org.ua/blog/2017/04/20/panshhyna-ukraynskye-zarobytchane-v-polshe/> ; Chalenko A. Panschyna: ukraynskye zarobytchane v Polshe [Elektronnyi resurs] / A. Chalenko // Profspilka "Trudova Solidarnist". 2017. – 20 aprelia. – Rezhym dostupu : <http://laborunion.org.ua/blog/2017/04/20/panshhyna-ukraynskye-zarobytchane-v-polshe/>

16. Poland: Government concerned about precarious work contracts for foreigners [Electronic resource] // European web site on integration. – 2017. – 22 February. – Mode of

access : <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-government-concerned-about-precarious-work-contracts-for-foreigners>

17. Rejestr agencji zatrudnienia (KRAZ) [Electronic resource] // System Teleinformatyczny Obsługi Rejestrów PSZ (STOR). – Mode of access : <http://stor.praca.gov.pl/portal/#/kraz/wyszukiwarka>

A. Попов

Y. Tuz

EXTERNAL LABOUR MIGRATION: LACKS OF UKRAINIAN LEGAL ADJUSTING

The article investigates the state of the legal adjusting of external labour migration from Ukraine to foreign countries.

Authors criticize the one-sided orientation of the Ukrainian legislation, as unjustified administrative and such that does not take into account existent realities such as politics of Poland and other recipients of foreign workers.

It is not reasonable position that the Ukrainian legal doctrine approach is existing, in obedience to that for the decision of problems of this migration correct organization and clear legislative adjusting of activity of subjects of business, that engage in mediation in employment abroad, are needed.

That it is really needed, so it to change a volume and maintenance of the legal adjusting of labour of citizens of Ukraine abroad in intergovernmental agreements in that one of parties there is Ukraine, and other - accepting the Ukrainian workers country.

Quite another business, international agreements other, than Ukraine, countries in the sphere of labour migration. It is today possible to give an example of the successful bilateral adjusting of international labour migratory processes in some from the basic states-importers of labour force.

Keywords: *external labour migration; legal migration; illegal migration; approach of general development; repatriation of skills and knowledge.*

Стаття надійшла до редакції 21.04.2020 р.

УДК 343.13(477)

В.О. Рядінська

Л.Д. Руденко

ПЕРЕВАГИ, ПІЛЬГИ, ПОСЛУГИ ЯК ПРЕДМЕТИ ПОДАРУНКУ (НОВЕЛИ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ)

В статті досліджено використання переваг, пільг, послуг як предмету подарунку у сфері антикорупційного законодавства України. На підставі аналізу понять визначено, що у національному законодавстві відсутні визначення «переваги» чи «пільги». «Послуга» визначена Законом України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» та Цивільним кодексом України. Викладена порівняльна характеристика цих понять, на основі правового аналізу обґрунтовано, що переваги, пільги та послуги можуть бути предметом подарунку, а у випадку отримання їх

спеціальними суб'єктами – підставою для притягнення останніх до відповідальності, Підсумовано, що правовий аналіз зазначених вище понять має визначальне значення при застосування антикорупційного законодавства.

Ключові слова: *переваги, пільги, послуги, предмет подарунку, антикорупційне законодавство.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-34-42

Постановка проблеми. Подарунок як поняття було введено в систему національного права Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції» (надалі – Закон № 1700-VII) і визначалося як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [1]. Для спеціальних суб'єктів, визначених у статті 2 зазначеного нормативного акту, статтями 23, 24 цього ж закону встановлюється ряд заборон та обмежень щодо отримання подарунків, серед яких заборона безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, заборона отримання подарунків від осіб, що перебувають у підпорядкуванні спеціального суб'єкта тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внаслідок введення антикорупційним законодавством заборон та обмежень щодо отримання подарунків для спеціальних суб'єктів, в теорії та практиці виникло багато спірних питань, пропозиції щодо вирішення яких можна знайти в роботах В.М. Киричка [2, с. 123], Т.С. Курила [3, с. 88-92], Н.М. Ярмиш [4, с. 48-54], О.А. Лупала [5], А.О. Тітка [6, с. 67], О.В. Кобець [7, с. 154], О.Гладуна, К.Є. Годуєвої [8, с. 32], В.С. Ковальського, О.І. Миколенка, О.Є. Стрельцова, О.І. Клименка [9, с. 98], Т.Т. Коломоєць, П.П. Лютікова [10, с. 164], З.А. Загиней [11, с. 36], В.Г. Сенік [12, с. 16], С.С. Рошупкіна [13, с. 197] та інших [14, с. 79], які розглядали співвідношення понять «подарунок» з іншими суміжними поняттями (неправомірною вигодою, дарунком, пожертвою тощо), особливості одержання подарунків спеціальними суб'єктами, ознаки обмеження одержання подарунків як різновиду адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією тощо.

Проте певні аспекти одержання подарунків спеціальними суб'єктами залишаються поза увагою дослідників, в той час як на практиці виникають проблеми при реалізації норм статей 23, 24 Закону № 1700-VII. До таких аспектів належить питання отримання спеціальними суб'єктами подарунків у вигляді переваг, пільг та послуг, оскільки антикорупційне законодавство цих понять не визначає, що на практиці створює певні проблеми та неоднозначне тлумачення.

Наприклад, згідно з постановами Галицького районного суду м. Львова від 13.03.2019 по справі № 461/1356/19, посадові особи Львівської ОДА, які притягувалися до відповідальності за скоєння правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП (за отримання послуги від голови Львівської ОДА у вигляді оплати квитків рейсом сполученням Львів-Брно-Львів на літаку Falcon 2000 TC-CTN, вартість яких становила 29800 грн.), не були притягнуті до відповідальності у зв'язку з відсутністю (за визначенням суду) в їх діях складу правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП.

Проте, згідно з постановою Сарненського районного суду Рівненської області від 06.09.2019 у справі № 572/2133/19, директор Національного антикорупційного бюро України, який притягувався до відповідальності за скоєння правопорушення,

передбаченого ст. 172-5 КУпАП (отримання послуги у вигляді оплати неблизькою особою послуг оренди (розміщення та проживання) у період з 29.12.2018 по 02.01.2019 вартістю 10 000 грн), був визнаний винним у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП [15; 16; 17].

Причиною неоднозначної практики судів є відсутність чіткого визначення у законодавстві понять перевага, пільга, послуга як предмету подарунків, внаслідок чого виникають розбіжності у їх тлумаченні.

Метою статті є аналіз переваг, пільг, послуг як предмету подарунку (як категорії антикорупційного законодавства України).

Виклад основного матеріалу. Національне законодавство не містить визначення поняття «перевага». В академічному тлумачному словнику «перевага» визначається як властивість, що вигідно відрізняє когось, що-небудь від когось, чогось; виключне, особливе право на що-небудь; привілей; особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших [18]. В загальноприйнятому розумінні, перевагою є надання особі першочергового права на реалізацію наданих їй прав чи задоволення якихось потреб; переваги можуть надаватись у вигляді гарантій, привілеїв тощо [19, с. 15]. Тобто, предметом подарунку можуть бути переваги – особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших; надання особі першочергового права на реалізацію наданих їй прав чи задоволення якихось потреб; переваги можуть надаватись у вигляді гарантій, привілеїв тощо.

Загального визначення терміну «пільги» українське законодавство не містить, хоча і в законодавстві, і в науковій сфері вони використовуються доволі часто.

Український юридичний термінологічний словник тлумачить пільги, як повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків [18]; у академічному словнику української мови пільги визначаються як встановлені законодавством або іншими нормативними актами переваги, що надаються особі (групі осіб) порівняно з іншими [20].

О. В. Заяц, Н. М. Вапрянчук під пільгами розуміють надання кому-небудь переваг, часткове звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків або полегшення умов їх виконання [21, с. 98]. І. М. Ярцун зазначає, що пільгами у традиційному розумінні є переваги, додаткові права, що надаються певним категоріям осіб (фізичних або юридичних) [22]. Надання пільги може виражатись у повному або частковому звільненні особи від певних зобов'язань; здійснення додаткових виплат і компенсацій тощо. Отже, предметом подарунку можуть бути пільги – переваги, додаткові права, часткове звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків або полегшення умов їх виконання, що надаються певним категоріям осіб.

Визначення поняття «послуга» міститься у Законі України від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» [23] та в Цивільному кодексу України (надалі – ЦК України) [24].

Послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Згідно зі ст. 901 ЦК України, за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [24].

Постачанням послуг є будь-яка операція, що не є постачанням товарів, чи інша операція з передачі права на об'єкти права інтелектуальної власності та інші нематеріальні активи чи надання інших майнових прав стосовно таких об'єктів права інтелектуальної власності, а також надання послуг, що споживаються в процесі вчинення певної дії або провадження певної діяльності [25].

Постачанням послуг, зокрема, є:

а) досягнення домовленості утримуватися від певної дії або від конкуренції з третьою особою чи надання дозволу на будь-яку дію за умови укладення договору;

б) постачання послуг за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування або в примусовому порядку;

в) постачання послуг іншій особі на безоплатній основі;

г) передача результатів виконаних робіт, наданих послуг платнику податку, уповноваженому згідно з договором вести облік результатів спільної діяльності без утворення юридичної особи, а також їх повернення таким платником податку після закінчення спільної діяльності;

г) передача (внесення) виконаних робіт, наданих послуг як вклад у спільну діяльність без утворення юридичної особи, а також повернення послуг;

д) постачання послуг з розміщення знаку відповідної торгової марки або самого товару чи послуги в кінофільмі, серіалі або телевізійній програмі, які є візуальними (глядачі лише бачать продукт або знак торговельної марки, продукт чи торговельна марка згадується у розмові персонажа; товар, послуга чи торговельна марка органічно вплітаються в сюжет і є його частиною).

Отже, предметом подарунку може бути послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що предметом подарунку можуть бути: переваги – особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших; надання особі першочергового права на реалізацію наданих їй прав чи задоволення якихось потреб (переваги можуть надаватися у вигляді гарантій, привілеїв тощо); пільги – переваги, додаткові права, часткове звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків або полегшення умов їх виконання, що надаються певним категоріям осіб тощо; послуги – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

У випадку отримання спеціальними суб'єктами переваг, пільг, послуг у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування або від підлеглих осіб слугує підставою притягнення таких суб'єктів до відповідальності.

Список використаної літератури

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 19.01.2019). ; Pro zapobihannia koruptsii [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (data zvernennia: 19.01.2019).

2. Киричко В. М. Проблема розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення заборон одержання неправомірної вигоди й подарунків,

шляхи її вирішення / В. М. Киричко // Проблеми законності. - 2017. - Вип. 138. - С. 118-131. ; Kyrychko V. M. Problema rozmezhuвання kryminalnoi ta administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia zaboron oderzhannia nepravomirnoi vyhody u podarunkiv, shliakhy yii vyrishennia / V. M. Kyrychko // Problemy zakonnosti. - 2017. - Vyp. 138. - S. 118-131.

3. Курило Т. С. «Подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУПАП, вчиненого нотаріусом / Т. С. Курило // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки. - 2017. - Вип. 2, Т. 3. - С. 122 – 129. ; Kurylo T. S. «Podarunok» yak predmet administratyvnoho pravoporushennia, peredbachenoho st. 172-5 KUPAP, vchynenoho notariusom / T. S. Kurylo // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Yurydychni nauky. - 2017. - Vyp. 2, T. 3. - S. 122 – 129.

4. Ярмиш Н. Про співвідношення одержання неправомірної вигоди з одержанням забороненого подарунку / Н. Ярмиш // Вісник прокуратури. 2016. - № 6. - С. 48-54. ; Yarmysh N. Pro spivvidnoshennia oderzhannia nepravomirnoi vyhody z oderzhanniam zaboronenooho podarunku / N. Yarmysh // Visnyk prokuratury. 2016. - № 6. - S. 48-54.

5. Лупало О. А. Деякі проблеми застосування обмеження щодо одержання подарунків в антикорупційному законодавстві [Електронний ресурс] / О. А. Лупало // Розбудова цілісності і доброчесності підчас реформування поліції. Досвід України: аналіт. доп. та матер. спеціал. Міжнародної конф., м. Київ, 17 квіт. 2019 р. – Київ : НІСД, 2019. – 33-35 с. – Режим доступу : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13833/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%84%D0%92%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%A5%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%86%D0%92_p077-083.pdf (дата звернення: 19.01.2019). ; Lupalo O. A. Deiaki problemy zastosuvannia obmezhenia shchodo oderzhannia podarunkiv v antykoruptsiinomu zakonodavstvi [Elektronnyi resurs] / O. A. Lupalo // Rozbudova tsilisnosti i dobrochesnosti pidchas reformuvannia politsii. Dosvid Ukrainy: analit. dop. ta mater. spetsial. Mizhnarodnoi konf., m. Kyiv, 17 kvit. 2019 r. – Kyiv : NISD, 2019. – 33-35 s. – Rezhym dostupu :

http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13833/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%84%D0%92%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%A5%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%86%D0%92_p077-083.pdf (data zvernennia: 19.01.2019).

6. Титко А. В. Ознаки обмеження одержання подарунків як різновиду адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією / А. В. Титко // Прикарпатський юридичний вісник. - 2018. - Вип. 4(25), Т. 3. - С. 67–73. ; Tytko A. V. Oznyaky obmezhenia oderzhannia podarunkiv yak riznovydu administratyvnoho pravoporushennia, poviazanooho z koruptsiieiu / A. V. Tytko // Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. - 2018. - Vyp. 4(25), T. 3. - S. 67–73.

7. Кобець О. В. Особливості прозорості одержання подарунків працівниками правоохоронних органів та особами, уповноваженими на виконання функцій держави / О. В. Кобець // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 4. - С. 154 – 156. ; Kobets O. V. Osoblyvosti prozorosti oderzhannia podarunkiv pratsivnykamy pravookhoronnykh orhaniv ta osobamy, upovnovazhnymu na vykonannia funksiiv derzhavy / O. V. Kobets // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. - 2011. - № 4. - S. 154 – 156.

8. Гладун О. Запобігання корупції шляхом встановлення обмежень щодо одержання подарунків / О. Гладун, К. Годуєва // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2017. - № 1. - С. 32–39. ; Hladun O. Zapobihannia koruptsii shliakhom vstanovlennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv / O. Hladun, K. Hoduieva // Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. - 2017. - № 1. - S. 32–39.

9. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Стрельцов, О. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2018. - 343 с. ; Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» / V. S. Kovalskyi, O. I. Mykolenko, Ye. Streltsov, O. I. Klymenko. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2018. 343 s.

10. Коломоєць Т. Обмеження щодо одержання подарунків як засіб запобігання правопорушенням, пов'язаним із корупцією: правовий аспект / Т. Коломоєць, П. Лютіков // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 12. - С. 164-168. ; Kolomoiets T. Obmezhennia shchodo oderzhannia podarunkiv yak zasib zapobihannia pravoporushenniam, pov'iazanym iz koruptsiieiu: pravovyi aspekt / T. Kolomoiets, P. Liutikov // Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo. - 2017. - № 12. - S. 164-168.

11. Загиней З. А. Загальновизнане уявлення про гостинність як індикатор корупціогенності у тексті Закону України «Про запобігання корупції» / З. А. Загиней // Судова апеляція. - 2018. - № 2. - С. 36–46. ; Zahynei Z. A. Zahalnovyznane uiavlennia pro hostynnist yak indyktor koruptsioghennosti u teksti Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» / Z. A. Zahynei // Sudova apeliatsiia. - 2018. - № 2. - S. 36–46.

12. Загиней З. Благодійна допомога vs подарунок / З. Загиней, В. Сенік // Вісник прокуратури. - 2018. - № 11. - С. 16-20. ; Zahynei Z. Blahodiina dopomoha vs podarunok / Z. Zahynei, V. Senyk // Visnyk prokuratury. - 2018. - № 11. - S. 16-20.

13. Рошчупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода» / С. Рошчупкін // Підприємство, господарство і право. - 2019. - № 8. - С. 197-202. ; Roshchupkin S. Spivvidnoshennia poniat «oderzhannia podarunku» ta «nepravomirna vyhoda» / S. Roshchupkin // Pidpryemstvo, hospodarstvo i pravo. - 2019. - № 8. - S. 197-202.

14. Рядінська В. О. Щодо співвідношення понять «подарунок» та «дарунок» [Електронний ресурс] / В. О. Рядінська, Ю. О. Костенко // Правові горизонти. - 2019. - № 18(31). - С. 79–84. – Режим доступу : https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/%E2%84%961831-2019%D1%80__compressed.pdf ; Riadinska V. O. Shchodo spivvidnoshennia poniat «podarunok» ta «darunok» [Elektronnyi resurs] / V. O. Riadinska, Yu. O. Kostenko // Pravovi horyzonty. - 2019. - № 18(31). - S. 79–84. – Rezhym dostupu : https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/%E2%84%961831-2019%D1%80__compressed.pdf.

15. Постанова Галицького районного суду м. Львова від 13.03.2019 у справі № 461/1356/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80432416> (дата звернення: 19.11.2019). ; Postanova Halyskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 13.03.2019 u spravi № 461/1356/19. - Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80432416> (data zvernennia: 19.11.2019). ; Постанова Галицького районного суду від 21.03.2019 у справі № 461/1358/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80747883> (дата звернення: 19.11.2019). ; Postanova Halyskoho raionnoho sudu vid 21.03.2019 u spravi № 461/1358/19 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80747883> (data zvernennia: 19.11.2019).

16. Постанова Галицького районного суду м. Львова від 22.03.2019 у справі №

461/1359/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80677606> (дата звернення: 22.01.2020). ; Postanova Halyskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 22.03.2019 u spravi № 461/1359/19 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80677606> (data zvernennia: 22.01.2020).

17. Постанова Галицького районного суду м. Львова від 22.03.2019 №461/1029/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80678212> (дата звернення: 22.01.2020). ; Postanova Halyskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 22.03.2019 №461/1029/19 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80678212> (data zvernennia: 22.01.2020).

18. Пільги [Електронний ресурс] // Український юридичний термінологічний словник. – Режим доступу : <https://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%CF%B3%EB%FC%E3%E8.txt> ; Pilhy [Elektronnyi resurs] // Ukrainskyi yurydychnyi terminolohichnyi slovnyk. – Rezhym dostupu : <https://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%CF%B3%EB%FC%E3%E8.txt>

19. Лупало О. А. Деякі питання теоретико-правових засад визначення встановлених законом правопорушень щодо одержання подарунків / О. А. Лупало, А. С. Рокотянська // Забезпечення прав і свобод людини засобами адміністративного права : матеріали наук.–практ. семінару / ред. колегія : О. В. Кузьменко (голова), І. Д. Пастух, О. К. Волох. – Київ : Кафедра, 2017. – С. 15–21. ; Lupalo O.A. Deiaki pytannia teoretyko-pravovykh zasad vyznachennia vstanovlenykh zakonom pravoporushen shchodo oderzhannia podarunkiv / O. A. Lupalo, A. S. Rokotianska // Zabezpechennia prav i svobod liudyny zasobamy administratyvnoho prava : materialy nauk.–prakt. seminaru / red. kolehiia : O. V. Kuzmenko (holova), I. D. Pastukh, O. K. Volokh. – Kyiv : Kafedra, 2017. – S. 15–21.

20. Пільга [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/piljgha> (дата звернення : 06.01.2020) ; Pilha [Elektronnyi resurs] // Slovnyk ukraïnskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk (1970-1980). – Rezhym dostupu : <http://sum.in.ua/s/piljgha> (data zvernennia : 06.01.2020).

21. Заяц О. В. Экономические основы социальной работы : учеб. пособ. / О. В. Заяц. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного федерального университета, 2003. – 75 с. ; Zayats O. V. Ekonomicheskie osnovy sotsialnoy raboty : ucheb. posob. / O. V. Zayats. – Vladivostok : Izd-vo Dalnevostochnogo federalnogo universiteta, 2003. – 75 s. ; Вапрянчук Н. М. Пільга як одна з форм системи соціального забезпечення / Н. М. Вапрянчук // Право і суспільство. – 2015. – № 3(3). – С. 97-101. ; Vaprianchuk N. M. Pilha yak jedna z form systemy sotsialnoho zabezpechennia / N. M. Vapniarchuk // Pravo i suspilstvo. – 2015. – № 3(3). – S. 97-101.

22. Ярцун М. І. Пільги в праві соціального забезпечення [Електронний ресурс] / М. І. Ярцун // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 46. – С. 183-189. – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v46/31.pdf> (дата звернення : 06.01.2020). ; Yartsun M. I. Pilhy v pravi sotsialnoho zabezpechennia [Elektronnyi resurs] / M. I. Yartsun // Aktualni problemy derzhavy i prava. – 2009. – № 46. – S. 183-189. – Rezhym dostupu : <http://www.apdp.in.ua/v46/31.pdf> (data zvernennia : 06.01.2020).

23. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

(дата звернення: 06.01.2019). ; Pro zakhyst prav spozhyvachiv [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (data zvernennia: 06.01.2019).

24. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40–44. ; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2003. - №№ 40–44.

25. Податковий кодекс України : Закон України від 08.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 13-14. - № 15-16, № 17.; Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon vid 08.04.2011. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011, № 13-14, № 15-16, № 17.

V. Riadinska,
L. Rudenko

ADVANTAGES, BENEFITS, SERVICES AS GIFT ITEMS (NOVELS OF THE ANTI-CORRUPTION LEGISLATION OF UKRAINE)

Using of advantages, benefits, services as a gift item in the sphere of anti-corruption legislation of Ukraine investigated in the article. The article investigates the use of advantages, privileges, services as a gift subject in the sphere of anti-corruption legislation of Ukraine. Based on the analysis of the concepts of "advantage", "benefit", "service" it has been determined that there are no definitions of "advantages" or "benefits" in the national legislation. It is justified that advantages, as special privileges that create additional opportunities for individuals who favorably distinguish them from others; providing a person with a priority right to exercise the rights granted to him/her or meeting the needs may be the subject of a gift. Advantages could be provided through guarantees, benefits and the like. Attention is focused on the fact that benefits, such as advantages, supplementary rights, partial exemption from the established rules, duties or facilitating the conditions of their fulfillment provided to certain categories of persons are also considered as gifts.

The service, as activity of the executor on rendering (transfer) of material or intangible goods to the consumer determined by the agreement, is carried out on individual order of the consumer for satisfying his personal needs, determined by the Law of Ukraine from 12.05.1991 No. 1023-XII "On protection of consumers' rights" and the Civil Code of Ukraine.

It has been summed up, that the subject of a gift may include: advantages – special privileges that create additional opportunities for individuals who favorably distinguish them from others; providing individuals with a priority right to exercise the rights granted to them or meet their needs (advantages may be in the form of guarantees, privileges, etc.); benefits – advantages, additional rights, partial exemption from compliance with the established rules, obligations or facilitation of the conditions of their compliance, provided to certain categories of persons and so on; services – activity of the performing agency to provide (transfer) to the consumer a tangible or intangible benefit defined in the contract, is carried out on individual order of the consumer to meet his personal requirements.

Considering that in case special entities receive advantages, benefits and services in connection with carrying out by such subjects of activity connected with performance of functions of the state or local government or from subordinated subjects can be considered as reception of gifts and serve as the basis for bringing such entities to responsibility, the legal analysis of the mentioned above concepts is of defining importance in application of the anticorruption legislation.

Keywords: *benefits, advantages, services, gift items, anti-corruption legislation.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2020 р.

УДК 343.2.01: 351.74

І. Ф. Хараберюш

СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті розглядається спеціальна техніка, що використовується в адміністративній діяльності правоохоронних органів. Підкреслено, що суттєве значення у процесі демократичного становлення держави та ефективної адміністративної діяльності правоохоронних органів відіграють науково-технічні засоби, що узагальнено визначаються як організаційна техніка. Наводяться чинники, що підкреслюють необхідність використання організаційної техніки в адміністративній діяльності правоохоронних органів. Надається визначення поняття «організаційна техніка». Для визначення обсягу поняття «організаційна техніка» застосовується метод вибору критерію. Згідно обраних критеріїв досліджена системно-структурна будова організаційної техніки правоохоронних органів. Основою систематизації організаційної техніки слугує ієрархічна структура підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють адміністративну діяльність. Доведено, що визначальною вимогою чинного законодавства до засобів організаційної техніки є необхідність здійснення їх сертифікації та періодичної перевірки.

Ключові слова: *спеціальна техніка, адміністративна діяльність, організаційна техніка, система, сертифікація.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-42-51

Постановка проблеми. Наявність правопорушень та їх деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає державні правоохоронні органи постійно вдосконалювати методи та заходи протидії цим негативним явищам.

Така реакція правоохоронних органів необхідна для забезпечення публічної та особистої безпеки всього суспільства в цілому. Безвідповідальне ігнорування навіть незначних адміністративних порушень з боку правоохоронних органів призводить до зниження довіри щодо системи захисту громадян, правового нігілізму, росту злочинності та інших пов'язаних з цим негативних соціальних явищ.

Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави значною мірою залежить від стабільності суспільних відносин, захищеності прав, свобод і інтересів людини та вимагає ефективної роботи правоохоронних органів. Зміст адміністративної діяльності правоохоронних органів полягає в виконанні обов'язків з охорони публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та попередження правопорушень, а також створенні умов для реалізації приватними особами своїх прав і законних інтересів [1, с. 8]. Суттєве значення у процесі демократичного становлення держави та ефективної адміністративної діяльності правоохоронних органів відіграють науково-технічні засоби, що нами узагальнено визначаються як *спеціальна техніка правоохоронних органів.*

Міждисциплінарна юридична категорія «спеціальна техніка правоохоронних органів» [2] об'єднує усі технічні засоби, які використовуються в діяльності правоохоронних органів, та поділяється відповідно до їх професійної спрямованості на криміналістичну (слідча діяльність), оперативну (оперативно-розшукова діяльність) та організаційну (адміністративна діяльність).

Якщо криміналістична та оперативна техніка мають досить розвинену систему досліджень та сформувались як категорії окремих юридичних наук – організаційна техніка такої системи не має і потребує окремого розгляду.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності займалися П.П. Артеменко, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, О.Г. Волеводз, В.О. Глушков, Д.В. Гребельський, В.І. Декшне, О.Ф. Долженков, П.А. Єрмаков, В.П. Захаров, І.О. Ієрусалимов, І.П. Козаченко, Є.Д. Лук'янчиков, С.С. Овчинський, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, Ю.О. Пілюков, М.А. Погорецький, О.О. Пунда, М.В. Салтевський, Е.Ф. Толмачев та багато інших учених. Але досі немає чіткої понятійної та структурної визначеності спеціальної техніки, яка використовується в адміністративній діяльності, окреслення її системи, тлумачення її як юридичної категорії.

Мета статті – окреслити місце спеціальної техніки, що використовується в адміністративній діяльності, визначити її систему, надати загальну характеристику організаційній техніці та описати її класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Однією зі складових правоохоронної діяльності органів поліції є адміністративна діяльність, яка вирізняється за обсягом і змістом виконуваних завдань відповідними органами та підрозділами поліції. Адміністративна діяльність здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів і спрямована на охорону публічного порядку, забезпечення публічної безпеки [3, с. 3]. Одним з дієвих засобів реалізації адміністративної діяльності є спеціальна техніка правоохоронних органів.

Необхідність застосування спеціальної техніки в діяльності правоохоронних органів України і в адміністративній діяльності зокрема зумовлена багатьма чинниками:

- використання спеціальної техніки суттєво розширює фізичні можливості людини, що у свою чергу підвищує продуктивність службової та соціальної діяльності співробітників у всіх сферах функціонування правоохоронних органів;
- застосування спеціальної техніки в процесі удосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, всієї інформаційної інфраструктури правоохоронних органів України призводить до підвищення оперативності управлінських рішень, оптимальної чисельності підрозділів правоохоронних органів;
- у процесі діяльності правоохоронних органів з попередження злочинів, збору первинних даних, застосування спеціальної техніки дає можливість уникати впливів суб'єктивних факторів та суттєво підвищує рівень об'єктивності таких даних;
- використання спеціальних технічних систем дозволяє суттєво підвищити надійність окремих безперервних функцій діяльності правоохоронних органів (охоронні системи, системи сигналізації, системи відеоспостереження тощо);
- ефективна протидія сучасним злочинним угрупованням, нейтралізація та попередження їх діяльності сьогодні неможлива без спеціальної техніки, що є наслідком високої технічної оснащеності таких угруповань [4, с. 7].

Ми раніше доводили, що поняття «спеціальна техніка» є родовим, і найбільш доцільним є класифікувати її за напрямками діяльності, чому також сприяє система чинного законодавства, що регулює використання спеціальної техніки різними

службами. Таким чином, спеціальну техніку можна класифікувати щодо оперативно-розшукової, слідчої та адміністративної діяльності [5, с. 26].

Однак, визнаючи такий поділ спеціальної техніки за напрямком діяльності правоохоронних органів, науковці в подальшому не досліджують системно понятійно-структурний комплекс щодо спеціальної техніки взагалі і організаційної техніки зокрема. Окремі науковці визначають спеціальну техніку як систему технічних засобів і відповідних тактичних прийомів, які застосовуються органами внутрішніх справ при умові суворого додержання законності в боротьбі із злочинністю, забезпеченні громадського порядку та виконання інших, покладених на них функцій. При цьому до технічних засобів вони відносять сім основних класів: засоби зв'язку; засоби сигналізації та промислового телебачення; оперативно-технічні засоби (засоби негласної фотозйомки та відеозапису, засоби негласного звукозапису, пошукові прилади; прилади нічного спостереження; спеціальні хімічні речовини); засоби розвідки та технічного захисту інформації; криміналістична техніка; інформаційні системи; засоби індивідуального захисту та активної оборони [6, с. 5.]. В цьому визначенні спеціальної техніки простежуються основні напрямки використання технічних засобів в діяльності органів внутрішніх справ, але немає чіткої класифікації цих засобів, що використовуються в адміністративній діяльності.

Окремі науковці розглядають спеціальну техніку в межах усіх правоохоронних органів [7, с. 5; 8, с. 6.; 9, с. 10], але також не доводять до логічного завершення юридичну дефініцію, що нами розглядається.

В роботах науковців іноді зустрічається визначення техніки, що використовується в адміністративній діяльності, – це сукупність технічних засобів, що застосовуються гласно, з метою забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки. Технічні засоби, пристрої і прийоми їх застосування розробляються або пристосовуються залежно від напрямку адміністративної діяльності органів внутрішніх справ і цілей їх застосування. До них відносяться засоби організаційної техніки, спеціальні транспортні засоби, технічні засоби регулювання дорожнього руху та ін. Застосування цієї техніки регулюється нормами адміністративного права [10, с. 6]. В цій роботі також присутня невизначеність стосовно системи організаційної техніки та її чіткої класифікації.

Питання щодо особливості використання спеціальної техніки в адміністративній діяльності правоохоронних органів ми спробуємо розглянути, спираючись на зміст адміністративної діяльності поліції, що полягає в виконанні обов'язків із забезпечення публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю та попередження правопорушень, а також створенні умов для реалізації приватними особами своїх прав і законних інтересів. Адміністративна діяльність поліції поділяється на два види:

1) внутрішньосистемну. Внутрішньосистемна адміністративна діяльність спрямована на забезпечення ефективного функціонування усіх підрозділів і служб, чіткої роботи співробітників, а також раціональне використання сил і засобів. Вона включає в себе: визначення структури, штатів, планування роботи, контроль і перевірку виконання, поширення позитивного досвіду, розстановку та виховання кадрів, атестацію співробітників, діловодство. Ця діяльність поширюється на підпорядковані підрозділи та має допоміжний характер відносно зовнішньої.

2) зовнішню (правоохоронну). Зовнішня адміністративна діяльність виходить за межі системи поліції та поширюється на непідпорядковані їй державні та громадські організації, а також на громадян. Розрізняють такі її напрями:

- охорона публічного порядку;

- забезпечення публічної безпеки (правил дозвільної системи, безпеки дорожнього руху тощо);

- охорона власності;
- ліцензійна робота;
- охорона, утримання та конвоювання осіб;
- функціонування спеціальних установ поліції;
- профілактична робота [1, с. 10].

Для визначення обсягу поняття «організаційна техніка» ми застосуємо метод вибору критерію. При формулюванні визначення організаційної техніки за основу ми беремо такі ознаки:

- тлумачення дефініції «організація» (від грец. ὄργανον – інструмент) як цільове досягнення певної мети. Під терміном «техніка» розуміється, по-перше, сукупність засобів праці, знарядь, за допомогою яких створюють що-небудь, по-друге, безпосередньо самі машини, знаряддя, пристрої та, по-третє, сукупність знань, засобів, способів, прийомів, використовуваних в якій-небудь справ [11, с. 795]. «Спеціальність» організаційної техніки в даному випадку визначається її цільовою призначеністю [2] і дозволяє із загального арсеналу науково-технічних засобів виділити засоби й методи, що забезпечують рішення завдань адміністративної діяльності правоохоронних органів;

- вимоги, що пред'являються до використання організаційно-технічних засобів. В силу специфіки застосування до них пред'являються такі вимоги, як наукова обґрунтованість, що повинно забезпечуватися системою державних стандартів та сертифікації відповідного обладнання; надійність, тобто спроможність тривалої роботи (в тому числі і в автономному режимі) в будь-яких кліматичних і погодних умовах; безпека, тобто незавдання шкоди життю і здоров'ю людей та довкіллю тощо;

- суб'єкт застосування, в якості якого виступають правоохоронні органи, що реалізують адміністративну функцію. В даному випадку в якості суб'єктів ми розглядаємо відповідні органи та підрозділами поліції, які виконують адміністративну діяльність, що вирізняється за обсягом і змістом виконуваних завдань. Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 та Положенням про Національну поліцію від 28.10.2015 визначенні основні заходи, що вживають органи Національної поліції України в рамках адміністративної діяльності;

- умови застосування організаційної техніки. Організаційно-технічні засоби можна підрозділити стосовно напрямків адміністративної діяльності, що реалізуються згідно з нормами адміністративного права (по лінії служб охорони громадського порядку, охорони об'єктів тощо);

- спрямованість застосування організаційної техніки на реалізацію функцій охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, охорони власності, профілактичної роботи тощо.

Спираючись на визнання дефініції «спеціальна техніка» як узагальнюючого, родового поняття, ми можемо стверджувати, що організаційна техніка – це спеціальна техніка, що використовується в адміністративній діяльності. Її можна визначити як *сукупність організаційно-технічних засобів та методів їх правомірного використання з метою виконання правоохоронними органами завдань адміністративної діяльності*. До організаційно-технічних засобів, відповідно до цього визначення, відносяться – *технічні, програмно-технічні та програмні засоби, спеціальні пристрої, речовини, автоматизовані та інтелектуальні системи*. Методи застосування організаційної техніки – це *науково обґрунтовані тактичні прийоми, способи та інформаційні технології*.

Подальшим розвитком нашого дослідження повинно бути визначення системно-структурної будови організаційної техніки правоохоронних органів як наукової категорії згідно обраних критеріїв.

Для цього звернемося до класичної теорії організації. Значну роль в її розвитку відіграв німецький соціолог М. Вебер, який описав ідеальну організаційну структуру, яка уможливує оптимізацію роботи усього структурного об'єднання (наприклад, правоохоронного органу). Він вважав, що такі основні елементи організаційної структури, як: поділ праці за функціональною спеціалізацією, ієрархічна система розподілу влади, формалізована система процедур, правил і норм для визначення прав й обов'язків працівників та їхньої поведінки в конкретних ситуаціях, наймання і просування працівників відповідно до їхньої компетентності й внутрішніх потреб, знеособленість відносин, забезпечать швидкість, точність, порядок, визначеність, безперервність і передбачуваність діяльності структурного об'єднання. Система, побудована відповідно до цих принципів, отримала назву ієрархічної структури [12]. Відповідно до пп. 3.5.1 ДСТУ ISO 9000 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів», система – це сукупність взаємопов'язаних або взаємодійних елементів. Стандартизація сприяє поєднанню організаційних елементів в нашому випадку правоохоронного органу, що виконує адміністративні функції, системотвірними взаємозв'язками, тим самим створюючи передумови для виникнення синергічного ефекту [13, с. 19-20]. Ієрархічна структура підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють адміністративну діяльність (в основному поліції), слугуватиме основою систематизації організаційної техніки.

За аналогією зі спеціальною технікою організаційна техніка як галузь знань є сукупністю знань, що перебувають у певній послідовності щодо їхньої значущості, взаємозв'язку та відношення. Як і кожна наука, організаційна техніка має свою систему яка формувалась впродовж певного часу і потребує чіткого визначення з урахуванням вимог сьогодення [2].

Користуючись дедуктивним методом, ми можемо стверджувати, що систему організаційної техніки, як розділу спеціальної техніки правоохоронних органів, складають елементи, до яких входять *загальні положення та галузі організаційної техніки*. Загальні положення повинні визначати основні поняття, систему, принципи використання, завдання організаційної техніки, загальну характеристику засобів організаційної техніки, прийомів і способів їх застосування, правову регламентацію при вирішенні завдань адміністративної діяльності.

Галузі організаційної техніки правоохоронних органів повинні складатись з основних напрямків її використання в адміністративній діяльності. За напрямками використання вона може розглядатися стосовно управління діяльністю правоохоронних органів – *техніка управління*, охорони і забезпечення публічної безпеки – *техніка безпеки*, охорони власності – *охоронна техніка*.

Також засоби організаційної техніки, ми вважаємо, можуть класифікуватись за такими критеріями: *джерело походження; призначення*.

Стосовно джерел походження засоби організаційної техніки можна поділити на три великі групи: загального застосування (приспосовані), загального застосування з незначною доробкою (модифіковані) і спеціально розроблені (унікальні).

За призначенням організаційно-технічні засоби можна розглядати, ураховуючи їх технічні можливості, які використовуються для реалізації адміністративних форм діяльності правоохоронних органів. За призначенням вони, ми вважаємо, поділяються на: засоби фіксації інформації; засоби організації управління (засоби зв'язку, підсилення мови, системи збору, накопичення та аналізу інформації тощо); технічні

засоби охорони; пошукову техніку; засоби спостереження та контролю; засоби захисту тощо.

З урахуванням того, що нами загальна характеристика спеціальної техніки правоохоронних органів і її складових розглядалась раніше [2; 5; 14; 15] ми більш детально зупинимось на галузях організаційної техніки.

Адміністративне право як складова частина правової системи держави характеризується насамперед тим, що воно виступає регулятором особливої категорії суспільних відносин, а саме: відносин, які складаються у сфері державного управління. Сам термін «адміністративне» у перекладі з латинської означає «управління». Тому словосполучення «адміністративне право» цілком закономірно можна трактувати як «управлінське право», а термін «адміністративна діяльність правоохоронних органів» – як «управлінська діяльність правоохоронних органів». Термін «управління» у буквальному розумінні означає діяльність з керівництва чимось. У довідковій літературі є кілька визначень сутності управління. Найчастіше його розуміють як діяльність, що спрямовує і регулює суспільні відносини; сукупність приладів і механізмів, за допомогою яких приводять в рух машини; підрозділу в системі установи; вид синтаксичної залежності тощо [16, с. 6].

Система управління правоохоронними органами як і кожна система управління має чотири елементи: суб'єкт управління – той, хто керує; об'єкт управління – те, що керується суб'єктом управління; прямий зв'язок – це вплив суб'єкта на об'єкт управління; зворотній зв'язок – це інформування об'єктом управління у відповідній формі про сприйняття чи неприйняття керуючого впливу суб'єкта управління. В цій системі канали прямого і зворотного зв'язку організовують засоби забезпечення управлінської діяльності – техніка управління.

Техніка управління призначена для забезпечення безперебійного зв'язку суб'єкта і об'єкта управління. До її складу, ми вважаємо, відносяться: *засоби зв'язку, підсилення мови, відеоспостереження, інформаційні та інтелектуальні системи.*

У тлумачному словнику української мови зазначається, що «публічний» – це той, що має місце в присутності людей, публіки; призначений для відвідування чи користування широкими масами; прилюдний; громадський [17, с. 383]. А категорія «публічна безпека» відображає сучасні тенденції суспільного та державного розвитку у напрямі, що відповідає пріоритетності життя, здоров'я та особистої безпеки людини та громадянина, її благополуччя та добробуту [18, с. 85].

Так під публічною безпекою можна розуміти збереження правопорядку від загрозливих явищ і цінностей громадян, держави та суспільства в цілому, а також фактичний стан, який робить неможливим їх нормальне функціонування, реалізацію гарантованих законом прав, свобод та інтересів, збереження майна, здоров'я та життя людей [19, с. 743]. Ефективність охорони і забезпечення публічної безпеки багато в чому залежить від засобів, які гарантують безпеку особовому складу правоохоронних органів, що здійснює охорону громадського порядку, та дорожнього руху, а саме, від техніки безпеки.

До техніки безпеки ми можемо віднести: *спеціальні засоби, засоби фіксації та спостереження, засоби пошуку* [20, с. 164-206], *засоби контролю безпеки дорожнього руху* [21, с. 244-346].

Потребує пояснення підходи до окремих засобів контролю безпеки дорожнього руху та розповсюдження цих підходів на інші засоби організаційної техніки. Законодавчо регульовані засоби вимірювальної техніки, що використовуються для контролю безпеки дорожнього руху (алкотестери, газоаналізатори, вимірювачі швидкості, дефектоскопи тощо), у відповідності до Закону України «Про метрологію та

метрологічну діяльність» від 05.06.2014 р. № 1314-VI підлягають сертифікації (ст. 16) та періодичній повірці та повірці після ремонту (ст. 17). Тому єдиною та визначальною вимогою чинного законодавства до засобів вимірювальної техніки, які вже введено або планується ввести в експлуатацію, є необхідність здійснення їх сертифікації та періодичної повірки. Такий підхід, ми впевнені, необхідно розповсюдити на інші засоби спеціальної техніки правоохоронних органів взагалі та на засоби організаційної техніки зокрема.

Сутність застосування технічних засобів для охорони різних об'єктів досить проста. Вона полягає в обладнанні охоронюваного об'єкта приладами, здатними фіксувати будь-які несанкціоновані спроби проникнення на об'єкт або стати причиною пожежі на об'єкті і автоматично формувати сигнал оповіщення (тривоги) персоналу охорони, які визначаються нами як охоронна техніка.

Охоронна техніка – це сукупність сертифікованих охоронно-технічних засобів (охоронна сигналізація) і методів, які використовуються для виявлення, фіксації, дослідження, оцінки та використання інформації щодо охорони об'єктів.

Система охоронної техніки визначається за двома ознаками: за *галуззю застосування*; за *функціональним призначенням*. За галуззю застосування технічні засоби охоронної техніки поділяється на три групи: охоронні; пожежні; охоронно-пожежні. За функціональним призначенням вони поділяють на дві групи: технічні засоби виявлення (датчики), призначені для одержання інформації про стан контрольованого параметра; технічні засоби сповіщення, призначені для прийому, перетворення, передачі, зберігання, обробки і відображення інформації, яка надходить від датчиків [20, с. 230-231].

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що організаційна техніка – це сукупність організаційно-технічних засобів та методів їх правомірного використання з метою виконання правоохоронними органами завдань адміністративної діяльності. До організаційно-технічних засобів відносяться – технічні, програмно-технічні та програмні засоби, спеціальні пристрої, речовини, автоматизовані та інтелектуальні системи. Методи застосування організаційної техніки – це науково обґрунтовані тактичні прийоми, способи та інформаційні технології.

Систему організаційної техніки складають елементи, до яких входять загальні положення та галузі організаційної техніки. Загальні положення повинні визначати основні поняття, систему, принципи використання, завдання організаційної техніки, загальну характеристику засобів організаційної техніки, прийомів і способів їх застосування, правову регламентацію при вирішенні завдань адміністративної діяльності.

Галузі організаційної техніки правоохоронних органів повинні складатись з основних напрямків її використання в адміністративній діяльності. За напрямками використання вона може розглядатися стосовно управління діяльністю правоохоронних органів – техніка управління, охорони і забезпечення публічної безпеки – техніка безпеки, охорони власності – охоронна техніка.

Єдиною та визначальною вимогою чинного законодавства до засобів організаційної техніки, які вже введено або планується ввести в експлуатацію, є необхідність здійснення їх сертифікації та періодичної повірки.

Список використаної літератури

1. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посіб. / за ред. В. А. Кулікова. – Київ : Освіта України, 2016. - 230 с. ; Administratyvna diialnist

Natsionalnoi politsii: navch. posib. / za red. V. A. Kulikova. – Kyiv : Osvita Ukrainy, 2016. - 230 s.

2. Хараберюш І. Ф. Спеціальна техніка правоохоронних органів як міждисциплінарна категорія юридичної науки [Електронний ресурс] / І. Ф. Хараберюш // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. - 2019. - № 1(19). - Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18hifkyn.pdf> ; Kharaberiush I. F. Spetsialna tekhnika pravookhoronnykh orhaniv yak mizhdystsyplynarna katehoriia yurydychnoi nauky [Elektronnyi resurs] / I. F. Kharaberiush // Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Pravo. - 2019. - № 1(19). - Rezhym dostupu : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18hifkyn.pdf>.

3. Адміністративна діяльність міліції : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 448 с. ; Administratyvna diialnist militsii : pidruch. / za zah. red. O. M. Bandurky. – Kharkiv : Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 2004. – 448 s.

4. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підруч. / О. М. Бандурка. - Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. - 336 с. ; Bandurka O. M. Operatyvno-rozshukova diialnist : pidruch. / O. M. Bandurka. - Kharkiv : Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 2002. - 336 s.

5. Хараберюш І. Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід : моногр. / І. Ф. Хараберюш. – Донецьк : Ноулідж, Донец. Відділення, 2011. - 362 с. ; Kharaberiush I. F. Protydiia zlochynnosti zasobamy spetsialnoi tekhniky: kontseptualnyi pidkhid : monohr. / I. F. Kharaberiush. – Donetsk : Noulidzh, Donets. Viddilennia, 2011. - 362 s.

6. Мукоїда Р. В. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / Р. В. Мукоїда, А. О. Шелехов; за заг. ред. С. В. Кузніченка. – Одеса : ОДУВС, 2013. - 134 с. ; Mukoida R. V. Spetsialna tekhnika v orhanakh vnutrishnikh sprav : navch. posib. / R. V. Mukoida, A. O. Shelekhov; za zah. red. S. V. Kuznichenka. – Odesa : ODUVS, 2013. - 134 s.

7. Специальная техника правоохранительных органов : учеб. пособ. / сост. Е. Р. Пудаков, Р. Р. Яппаров. - Уфа : Башкирский институт социальных технологий, 2017. - 239 с. ; Spetsialnaya tekhnika pravookhranitelnykh organov : ucheb. posob. / sost. Ye. R. Pudakov, R. R. Yapparov. - Ufa : Bashkirskiy institut sotsialnykh tekhnologiy, 2017. - 239 s.

8. Леонов С. Н. Специальная техника правоохранительных органов : курс лекций / С. Н. Леонов, В. Г. Попов. – Томск : Кузбасский институт ФСИН России, Томский филиал, 2010. - 271 с. ; Leonov S. N. Spetsialnaya tekhnika pravookhranitelnykh organov : kurs lektsiy / S. N. Leonov, V. G. Popov. – Tomsk : Kuzbasskiy institut FSIN Rossii, Tomskiy filial, 2010. - 271 s.

9. Быстряков Е. Н. Специальная техника : учебн. пособ. / Е. Н. Быстряков, М. В. Савельева, А. Б. Смушкин. – Москва : Юстиция, 2018. - 252 с. ; Bystryakov Ye. N. Spetsialnaya tekhnika : uchebn. posob. / Ye. N. Bystryakov, M. V. Saveleva, A. B. Smushkin. – Moskva : Yustitsiya, 2018. - 252 s.

10. Кемпф В. А. Основы применения специальной техники в профессиональной деятельности сотрудника полиции : учеб. пособ. / В. А. Кемпф. - Барнаул : Барнаульский юридический ин-т МВД России, 2016. - 69 с. ; Kempf V. A. Osnovy primeneniya spetsialnoy tekhniki v professionalnoy deyatelnosti sotrudnika politsii : ucheb. posob. / V. A. Kempf. - Barnaul : Barnaulskiy yuridicheskiy in-t MVD Rossii, 2016. - 69 s.

11. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. - 22-е изд., стер. – Москва : Рус. яз., 1990. – 921 с. ; Ozhegov S. I.

Slovar russkogo yazyka: 70000 slov / S. I. Ozhegov; pod red. N. Yu. Shvedovoy. - 22-e izd., ster. - Moskva : Rus. yaz., 1990. - 921 s.

12. Вебер М. Избранные произведения : пер. с нем. / М. Вебер. - Москва : Прогресс, 1990. - 808 с. ; Veber M. Izbrannye proizvedeniya : per. s nem. / M. Veber. - Moskva : Progress, 1990. - 808 s.

13. Новаківський І. І. Система управління підприємства в інформаційному суспільстві : дис. ... докт. економ. наук : спец. 08.00.04 / Ігор Іванович Новаківський; Національний університет «Львівська політехніка». - Львів, 2017. - 494 с. ; Novakivskiy I. I. Systema upravlinnia pidpriemstva v informatiinomu suspilstvi : dys. ... dokt. ekonom. nauk : spets. 08.00.04 / Ihor Ivanovych Novakivskiy; Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika». - Lviv, 2017. - 494 s.

14. Хараберюш І. Ф. Використання спеціальної техніки щодо протидії злочинності в Україні: теоретичні, правові та організаційні аспекти : моногр. / І. Ф. Хараберюш. - Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. - 284 с. ; Kharaberiush I. F. Vykorystannia spetsialnoi tekhniky shchodo protydii zlochynnosti v Ukraini: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiini aspekty : monohr. / I. F. Kharaberiush. - Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2011. - 284 s.

15. Хараберюш І. Ф. Спеціальна техніка правоохоронних органів: поняття та система / І. Ф. Хараберюш // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. - 2019. - Вип. 17. - С. 32-40. ; Kharaberiush I. F. Spetsialna tekhnika pravookhoronnikh orhaniv: poniattia ta systema / I. F. Kharaberiush // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Pravo. - 2019. - Vyp. 17. - S. 32-40.

16. Колпаков В. К. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : навч. посіб. / В. К. Колпаков. - Київ : Юрінком Інтер, 2004. - 544 с. - Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-7900.html> ; Kolpakov V. K. Administratyvne pravo Ukrainy [Elektronnyi resurs] : navch. posib. / V. K. Kolpakov. - Kyiv : Yurinkom Inter, 2004. - 544 s. - Rezhym dostupu : <http://www.info-library.com.ua/books-text-7900.html>.

17. Словник української мови : в 11-ти т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.. - Київ : Наук. думка 1977. - Т. 8 : Природа-Ряхтливий. - 927 с. ; Slovnyk ukraïnskoi movy : v 11-ty t. / redkol. : I. K. Bilodid (holova) ta in.. - Kyiv : Nauk. dumka 1977. - T. 8 : Pryroda-Riakhtlyvui. - 927 s.

18. Батраченко О. В. Поняття та ознаки публічної безпеки та порядку як об'єктів адміністративно-правової охорони / О. В. Батраченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2014. - Вип. 29(2.3). - С. 84-86. ; Batrachenko O. V. Poniattia ta oznaky publichnoi bezpeky ta poriadku yak obiektiv administratyvno-pravovoi okhorony / O. V. Batrachenko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo. - 2014. - Vyp. 29(2.3). - S. 84-86.

19. Проневич О. С. Роль і місце поліції в системі органів публічної адміністрації Польщі [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // Форум права. - 2010. - № 4. - С. 741-747. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_118 ; Pronevych O. S. Rol i mistse politsii v systemi orhaniv publichnoi administratsii Polshchi [Elektronnyi resurs] / O. S. Pronevych // Forum prava. - 2010. - № 4. - S. 741-747. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_118.

20. Хараберюш І. Ф. Спеціальна техніка в правоохоронній діяльності: навч. посіб. / І. Ф. Хараберюш. - Маріуполь : МДУ, 2017. - 311 с. ; Kharaberiush I. F. Spetsialna tekhnika v pravookhoronni diialnosti: navch. posib. / I. F. Kharaberiush. - Mariupol : MDU, 2017. - 311 s.

21. Спеціальна техніка : підруч. / за ред. І. С. Керницький. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010.– 354 с. ; Spetsialna tekhnika : pidruch. / za red. I. S. Kernytskyi. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav, 2010.– 354 s.

I.F. Kharaberiush

SPECIAL EQUIPMENT IN ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES

The article considers special equipment used in the administrative activities of law enforcement agencies, which is defined as organizational equipment. It is emphasized that the scientific and technical means, which we generally define as organizational equipment, play a significant role in the process of democratic formation of the state and effective administrative activity of law enforcement agencies. Factors emphasizing the need to use organizational equipment in the administrative activities of law enforcement agencies are presented. Organizational technology is seen as a means of law enforcement in general. The definition of the concept of "organizational technique" is given. The method of criterion selection is used to determine the scope of the concept of "organizational technique". According to the selected criteria the system-structural structure of organizational equipment of law enforcement agencies is investigated. To determine the system-structural structure of the organizational equipment of law enforcement agencies as a scientific category, the classical theory of organization was chosen. The basis for the system atization of organizational equipment is the hierarchical structure of law enforcement agencies engaged in administrative activities. It is proved that the defining requirement of the current legislation to the means of organizational equipment is the need for their certification and periodic verification.

Keywords: special equipment, administrative activity, organizational equipment, system, certification.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2020 р.

УДК 342.7

**М. Л. Шелухін,
О. А. Любчик**

ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЗАКОНУ, АБО ЧИ МОЖУТЬ УКРАЇНЦІ ЛІКУВАТИСЬ?

У статті досліджуються законність прийняття та наслідки запровадження у дію Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». На підставі аналізу норм міжнародного права, Конституції України та рішень Конституційного Суду України обґрунтовується тезис про неконституційність цього закону та аналізуються негативні наслідки його запровадження в життя українського суспільства. Порівнюються поняття медичної допомоги та медичної послуги. Аналізуються негативні наслідки запровадження

медичної реформи. Запропоновані шляхи вирішення проблеми прийняття законів які є неконституційними та протирічать діючому законодавству.

Ключові слова: *конституційність закону, легальність та легітимність закону, причини та наслідки прийняття неконституційного закону, медична реформа, «медична допомога» та «медична послуга», право людини на життя та здоров'я, правовий нігілізм.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-51-61

Постановка проблеми. Останніми роками українське суспільство потерпає від багатьох кризових явищ, які проявляються в політичному житті, назріли в економічній сфері, загострилися в соціальному забезпеченні та ініційовані в духовному житті громадян України. Всі ці негативні процеси обтяжуються військовими діями, які веде Україна, та епідеміологічною ситуацією. Постійні «реформи» та нововведення в правовому регулюванні звужують обсяг прав та свобод громадян, створюють штучні перепони на шляху їх реалізації та захисту. Запропонована «медична реформа», яка ґрунтується на Законі України № 2168-VIII від 19 жовтня 2017 року «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» взагалі поставила під сумнів останнє і головне право кожної людини – право на здоров'я і саме життя. Проблема цього закону перш за все в його неконституційності, проте інші його негативні напрямки впливу на життя суспільства також будуть розглянуті в цьому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми реалізації права на життя та здоров'я в Україні вивчали такі фахівці в галузі права, як: С. В. Антонов, С. Б. Булеца, О. М. Берназ-Лукавецька, В. С. Віткова, В. Д. Волков, В. Г. Гінзбург, З. А. Дікінова, Л. М. Дешко, О. А. Єникєєв, В. П. Заблоцький, З. В. Каменев, А. Б. Литовка, Г. А. Миронова, О. О. Прасов, І. Я. Смотров, І.Я. Сенюта, А. В. Тихомиров, І. В. Тимофєєв, М. К. Хобзей та ін. Проте проблема реалізації прав громадян України на здоров'я та саме життя поглиблюється та потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування законності прийняття та наслідків впровадження Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», як правової основи медичної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Почати це дослідження було б доречно з цитування стаття 3 Конституції України, яка наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також стаття додає: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Одними з головних конституційних прав людини є право на здоров'я та життя. Стаття 27 Конституції України прямо затверджує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Ще більш конкретно захищає права на здоров'я та життя стаття 49, яка закріплює право кожної людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. *Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням* відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава повинна створювати умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування. *У державних і*

комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена [1].

Суттєво доповнює цей перелік стаття 21 Конституції України, яка закріплює правило, згідно з яким *права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними*. Стаття 22 визначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані та визнає, що *зміст й обсяг прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не може бути звужений*.

Юридичне верховенство Основного Закону закріплює стаття 8, в якій закріплено що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [1]. Юридична доктрина також визнає ці положення обов'язковими правилами, за якими повинна діяти держава, однак аналіз нормативних актів, в тому числі і законів, які були прийняті в останні роки, свідчать про те що зараз на законодавчому рівні відбуваються суттєві утиски прав людини і громадянина в Україні.

Основні напрямки порушення конституційних прав людини на здоров'я та життя завдяки неузгодженості законодавства та прямого порушення в ньому норм Конституції наступні:

- скорочення державних та комунальних закладів охорони здоров'я, масова та системна зміна їх організаційно-правової форми що прямо протирічить ч.3 ст.49 Конституції України;

- з 2019 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я» та Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі Основи) *перекладено обов'язки держави щодо матеріально-технічного забезпечення та фінансового забезпечення комунальних закладів охорони здоров'я на органи місцевого самоврядування* [2, розд.1, п.5; 3, п.5, ст.14];

- з 2019 року обмежена медична допомога громадянам в державних та комунальних медичних закладах завдяки введенням тарифів, лише в рамках яких держава гарантує безоплатну медичну допомогу [4, п.1, ч.1, ст.2];

- підміна понять «медична допомога» на невизначене в законодавстві та юридичній доктрині «медична послуга», завдяки чому безоплатна «медична допомога» в державних та комунальних закладах охорони здоров'я стає «оплатною послугою» [3, п.4, ст.3; 4, п.1, ч.1 ст.2];

Щодо неконституційності використання в нормотворчості терміна «медична послуга» замість «медична допомога» прямо вказує Конституційний суд України (далі КСУ) в своєму Рішенні від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 (справа про платні медичні послуги)[5]. Визнаючи неконституційною Постанову КМУ від 25 листопада №1138 «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» [6] це Рішення не називає дії, які перераховані в Переліку платних послуг, як послуги, а зазначає, що це є «медична допомога».

Це Рішення також наголошує наступне: 1) визначає сутність та суттєві ознаки «медичної допомоги» (п. 2, абз. 8); 2) називає дії, які знаходяться в Переліку платних послуг, – «виконання робіт» (п. 2, абз. 8); 3) визначає дії, які знаходяться в Переліку платних послуг і які відносяться до медичної допомоги, та дії, які за певних обставин можуть розглядатися як медична допомога (п. 2, абз. 7, 8); 4) визначає незначну частину положень із зазначеного Переліку, яка може розглядатися як послуги, надання яких безоплатно в державних закладах охорони здоров'я не може брати на себе держава (п. 2, абз. 9).

Постанову КМУ від 25 листопада №1138 не відмінили повністю, але замість визнаних неконституційними видів «медичних послуг» додали нових, які протирічать не тільки вказаним рішенням КСУ але ж й існуючому легальному визначенню «медична допомога», яке надано в статті 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 1992 року, а саме: *«медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами»* [3].

Вказану правову позицію в Рішенні N 1-29/98 КСУ підтримав також у своєму Рішенні від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 статті 49 Конституції України: *«...у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно»* (справа про безоплатну медичну допомогу) [7].

У Рішенні КСУ N 10-рп/2002 було вирішено:

- положення ч. 3 статті 49 Конституції *«у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно»* треба розуміти так, що в державних та комунальних закладах охорони здоров'я *медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги;*

- *поняття «медична допомога», умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом* [7].

Правовою підставою «медичної реформи» в Україні став Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року (далі Закон) [4]. Як губка вбирає він негатив від суспільства, медичних працівників та наукового середовища, які доводять його неконституційність, суперечливість, неефективність та навіть аморальність.

Щодо неконституційності та невідповідності іншим діючим законам, треба звернути увагу, що про це прямо вказували Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ від 07.06.2017 [8, п.1-11] та Зауваження Головного юридичного управління ВРУ 13.07.2017 [8, п.1-13] щодо законопроекту цього Закону. Але на ці числені та обгрунтовані доводи юристів уваги не звернули і Закон прийняли.

Які порушення Основного Закону допускає цей Закон, чому він був прийнятий всупереч Конституції України, рішенням КСУ та діючому законодавству, яка відповідальність може бути та яка повинна бути застосована в цьому та аналогічних випадках - ці питання потребують відповіді.

Досліджуючи вказані вище норми Конституції України, рішення КСУ та враховуючи аргументи юристів - практиків можна зробити висновки про те що Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» та інші нормативно-правові акти, які були прийняті в зв'язку з ним протирічать Конституції України та діючому законодавству в наступному:

1) Одним з головних порушень є використання невизначеного в законодавстві терміна «медична послуга» (яка є платною) та підміна їм терміна «медична допомога» (безоплатна) визначеного в ст.3 Основ, коли мова йде про діяльність з надання медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я.

Відповідно Рішенню КСУ N 15-рп/98 «медична допомога» визначається низкою міжнародних договорів, таких як: Конвенція про мінімальні норми соціального

забезпечення, ухваленої у Женеві 28 червня 1952 року (статті 1, 2), Європейської Конвенції про соціальну та медичну допомогу, укладеної у Парижі 11 грудня 1953 року (статті 1, 8-17), Європейського кодексу соціального забезпечення, прийнятого у Страсбурзі 16 квітня 1964 року (частина II), Конвенції про медичну допомогу та допомоги у разі хвороби, прийнятої у Женеві 25 червня 1969 року (пункти 1, 3), та одноіменної Рекомендації, ухваленої там же і того ж дня (статті 7-12, 34), Європейської соціальної хартії, підписаної у Страсбурзі 3 травня 1996 року (статті 11-13), та інших міжнародних документів [5, абз.4, ч.4].

2) *Введенням тарифів на так звані «медичні послуги»* в рамках яких держава бере на себе зобов'язання та «гарантує» лікування громадянам, чим порушує ст.49 Конституції та протирічить Рішенню КСУ N 15-рп/98, який прямо вказував: «...неприйнятні пропозиції окремих державних органів щодо необхідності встановлення якихось меж безоплатної медичної допомоги у вигляді її гарантованого рівня, надання такої допомоги лише неспроможним верствам населення чи «в рамках, визначених законом» тощо. Безоплатна медична допомога, передбачена Конституцією України і повинна надаватись усім громадянам у повному обсязі, тобто задовольняти потреби людини в збереженні або відновленні здоров'я» [5, п. 4, абз. 9].

3) Реалізація цього Закону має наслідком фактичне скорочення закладів охорони здоров'я державної та комунальної власності, що прямо протирічить Конституції України [1, ч. 4, ст.49]. Також скорочення таких закладів буде відбуватися завдяки тому що обов'язковою умовою укладання договорів з Національною службою здоров'я України (далі НСЗУ) є автономізація закладу (перетворення в комунальне некомерційне/казенне підприємство) [10, абз.6].

На тому ж ресурсі вказано: «Національна служба здоров'я України буде закуповувати медичні послуги у закладів охорони здоров'я усіх рівнів надання медичної допомоги, організаційно-правової форми (крім бюджетної установи) та форми власності (далі – надавачів) і оплачувати їх за договором [10, абз.1].

Тобто з бюджетними (державними та комунальними) установами, які згідно ст.49 Конституції України повинні надавати безоплатну медичну допомогу направлену на: «...профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами» [3, ст.1] НСЗУ договори на фінансування їх діяльності згідно Закону не планують. Проте гроші передбачені в державному бюджеті на медицину будуть віддавати приватним та іншим «автономним» підприємствам та підприємцям.

Це остання крапка в діяльності щодо фактичного знищення державних та комунальних закладів охорони здоров'я та фактичне знищення безоплатної медицини в Україні, яку її громадяни сплачували і сплачують податками та іншими обов'язковими платежами.

4) Крім введення тарифів на «медичні послуги» та знищення системи медичних закладів охорони здоров'я цей Закон в статті 10 передбачає: «Основні засади оплати надання медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій». Кількість та формування тарифів які передбачає Закон дає підстави до висновку що навіть людина у якої є гроші не буде спроможна сама розрахувати кількість необхідних грошей для оплати за надані «послуги». Так вказано що тарифи можуть встановлюватися, зокрема, як:

1) глобальні ставки, що передбачають сплату надавачам медичних послуг фіксованої суми за визначену кількість послуг чи визначений період;

2) капітаційні ставки, які встановлюються у вигляді фіксованої суми за кожного пацієнта;

- 3) ставки на пролікований випадок;
- 4) ставки на медичну послугу;
- 5) ставки за результатами виконання договорів про медичне обслуговування населення надавачем медичних послуг.

Зазначені ставки можуть використовуватися як разом, так і окремо одна від одної [4, ч.2, ст.10].

Більш детально про тарифи визначає Постанова КМУ від 5 лютого 2020 р. № 65 «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році» [11]. Ця Постанова затверджує Порядок реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році. У цьому Порядку визначені механізми визначення тарифів, які без неаби якого знання математики споживач «медичної послуги» не здатний розрохувати і тому має довіряти розрахункам надавача послуг. В цьому присутній додатковий високий корупційний ризик, як з боку надавачів послуг, так і посадових осіб НСЗУ.

5) Прихильники запровадження «медичної реформи» наголошують що запроваджується *право пацієнта на вибір лікаря*. Але ж чи так це насправді?

У п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону закріплено *право пацієнта на вибір лікаря* у порядку, встановленому законодавством. Стаття 9 Закону закріплює що в разі потреби у медичних послугах та лікарських засобах за програмою медичних гарантій *пацієнт чи його законний представник реалізує своє право на вибір лікаря шляхом подання надавачу медичних послуг декларації* про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу [4, ч.1, ст.9].

Надання медичних послуг і лікарських засобів за програмою медичних гарантій, пов'язаних з *вторинною, третинною, паліативною медичною допомогою та медичною реабілітацією, здійснюється за направленням лікаря*, який надає первинну медичну допомогу, або лікуючого лікаря у порядку, передбаченому законодавством, окрім випадків, коли згідно із законодавством направлення лікаря не вимагається [4, ч.5, ст.9].

І.Я. Сенюта наголошує що *реалізація права на вільний вибір лікаря сповнена численних нормативних дисонансів*. Відповідно до п. "д" ч. 1 ст. 6; ч. 1 ст. 38 Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", ч.2 ст.284 Цивільного кодексу України пацієнт має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги.

Відповідно до статті 35¹ Основ закріплено загальний порядок вибору сімейного лікаря. На вторинному і третинному рівнях надання медичної допомоги не передбачено вільного вибору лікаря, адже вказано, що лікуючого лікаря з надання вторинної чи третинної медичної допомоги в закладі охорони здоров'я, що забезпечує надання такої допомоги, визначає керівник цього закладу або уповноважена ним на прийняття відповідних рішень особа (ст. ст. 35², 35³ Основ). Хоча не варто забувати про норму ч. 2 ст. 34 Основ, в якій гарантовано право пацієнта вимагати заміни лікаря [12].

У висновку дослідниця слушно стверджує що видається, можливість пацієнта регламентована в межах одного законодавчого акта - Основ, але спостерігається нормативне багатоманіття в підходах: з одного боку, пацієнт може обирати будь-якого лікаря, проте з іншого – вибір сповнений перепон етапності. Підсумовуючи, вона доходить висновку: 1) при наданні медичної допомоги за програмою медичних гарантій право пацієнта на вільний вибір лікаря обмежено вибором лікаря первинної ланки; 2) при наданні медичної допомоги поза межами програми вільний вибір повинен забезпечуватись на підставі ст. ст. 6 і 38 Основ.

В цьому дослідженні ми торкнулися деяких негативних аспектів «медичної реформи», більш недоліків визначили вже згадані Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ від 07.06.2017 [7] та Зауваження Головного юридичного управління 13.07.2017 [8] щодо проекту цього Закону, на які тодішня влада не звернула увагу.

Досліджуючи сутність та особливості «медичної реформи» в Україні спадає думка чому не тільки нелегітимні, але і нелегальні нормативно-правові акти, в тому числі закони діють та завдають шкоди суспільству? Відкидаючи фактори моральності влади та фактори зовнішнього впливу, спробуємо визначити недоліки правового механізму, які сприяють цьому. Відповідь очевидна - безвідповідальність влади в цілому та окремих її органів та посадових осіб зокрема. З метою недопущення прийняття нормативних актів, які порушують Конституцію України та протирічать рішенням КСУ пропонується закріпити в Законі України «Про регламент Верховної Ради України» наступні положення:

- у разі надання висновку Головного науково-експертного управління ВРУ або зауважень Головного юридичного управління ВРУ з приводу неконституційності поданого законопроекту, подальший його розгляд здійснюється після виправлення таких недоліків, або після розгляду законопроекту Конституційним Судом України;

- у разі надання висновку або зауважень з приводу того, що законопроект не відповідає діючому законодавству, подальший його розгляд здійснюється після виправлення таких недоліків;

- законопроект повинен подаватися до Головного науково-експертного управління ВРУ та Головного юридичного управління ВРУ завчасно, не пізніше ніж за 15 днів до його розгляду ВРУ.

Такі пропозиції ґрунтуються на тому що механізм законотворчості повинен мати запобіжники щодо порушень єдності, системності та несуперечності діючого законодавства. Наступними кроками щодо запобігання порушення Конституції України при прийнятті законів України має бути персональна юридична (не тільки політична) відповідальність посадових осіб, які мають право підпису закону, але не за те що поставили підпис під законом, який згодом визнали неконституційним, *а за порушення Регламенту в частині щодо вказаних висновків та зауважень.*

Сьогодні у новій влади є можливість зробити доленосний крок на зустріч народу України та відмінити другий етап «медичної реформи» в Україні, врятувати мільйони життів громадян та захистити їх право на здоров'я та саме життя. В умовах пандемії цей крок ще більш важливий та вкрай необхідний. Навіть до розповсюдження COVID - 19 в Україні були великі проблеми з системою охорони здоров'я, наслідки її функціонування вражають.

Так виступ голови Комітету ВРУ з питань охорони здоров'я Ольги Богомолець на засіданні круглого столу, який відбувся 10 червня 2019 року, з теми: «Перемогти смерть: ключові чинники, що впливають на тривалість життя українців» свідчить про важкий стан із здоров'ям українців [13]. У своїй доповіді вона зазначає, що Україна належить до трійки європейських держав з найвищою інтенсивністю природного скорочення населення. За інформацією Державної служби статистики, у 2018 році померло 587,7 тисяч осіб, відповідно, за рік за рахунок природного скорочення (тобто різниці між числом народжених і померлих) населення зменшилось на 251,8 тисяч осіб. У січні - березні 2019 року народилося 76 125, а померло - 159 264 осіб, отже, природний приріст становив - мінус 83 139 особи. Основною причиною смерті протягом останніх років є серцево-судинні захворювання (67,0 %), на другому місці - новоутворення (13,6 %). Зовнішні причини призвели до 5,4 % смертей. Наприклад, у

Франції і Японії серцево-судинні захворювання стають причиною летальності в 29 % випадків, а в США – 31 %.

Щорічно від онкологічних хвороб помирає понад 400 тисяч українців (у середньому щодня гине більше 1 тисячі осіб). Сьогодні в Україні налічується близько 1 мільйона хворих на злоякісні новоутворення, з них – близько 6 тисяч дітей. Причому показники онкозахворюваності мають стійку тенденцію до зростання, і наша держава посідає друге місце в Європі за темпами поширення раку. Щорічно в Україні більше 150 тисяч осіб дізнаються, що вони онкохворі. Щодня рак виявляють у 450 людей.

Висновок. Проведене дослідження свідчить про неконституційність, а як наслідок нелегальність Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», нелегальною та нелегітимною є «медична реформа», яка їм започаткована та впроваджується. Причинами можливості існування такого правового нігілізму влади, яка його приймала, є: існування лише політичної відповідальності за свою діяльність, відсутність механізмів юридичної відповідальності, яка створюють умови для подальшого розповсюдження цього небезпечного соціального та правового явища. Для подальшого розвитку держави та підтримки європейського вектору розвитку в напрямку захисту прав людини, збереження права входити до лав правових та соціальних держав, з метою об'єднання суспільства навколо великих економічних та соціальних зрушень, до яких прагне суспільство, треба такі захисні правові механізми напрацювати та захистити права громадян на здоров'я та життя.

Список використаної літератури

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141. ; Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 1996. - № 30. - St. 141.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я : Закон України від 20 грудня 2019 року № 421-IX19 // Голос України. – 2020. – 15 січня ; Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo nevidkladnykh zakhodiv u sferi okhorony zdorovia : Zakon Ukrainy vid 20 hrudnia 2019 roku № 421-IX19 // Holos Ukrainy. – 2020. – 15 sichnia.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19.11.1992 року № 2801-XII // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280112/ed20150101/find?text=%CC%E5%E4%E8F7%ED%E0+%E4%EE%EF%EE%EC%EE%E3%E0> ; Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 roku № 2801-XII // Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20150101/find?text=%CC%E5%E4%E8F7%ED%E0+%E4%EE%EF%EE%EC%EE%E3%E0>

4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення [Електронний ресурс] : Закон України від 19 жовтня 2017 року, № 2168-VIII. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> ; Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleattia [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2017 roku, № 2168-VIII. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих

медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) від 25 листопада 1998 року N 15-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98> ; Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 66 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh zakladakh osvity» (справа про платні медичні послуги) від 25 листопада 1998 року N 15-рп/98 [Електронні ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98>

6. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. N 1138. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF/ed19960917> ; Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh zakladakh osvity [Elektronnyi resurs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 veresnia 1996 r. N 1138. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF/ed19960917>

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02> ; Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 53 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhennia chastyny tretoi statti 49 Konstytutsii Ukrainy «u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh okhorony zdorovia medychna dopomoha nadaietsia bezoplatno» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>

8. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 07.06.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566 ; Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 07.06.2017 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566

9. Проект Закону про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів. Зауваження Головного юридичного управління 13.07.2017 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : Офіційний веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566 ; Proekt Zakonu pro derzhavni finansovi harantii nadannia medychnykh posluh ta likarskykh zasobiv. Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia 13.07.2017 roku [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy : Ofitsiyni veb-portal. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566

10. Вимоги ПМГ-2020 [Електронний ресурс] // Національна служба здоров'я України : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу : <https://nszu.gov.ua/likar-2020> (дата звернення 03.03.2020 р.) ; Vymohy PMH-2020 [Elektronnyi resurs] // Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy : Yedyni veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://nszu.gov.ua/likar-2020> (data zvernennia 03.03.2020 r.)

11. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2020 р. № 65. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-%D0%BF#n298> ; Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia u 2020 rotsi [Elektronnyi resurs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 liutoho 2020 r. № 65. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-%D0%BF#n298>

12. Сенюта І. Медична реформа: To be or not to be? [Електронний ресурс] / І. Сенюта // Юрист&Закон. – 2018. - № 9. – Режим доступу : https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011320 ; Seniuta I. Medychna reforma: To be or not to be? [Elektronnyi resurs] / I. Seniuta // Yuryst&Zakon. – 2018. - № 9. – Rezhym dostupu : https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011320

13. «Перемогти смерть: ключові чинники, що впливають на тривалість життя українців» [Електронний ресурс] : Виступ голови Комітету з питань охорони здоров'я Ольгою Богомолець на засідання круглого столу який відбувся 10 червня 2019 року у Верховній Раді України. - Режим доступу : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/172805.html?search=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%8C:%20%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8,%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2> ; «Peremohty smert: kliuchovi chynnyky, shcho vplyvaiut na tryvalist zhyttia ukrainsiv» [Elektronnyi resurs] : Vystup holovy Komitetu z pytan okhorony zdorovia Olhoiu Bohomolets na zasidannia kruhloho stolu yakyi vidbuvsia 10 chervnia 2019 roku u Verkhovnii Radi Ukrainy. - Rezhym dostupu : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/172805.html?search=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%8C:%20%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8,%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2>

N.Shelukhin
O. Lyubchik

ON THE CONSTITUTIONALITY OF THE LAW, OR WHAT CAN UKRAINIANS TREAT?

The article investigates the lawfulness of the adoption and the consequences of the implementation of the Law of Ukraine "On State Financial Guarantees of Public Health Services". On the basis of the analysis of the norms of international law, the Constitution of Ukraine and the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the thesis about the unconstitutionality of this law is substantiated and the consequences of its implementation in

the life of Ukrainian society are analyzed. The concepts of health care and medical services are compared. The negative consequences of the introduction of medical reform are analyzed. Proposed ways to solve the problem of passing laws that are unconstitutional and contradict the current legislation.

Specific legal mechanisms of implementation of which will contribute to ensuring the constitutionality and legality of legislative activity are proposed. The main directions of violation of the Constitution of Ukraine of the introduced "medical reform", which was initiated by the Law of Ukraine "On State Financial Guarantees of Medical Services to the Population", have been identified.

The thesis about the illegality and illegitimacy of this law is confirmed, justification of the unconstitutionality and contradiction of the provisions of this law is made by the decision of the Constitutional Court of Ukraine. The conclusion was made about the necessity of termination of this Law and other normative acts adopted on its basis.

Keywords: *constitutionality of the law, legality and legitimacy of the law, grounds for adopting an unconstitutional law, consequences of the unconstitutionality of the law, human right to life and health, legal nihilism.*

Стаття надійшла до редакції 24.04.2020 р.

УДК 352.071.3(477)

Ю.В. Камардіна

Ю.В. Ковейно

ЗАХИСТ ПРАВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

У статті розглянуто теоретико-правові засади захисту прав органів місцевого самоврядування, що обумовлено публічно-правовим статусом органів місцевого самоврядування. При зверненні до теми захисту прав органів місцевого самоврядування, акцентовано увагу на необхідності вироблення чітких критеріїв розмежування категорій «гарантії», «забезпечення», «охорона» та «захист», що дозволить вирішити актуальне завдання підвищення ефективності здійснення органами місцевого самоврядування завдань, функцій та повноважень. Встановлено, що органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у житті кожного громадянина, у правовідносинах з мешканцями територіальної громади, тому повинні швидко і ефективно реалізовуватись у фактичних суспільних відносинах, оскільки на сьогоднішній день реалізація та захист прав місцевого самоврядування є першочерговим завданням будь-якої демократичної держави. Доведено, що саме держава має створити необхідний механізм захисту прав органів місцевого самоврядування, який матиме реальну силу для вирішення проблеми правопорушень на місцевому рівні.

Ключові слова: *органи місцевого самоврядування, захист прав органів місцевого самоврядування, судовий захист.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-61-67

Постановка проблеми. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стало початком зростання ролі європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні, що передбачає звернення особливої уваги на забезпечення та захист гарантованих державою органам місцевого самоврядування власних повноважень. Саме держава має створити необхідний механізм захисту прав органів місцевого самоврядування, який матиме реальну силу для вирішення проблеми правопорушень на місцевому рівні. В цьому сенсі європейська орієнтованість нашої держави передбачає впровадження ефективних демократичних засад захисту прав на місцевому рівні в умовах конституційної та муніципальної реформ.

Пильна увага до зазначеної проблематики цілком зрозуміла, оскільки права органів місцевого самоврядування та права місцевого самоврядування в цілому детерміновані розумінням суспільства того, що зміцнення публічної влади на місцях не може бути ефективним та корисним для суспільства загалом, якщо держава не створює належних умов реалізації права на захист.

В умовах муніципальної реформи значно актуалізується питання наскільки повно забезпечені та захищені права органів місцевого самоврядування, від чого залежить ефективність здійснення ними завдань, функцій та повноважень, та призведе до підвищення ролі місцевої демократії в житті суспільства. Одним із основних елементів механізму забезпечення прав місцевого самоврядування є судовий захист прав органів місцевого самоврядування.

Мета статті зумовлена потребою висвітлення важливих теоретико-правових засад захисту прав органів місцевого самоврядування на підставі аналізу та вироблення чітких критеріїв розмежування категорій «гарантії», «забезпечення», «охорона» та «захист», що дозволить вирішити актуальне завдання підвищення ефективності здійснення органами місцевого самоврядування завдань, функцій та повноважень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науці та практиці питання щодо захисту прав органів місцевого самоврядування є дискусійним. Проблематиці захисту місцевого самоврядування взагалі або прав органів місцевого самоврядування присвячені наукові праці О.В. Батанова, В.Ю. Барвіцького, В.І. Борденюка, В.М. Кампа, М.І. Корнієнка, В.В. Кравченка, О.Ф. Фрицького та інших. Однак, відсутність у вітчизняній правовій доктрині комплексного дослідження захисту прав органів місцевого самоврядування, породжує актуальність визначення умов, які б унеможливили будь-які порушення прав і законних інтересів органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження захисту прав органів місцевого самоврядування є актуальним у зв'язку з тим, що органи місцевого самоврядування залучені до широкого кола суспільних відносин як приватного, так і публічного характеру [1, с. 145-146], та «здатні в більш повному обсязі забезпечувати реалізацію потреб громадян, що живуть на конкретній території, порівняно з іншими формами публічної влади» [2, с.20].

Слід зазначити, що Конституція України визначає захист прав місцевого самоврядування як інституту в цілому, а не тільки захист прав і законних інтересів органів місцевого самоврядування. Так, у ст. 145 Конституції України прямо вказується на конституційне правосуддя як спосіб судового захисту місцевого самоврядування. Право на судовий захист місцевого самоврядування включає право не тільки громадян, які проживають на території громади, але також органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб звертатися до суду за захистом прав [3].

Також, в ст. 11 Європейської хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 г.) передбачається, що «органи місцевого самоврядування повинні мати

право на судовий захист для забезпечення вільного здійснення ними своїх повноважень і дотримання закріплених в Конституції або внутрішньому законодавстві принципів місцевого самоврядування» [4].

Однак, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» не міститься норм, які гарантують право на судовий захист місцевого самоврядування. Проте, проаналізувавши Закон можна позначити, що більшість процедур може бути реалізовано завдяки зверненню до суду органами та посадовими особами місцевого самоврядування щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування (п.4 ст.71 Закону), що свідчить про значну роль суду [5].

У національному муніципальному законодавстві відсутнє визначення поняття «захист прав органів місцевого самоврядування», що й обумовлює складність даного дослідження. Правову категорію захисту прав органів місцевого самоврядування доцільно розглядати в контексті поняття «захист прав місцевого самоврядування». Одним з ключових питань у дослідженнях будь-якого правового явища є питання про його зміст. Для з'ясування змісту поняття «захист прав органів місцевого самоврядування» потрібно почати з розмежування категорій «гарантії», «забезпечення», «охорона» та «захист». Ці дефініції дуже близькі за змістом, а тому іноді вживаються в юридичній літературі як синоніми.

В Конституції України поняття «гарантії» знайшло своє відображення у ст. 7, яка зафіксувала, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [3]. Далі по тексту Основного Закону, можна побачити ряд норм, які відображають гарантії, що забезпечують організаційну самостійність місцевого самоврядування (ст.ст.140, 143, 144, 145 Конституції України).

У науковій літературі питання щодо визначення гарантій місцевого самоврядування є дискусійним. Найбільш розширене визначення цього поняття дає О.Ф. Фрицький, який під гарантіями місцевого самоврядування вважає конституційно-правові засоби забезпечення організації і діяльності місцевого самоврядування та найважливіші умови повного й ефективного здійснення органами місцевого самоврядування визначених законом їх завдань, функцій і повноважень [6, с. 428]. З цього поняття бачимо, що гарантії відображають права органів місцевого самоврядування крізь призму завдань, функцій і повноважень, якими їх наділила Конституція України та інші нормативно-правові акти.

Також слід відзначити думку М.І. Корнієнка, який розглядає гарантії місцевого самоврядування як комплекс заходів, за допомогою яких забезпечується реальне здійснення місцевого самоврядування територіальними громадами та органами місцевого самоврядування, а також захист права на місцеве самоврядування [7, с. 85-114]. Саме М.І. Корнієнко звернув увагу на захист прав місцевого самоврядування за допомогою комплексу заходів, завдяки яким органи місцевого самоврядування можуть відчувати себе захищеними при виконанні своїх завдань, функцій і повноважень.

Отже, проведений аналіз, як правових так і наукових поглядів на поняття «гарантії місцевого самоврядування» показав системність заходів з профілактики їх порушень, недопущення протиправних дій (їх превенції), які включають в себе: встановлення засобів профілактики і попередження правопорушень, можливість звернення за допомогою до компетентних державних та недержавних органів (прокуратура, суд). Гарантії захисту прав органів місцевого самоврядування - система заходів по відновленню порушеного права, притягнення порушників до юридичної відповідальності, які включають в себе: встановлення заходів відповідальності винних за

порушення прав органів місцевого самоврядування, встановлення судових та адміністративно-правових заходів захисту, відновлення порушеного права (відшкодування шкоди незаконними діями тощо).

Також слід звернути увагу на те, що це поняття знаходиться ще в стадії становлення, оскільки ця правова категорія знаходиться в динаміці з такими поняттями як «забезпечення», «охорона» та «захист».

Заслуговує на сприяння підхід А.А. Левкова, який у дисертаційному дослідженні розглядає поняття «забезпечення» як родове щодо понять «охорона» і «захист» [8, с. 13] та, як вже доповнили це поняття Ю.В. Анохін, Л.А. Григорян, включає в себе всю систему політичних, економічних, соціальних, духовних, правових та інших заходів і умов, спрямованих на найбільш повне користування особою соціальними благами [9, с. 257].

Тобто термін «забезпечення» прав органів місцевого самоврядування включає «охорону» і «захист» цих прав. Що стосується співвідношення понять «охорона» і «захист», то вони також не збігаються, хоча і тісно пов'язані між собою. Вони співвідносяться як частина і ціле. Права і інтереси особистості, держави охороняються постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються. Захист є елементом охорони, одна з її форм [10].

Отже, забезпечення - це комплекс гарантій (в тому числі гарантій реалізації і гарантій охорони та захисту), а також самі охорона і захист, тобто охорона, захист, гарантії - це способи забезпечення прав. І, навпаки, забезпечення прав - це підсумок, результат, наслідок охорони, захисту і гарантій. Стає очевидним, що забезпечення прав не збігається з їх охороною, захистом і гарантіями, а є самостійною правовою категорією.

В свою чергу, аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок про неоднозначність та багатоманітність підходів у визначенні та співвідношенні змісту понять «захист» і «охорона» прав.

На думку М.А. Андрука, поняття «охорона» і «захист» взаємопов'язані, але не тотожні. Правова охорона зобов'язує державу щодо встановлення прав і обов'язків, врегульованих нормами права правовідносин, гарантій права і захисту. «Захист являє собою застосування до правопорушника заходів державного впливу з метою відновити порушену цінність» [11]. У деяких роботах не проводиться розмежування між поняттями «захист» і «охорона» [12, с. 117-125], в інших викладається думка, згідно з якою «захист» - поняття ширше, ніж «охорона» [13, с. 11-14]. Відповідно до третьої точки зору, «захист прав» розглядається як складова частина більш об'ємного поняття «охорона прав» [14, с. 12].

Але, якщо розглядати поняття «захист», то ні в юридичній, ані в науковій літературі немає однозначної відповіді у встановленні визначеності його змісту. Тлумачний словник української мови поняття «захист» визначає як охорону, а поняття «забезпечувати» трактується як захищати, охороняти кого- або що-небудь від небезпеки [15, с. 281, 692]. Тобто, виникає ситуація, коли «охорона» визначається за допомогою слова «захист», а «захист» визначається за допомогою слова «охорона».

Таким чином, підводячи підсумок, можна сказати, що співвідношення зазначених категорій показало як такі, що не охоплюють один одне за змістом, та відрізняються тим, що застосування заходів захисту пов'язано з наявністю ситуації, за якої порушуються права певного суб'єкта або створюється реальна загроза порушення таких прав у майбутньому [16, с. 11].

Відзначимо, що поняття «захист» само по собі існувати не може, тобто нам потрібно щось (об'єкт) або когось (суб'єкт) захищати. У нашому випадку захист

відбувається саме «прав» органів місцевого самоврядування. У теорії муніципального права України, докладний аналіз проблем захисту прав органів місцевого самоврядування здійснив В.Ю. Барвіцький, який під поняттям захисту прав органів місцевого самоврядування розуміє закріплену у діючих нормативно-правових актах можливість органів місцевого самоврядування самостійно здійснювати дії чи звернутись до компетентних державних органів з вимогою здійснення ними дій, що направлені на забезпечення недоторканості їх прав і законних інтересів, припинення їх порушення і ліквідацію наслідків цих порушень [17, с. 58].

Проте, таке розуміння аналізованого явища потрібно вважати правом органів місцевого самоврядування на захист, а не захистом прав органів місцевого самоврядування.

Гарантією реалізації прав органів місцевого самоврядування є судовий захист як спосіб реального забезпечення конституційного права громадян на місцеве самоврядування, що складається з передбаченої законом сукупності процесуальних дій, здійснюваних органами судової влади і спрямованих на відновлення порушеного або оспорюваного права.

Основна частина муніципально-правових спорів вирішується в судах загальної юрисдикції. Судовий захист прав місцевого самоврядування здійснюється перш за все за допомогою конституційного, цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Найбільша частина даних суперечок стосується питань організаційних основ місцевого самоврядування, встановлення місцевих податків і зборів, бюджетних правовідносин. Мета судового захисту прав органів місцевого самоврядування - безперешкодна та ефективна реалізація власних повноважень в процесі діяльності органів місцевого самоврядування та своєчасне притягнення до відповідальності суб'єктів муніципально-правових відносин.

Отже, судовий захист має особливе значення для захисту прав і законних інтересів органів місцевого самоврядування – він є необхідною умовою функціонування цих органів (виконання ними власних та делегованих повноважень) та їх посадових осіб як повноцінних суб'єктів місцевого самоврядування.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна дати таке визначення досліджуваного поняття: захист прав органів місцевого самоврядування - це реалізація органами місцевого самоврядування права на захист шляхом застосування уповноваженим органом будь-яких не заборонених законом засобів (заходів) захисту з метою припинення порушення, відновлення або визнання порушеного або оспорюваного права та забезпечення належної реалізації органами місцевого самоврядування своїх прав.

Список використаної літератури

1. Ковейно Ю. В. Правова основа використання лісів / Ю. В. Ковейно // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 12. - С. 143-147. ; Koveino Yu. V. Pravova osnova vykorystannia lisiv / Yu. V. Koveino // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. - 2017. - № 12. - S. 143-147.

2. Камардіна Ю. В. Проблеми законодавчого визначення юридичної категорії «питання місцевого значення» в контексті муніципальної реформи в Україні / Ю. В. Камардіна // Прикарпатський юридичний вісник. - 2019. - № 2. - С. 20-25. ; Kamardina Yu. V. Problemy zakonodavchoho vyznachennia yurydychnoi katehorii «pytannia mistsevoho znachennia» v konteksti munitsypalnoi reformy v Ukraini / Yu. V. Kamardina // Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. - 2019. - № 2. - S. 20-25.

3. Конституція України: станом на 1 вересня.2016: відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2016. - 82 с. ; Konstytutsiia Ukrainy: stanom na 1 veresnia.2016: vidpovidaie ofits. tekstu. – Kharkiv : Pravo, 2016. - 82 s.

4. Європейська хартія місцевого самоврядування: Хартія: міжнар. док. від 15.10.1985 // Офіційний вісник України. - 2013. - № 39. - Ст. 181. ; Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia: Khartiia: mizhnar. dok. vid 15.10.1985 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. - 2013. - № 39. - St. 181.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 28097ВР // Голос України. - 1997. - № 24. - Ст. 170. ; Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 28097VR // Holos Ukrainy. - 1997. - № 24. - St. 170.

6. Батанов О. В. Муніципальне право України : підруч. / О. В. Батанов; відп. ред. М.О. Баймуратов. – Харків : Одіссей, 2009. – 750 с. ; Batanov O. V. Munitsypalne pravo Ukrainy : pidruch. / O. V. Batanov; vidp. red. M.O. Baimuratov. – Kharkiv : Odissei, 2009. – 750 s.

7. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. - 352 с. ; Munitsypalne pravo Ukrainy: Pidruchnyk / V. F. Pohorilko, O. F. Frytskyi, M. O. Baimuratov ta in.; za red. V. F. Pohorilka, O. F. Frytskoho. - Kyiv : Yurinkom Inter, 2001. - 352 s.

8. Левков А. А. Меры защиты в Российском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Андрей Алексеевич Левков; Волгогр. акад. МВД России. - Волгоград, 2002. - 28 с. ; Levkov A. A. Mery zashchity v Rossiyskom prave : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.01 / Andrey Alekseevich Levkov; Volgogr. akad. MVD Rossii. - Volgograd, 2002. - 28 s.

9. Анохин Ю. В. О формах обеспечения прав и свобод личности / Ю. В. Анохин // Ползуновский вестник. - 2005. - № 1. - С. 257-262. ; Anokhin Yu. V. O formakh obespecheniya prav i svobod lichnosti / Yu. V. Anokhin // Polzunovskiy vestnik. - 2005. - № 1. - S. 257-262.

10. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. - Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 293 с. ; Matuzov N. I. Pravovaya sistema i lichnost / N. I. Matuzov. - Saratov : Izd-vo Sarat. un-ta, 1987. – 293 s.

11. Андрук М. А. Права на защиту чести и охрану личного достоинства: конституционно-правовой аспект / М. А. Андрук // Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития: материалы Всерос. науч.-практ. конф., г. Воронеж, 14-15 ноября 2003 г. / под ред. Ю. Н. Старилова. - Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2004. - Ч. 1 : Конституционное и международное право, теория государства и права. – С. 16-25. ; Andruk M. A. Prava na zashchitu chesti i okhranu lichnogo dostoinstva: konstitutsionno-pravovoy aspekt / M. A. Andruk // Rossiyskoe pravovoe gosudarstvo: itogi formirovaniya i perspektivy razvitiya: materialy Vseros. nauch.-prakt. conf., g. Voronezh, 14-15 noyabrya 2003 g. / pod red. Yu. N. Starilova. - Voronezh : Izd-vo Voronezhskogo gos. un-ta, 2004. - Ch. 1 : Konstitutsionnoe i mezhdunarodnoe pravo, teoriya gosudarstva i prava. – S. 16-25.

12. Галаган И. А. Административная ответственность граждан в СССР. Процессуальное регулирование / И. А. Галаган. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1976. - 198 с. ; Galagan I. A. Administrativnaya otvetstvennost grazhdan v SSSR. Protsessualnoe regulirovanie / I. A. Galagan. – Voronezh : Izd-vo Voronezhskogo universiteta, 1976. - 198 s.

13. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості / Є. Кулакова // Підприємство, господарство і право. - 2006. - № 3. - С. 11-14. ; Kulakova Ye. Kompetentsiia: poniattia, subiekty, osoblyvosti / Ye. Kulakova // Pidpryiemstvo, hospodarstvo i pravo. - 2006. - № 3. - S. 11-14.

14. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву: (Теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – Москва : Изд-во МГУ, 1981. - 239 с. ; Leyst O. E. Sanktsii i otvetstvennost po sovetскому pravu: (Teoreticheskie problemy) / O. E. Leyst. – Moskva : Izd-vo MGU, 1981. - 239 s.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. – Ірпін : Перун, 2004. - 1440 с. ; Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. T. V. Busel. – Irpin : Perun, 2004. - 1440 s.

16. Бондарь Н. С. Гражданин и публичная власть: конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении: учеб. пособ. / Н. С. Бондарь. – Москва : Городец, 2004. – 351 с. ; Bondar N. S. Grazhdanin i publichnaya vlast: konstitutsionnoe obespechenie prav i svobod v mestnom samoupravlenii: ucheb. posob. / N. S. Bondar. – Moskva : Gorodets, 2004. – 351 s.

17. Барвіцький В. Ю. Захист прав і законних інтересів територіальних громад судами загальної юрисдикції та в досудовому порядку/ В. Ю. Барвіцький // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право. - 2011. - Вип. 2. - С. 55-70. ; Barvitskyi V. Yu. Zakhyst prav i zakonnykh interesiv terytorialnykh hromad sudamy zahalnoi yurysdyktsii ta v dosudovomu poriadku/ V. Yu. Barvitskyi // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii : Pravo. - 2011. - Vyp. 2. - S. 55-70.

Y. Kamardina,

Y. Koveino

PROTECTION OF THE RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL BASIS

The article considers the theoretical and legal principles of protection of the rights of local governments, which is due to the public law status of local governments. When addressing the topic of protection of the rights of local governments, attention is focused on the need to develop clear criteria for distinguishing between the categories of "guarantees", "provision", "protection" and "protection", which will solve the urgent problem of improving the implementation of tasks, functions and powers. . To this end, the task is to clarify the concept of "protection of the rights of local governments", to establish conditions that would prevent any violation of the rights and legitimate interests of local governments. It is established that local governments play an important role in the life of every citizen, in legal relations with the inhabitants of the territorial community, so they must be quickly and effectively implemented in actual social relations, because today the implementation and protection of local government is the priority of any democracy. It is proved that the state should create the necessary mechanism for protection of the rights of local self-government bodies, which will have real force to solve the problem of offenses at the local level. As a result of the study, it was noted that the protection of the rights of local governments is the exercise by local governments of the right to protection by applying by the authorized body any means (measures) of protection not prohibited by law to stop violation, restoration or recognition of violated or disputed rights. proper exercise of local rights by local governments.

Key words: *local self-government bodies, protection of rights of local self-government bodies, judicial protection.*

Стаття надійшла до редакції 27.04.2020 р.

УДК 340.1

Д.О. Тихомиров

ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА: ПЛЮРАЛІЗМ РОЗУМІННЯ

Метою статті є аналіз теретико правових підходів до розуміння цивільної безпеки та проведення відповідних узагальнень. Методологічною основою дослідження є методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, зокрема, метод герменевтики, що дозволив опрацювати доктринальні джерела та тексти консультативної місії Європейського союзу, метод порівняння, що дав можливість виявити особливості розуміння цивільної безпеки різноманітними представниками наукової спільноти, теоретико-юридичний метод, що надав можливість сформулювати висновки щодо розуміння цивільної безпеки. Наукова новизна. У статті було визначено основні напрями розуміння цивільної безпеки, визначено характеристики європейського бачення цивільної безпеки та окреслено проблематику розуміння цивільної безпеки для подальших теоретико-правових досліджень. Висновки. Тенденція розуміння цивільної безпеки, яке виходить за межі обсягу поняття «громадська безпека», але охоплює його і наближає цивільну безпеку до рівня національної безпеки, проявляється у наукових дослідженнях, які пов'язують цивільну безпеку з антикризовим управлінням, трансформацією цивільного захисту як сфери військової відповідальності, до демілітаризованої системи забезпечення цивільної безпеки, хоча військові потужності, в різній мірі використовуються в антикризовому управлінні у різних країнах, підкреслюють національні особливості, різноманітність термінологічного описання управління кризовими ситуаціями, реагування на надзвичайні ситуації, відмічають необхідність посилення взаємодії між цивільною безпекою та військовою сферою.

Ключові слова: безпека, цивільна безпека, громадська безпека Консультативна місія Європейського союзу, публічна безпека.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-68-73

Безпека як предмет доктринального пізнання зумовило становлення важливого напрямку наукових досліджень, який у 80-их роках було сформовано як напрям безпекознавства, за останній період, у зв'язку з інтеграцією України до європейського світового простору з'явилися нові напрями безпекових досліджень. Одним з таких є напрямок цивільної безпеки, дослідження якої активізувались у зв'язку з запровадження в межах політики Східного партнерства ЄС, двостороннього співробітництва Україна-ЄС за допомогою створення та функціонування в Україні Консультативної місії Європейського Союзу (далі – КМЄС). Ця місія існує задля допомоги державним органам України у послідовному реформуванні сектору цивільної безпеки шляхом надання стратегічних консультацій і практичної підтримки заходів з реформування. [1].

Питання безпеки та цивільної безпеки є предметом дослідження науковців як в Україні так і в інших державах. В незалежній Україні активізувався напрям дослідження безпеки та її видів представниками різних наук. Найбільш активно у цьому напрямі науковий пошук здійснювали: Ліпкан В.А., Пендюра М.М., Сьомін С. В. В інших країнах дослідниками даного напрямку є Буклей Дж., Дов Н., Дорі А.Дж., Стивенсон Т., Сімон К.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз теретико правових підходів до розуміння цивільної безпеки та проведення відповідних узагальнень.

Для досягнення поставленої мети підлягають вирішенню наступні завдання:

- проаналізувати основні позиції КМЄС у розумінні явища цивільної безпеки;
- сформулювати найбільш актуальні питання наукового осмислення цивільної безпеки;
- співвіднести цивільну безпеку з іншими видами безпек.

Методологічну основу дослідження склали методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, зокрема, метод герменевтики, що надав можливість опрацювати доктринальні джерела та тексти консультативної місії ЄС, метод порівняння, за допомогою якого було виявлено особливості інтерпретації цивільної безпеки окремими представниками наукової спільноти, теоретико-юридичний метод, що завдяки якого сформовано висновки щодо розуміння цивільної безпеки.

Діяльність Консультативної місії ЄС в Україні здійснюється у трьох основних напрямках: надання стратегічних консультацій щодо реформування сектору цивільної безпеки для розробки необхідних стратегій; підтримка реформ, надання обладнання, практичних консультацій, організація тренінгів; координація зусиль у забезпеченні реформ між українськими та міжнародними партнерами [1].

Аналізуючи офіційні документи КМЄС можна визначити пріоритети у роботі місії, як напряму діяльності, що розкриваються у наступних положеннях. Перший напрям, виявляється в управлінні персоналом у секторі цивільної безпеки з метою належного надання якісних послуг населенню. Другий - забезпечення державними органами підтримання миру і права на зібрання згідно з міжнародними стандартами дотримання прав людини. Третій - здійснення кримінальних розслідувань, як необхідного компоненту захисту норм права і безпеки громадян, а їх успішність з повагою до прав людини підвищує довіру громади та сприяє активізації демократичного процесу загалом. Четвертий - взаємодія поліції з громадою, оскільки охорона правопорядку у демократичному суспільстві передбачає право громадян висловлюватися щодо її ефективності; налагодження довірливих стосунків поліції з населенням шляхом безпосередньої співпраці та діалогу; відповідальність за запобігання та боротьбу зі злочинністю не тільки поліції, але й інших представників суспільства. П'ятий - розмежування повноважень організацій сектору цивільної безпеки з метою забезпечення координації їхньої діяльності й запобігання дублюванню та плутанині, що має стратегічне значення для забезпечення прозорості діяльності та підконтрольності сектору цивільної безпеки, орієнтованого на потреби громадян і надання послуг [1].

Зазначені вище пріоритети (напрямки) впливають на стан проведення та запровадження реформування діяльності всіх суб'єктів сектору цивільної безпеки, проте КМЄС також визначено так звані «наскрізні завдання», які певною мірою пов'язані з кожним з п'яти пріоритетів та виконують інтегруючу функцію відносно пріоритетів (напрямків) діяльності:

- дотримання прав людини та гендерної рівності;
- боротьба з корупцією;
- забезпечення належного врядування, яке стосується проведення реформ й у таких галузях, як: державне управління, публічний нагляд, державні фінанси та децентралізація [1].

Водночас для поглибленого розуміння цивільної безпеки методологічно вірним вважається поєднання в одній науковій позиції не тільки знань про напрямки роботи

місії, основні завдання але й про суб'єктів сектору цивільної безпеки, як носіїв відповідних прав, обов'язків виконавців програм, стратегій тощо.

Як зазначається представниками КМЄС, «Організації, що входять до сектору цивільної безпеки, у різних країнах несуттєво відрізняються: їх склад, назва та місце, яке вони займають в окремих державних адміністративних структурах. Загалом сектор безпеки включає військовий компонент (армія, військово-морський флот, підрозділи спеціального призначення тощо) і цивільний компонент. Під словом «цивільний» ми розуміємо «невійськовий» [1].

При цьому розмежування військовий/невійськовий формується із сутнісного характеру суб'єкту забезпечення безпеки. Так, виходячи з положень визначених КМЄС до суб'єктного складу сектору цивільної безпеки України слід відносити:

– систему правоохоронних органів, що включає Міністерство внутрішніх справ, Національну поліцію, Державну прикордонну службу, Національне антикорупційне бюро, Службу безпеки України тощо;

– органи судової виконавчої та законодавчої влади, зокрема Міністерство юстиції, Генеральну прокуратуру систему судів всіх рівнів, Верховну раду України;

– громадянське суспільство, що представлено громадськими організаціями та формуваннями, органами місцевого самоврядування тощо [1].

За результатами контекстного аналізу, представлених вище доктринальних та нормативних джерел, можна зробити такі висновки:

– розуміння цивільної безпеки подається через призму європейської традиції права;

– цивільна безпека самостійно не визначається, а її осмислення відбувається шляхом виділення окремих складових сектору цивільної безпеки з подальшим розмежуванням на військовий та невійськовий компоненти;

– власне безпека не тільки не відокремлюється від громадського порядку, а ототожнюється з ним і окремо не згадується, причому термін «громадський порядок» використовується у його вузькому значенні «як громадський порядок під час масових заходів, наприклад, під час футбольних матчів, маршів, демонстрацій тощо» і пов'язується переважно з діяльністю поліції [1];

– правоохоронна спрямованість такого розуміння цивільної безпеки, виводить за її межі цивільний захист та відповідну державну службу;

– серед складових сектору цивільної безпеки пріоритет віддається правоохоронним органами та спеціальним органам з правоохоронними функціями.

Обрання для аналізу матеріалів КМЄС зумовлено, тим що ці матеріали відбивають європейське бачення проблем цивільної безпеки, варто враховувати й те, що вони адаптовані до вітчизняних реалій, використовуються у реформуванні державних органів сектору національної безпеки і оборони, конкретизується у процесі співпраці КМЄС з вітчизняними державними органами, формуючи таким чином спільні позиції. Так, за участі КМЄС розроблено понад 40 законопроектів та інших важливих документів, таких як: Закон України «Про національну безпеку»; Стратегію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року; Стратегію розвитку Національної поліції України до 2020 року; Програму захисту свідків; Концепцію реформи Служби безпеки України тощо [1].

Наведені вище приклади мають інформативний характер і саме в контексті розуміння призначення цієї місії, проте дають уявлення щодо фундаментальних характеристик європейського бачення цивільної безпеки, яке має значення для її інтерпретацій сучасними засобами пізнання з метою виявлення спільних та відмінних рис.

По-перше, можна зазначити, що безпека охоплює цивільну безпеку - демілітаризовану і воєнну безпеку та оборону – мілітаризовану її частину. Другою характеристикою, що має суттєве значення для нормативно-правового регулювання відносин співробітництва між ЄС та Україною є не теоретичне визначення власне безпеки чи її складових, а практична діяльність суб'єктів забезпечення безпеки (їх призначення, повноваження, пріоритети, форми, методи та засоби здійснення). Третьою характеристикою виступає охоплення сферою цивільної безпеки й правопорядку (громадського порядку), а отже і практичної діяльності суб'єктів, що його забезпечують. У зв'язку з цим виникає складність поділу їх діяльності на виключно щодо забезпечення безпеки або виключно щодо охорони правопорядку, оскільки вони нерозривно пов'язані між собою. Для вирішення цієї проблеми пропонується виокремити відповідні функції такої діяльності, що дозволить конкретизувати її спрямованість

Доречі, функціональний підхід притаманний і вітчизняній практиці, де виокремлюються органи різнофункціонального призначення: загальної компетенції, спеціальні органи, правоохоронні органи, спеціальні органи з правоохоронними функціями, але відсутнє виокремлення органів із забезпечення безпеки або спеціальних органів з безпековими функціями.

Подальший аналіз підходів до розуміння цивільної безпеки пов'язаний з аналізом та відмежуванням цивільної безпеки від інших видів безпеки, що забезпечуються немілітаризованими органами та організаціями. У західних країнах та в Україні з введенням Закону України «Про Національну поліцію» використовуються поняття «публічна безпека» («public security») у співвідношенні з «цивільною безпекою» («civil security»). Проте вони не мають обґрунтованого нормативно-правового визначення та сталого наукового трактування. Різноманітні моделі їх розуміння зумовлюються особливостями відповідної галузі науки, законодавчих практик, авторських позицій, перекладів оригінальних текстів тощо, але загальним є те, що цивільна безпека визнається поняттям з мінливим змістом, який певним чином конкретизується в процесі діяльності уповноважених суб'єктів.

В цьому аспекті слушною видається позиція С. Сьоміна та інших дослідників, представлена стосовно громадської безпеки, але яка має значення для цивільної безпеки загалом суть якої зводиться до того, «що у демократичних суспільствах громадська безпека розглядається, насамперед, як процес її забезпечення спеціальними структурами (поліцією, військовослужбовцями жандармерії, національними гвардійцями тощо). При цьому акцентовано, що зазначені суб'єкти самі мають обирати найбільш оптимальний варіант і форми діяльності задля досягнення найкращого результату з метою підтримання громадського порядку у кожному конкретному випадку»[2].

Причому, «до загроз громадській безпеці відносять не лише протиправні посягання, але й інші загрози, зокрема, природні, техногенні, соціокультурні тощо. Такий підхід дозволяє розглядати громадську безпеку як існуючий в державі рівень протидії загрозам різноманітного характеру нормальному стану життєдіяльності останньої, а також ступінь захищеності людини й суспільства» [2]. Тобто спостерігається комплексне бачення громадської безпеки в її «широкому» розумінні, яке охоплює як «вузьке» її розуміння, так і громадський порядок й не тільки, що може розглядатися як варіант інтерпретації цивільної безпеки.

Проаналізувавши наукові підходи щодо забезпечення цивільної безпеки, Т. Стівенсон та інші дослідники дійшли висновків, що:

– термін «цивільна безпека» не має загальноприйнятого визначення, а спроби його інтерпретацій мають неоднозначні результати та у зв'язку з цим йому надається різне значення [3];

– за відсутності чіткого консенсусу щодо інтерпретації терміну «цивільна безпека» можливе лише окреслення параметрів його змісту, аспектів розуміння в певних контекстах наукового осмислення та практичної діяльності як у часи війни, так і миру[4].

Про доцільність, наукову і практичну значущість подібного підходу свідчать й той факт, що існують спеціальні програми, як, наприклад, «Дослідження з питань цивільної безпеки на 2012–2017 роки» федерального уряду Німеччини що спрямовані на проведення досліджень інноваційних рішень у сфері безпеки, зокрема, безпеки громадян, запобігання та врегулювання криз, охоплювала проблеми соціальних аспектів цивільної безпеки, міської безпеки, безпеки інфраструктури та економіки, захисту і порятунку людей, захист від небезпечних речовин, епідемій та пандемій, IT-безпеки тощо [3]. Ця ж програма на 2018–2023 роки орієнтована на здійснення досліджень щодо: безпеки як передумова свободи, якості життя та процвітання; перспектив та співробітництва у сфері цивільної безпеки в мінливому світі; захисту та порятунку людей; захисту критичної інфраструктури; захисту від злочинності та тероризму; технологій у галузі цивільної безпеки тощо [4].

Відповідно вказаного вище враховуючи важливість визначення та розуміння цивільної безпеки можна виділити деякі характеристики цивільної безпеки такі як: особливий суб'єкт здійснення (немілітаризований орган або організація); стан при якому завжди існують ризики та небезпеки; незважаючи на наявність ризиків та загроз можливість їх переходу з гіпотетичного стану в реальний – мінімальний. Отже під цивільною безпекою можна розуміти – стан при якому наявна мінімальна кількість ризиків та загроз, здійснюється ефективна їм протидія та попередження особливими немілітаризованими суб'єктами.

Тенденція розуміння цивільної безпеки, яке виходить за межі громадської безпеки, але охоплює її, наближає цивільну безпеку до рівня національної безпеки, проявляється у наукових дослідженнях, які пов'язують цивільну безпеку з антикризовим управлінням, трансформацією цивільного захисту як сфери військової відповідальності, до демілітаризованої системи забезпечення цивільної безпеки, хоча військові потужності, в різній мірі використовуються в антикризовому управлінні у різних країнах, підкреслюють національні особливості, різноманітність термінологічного описання управління кризовими ситуаціями, реагування на надзвичайні ситуації, відмічають необхідність посилення взаємодії між цивільною безпекою та військовою сферою.

Список використаної літератури

1. The European Union Advisory Mission [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.euam-ukraine.eu>

2. Сьомін С. В. Концептуальні підходи щодо забезпечення громадської безпеки: іноземний досвід, висновки для України: аналітична записка [Електронний ресурс] / С. В. Сьомін // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/kontseptualni-pidkhodi-schodo-zabezpechennya-gromadskoi-bezpeki> ; Somin S. V. Kontseptualni pidkhody shchodo zabezpechennia hromadskoi bezpeky: inozemnyi dosvid, vysnovky dlia Ukrainy: analitychna zapyska [Elektronnyi resurs] / S. V. Somin // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.

– Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/konceptualni-pidkhodi-schodo-zabezpechennya-gromadskoi-bezpeki>

3. Research for Civil Security 2012–2017. Framework programme of the Federal Government [Electronic resource] // Bundesministerium für Bildung und Forschung. – Mode of access : <https://www.sifo.de/de/evaluation-des-programms-forschung-fuer-die-zivile-sicherheit-1703.html>

4. Research for Civil Security 2018–2023. Framework programme of the Federal Government [Electronic resource] // Bundesministerium für Bildung und Forschung. – Mode of access : https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/Civil_Security_Framework_programme.pdf

D. Tihomirov

CIVIL SECURITY: PLURALISM OF UNDERSTANDING

The aim of the article is to analyze the theoretical and legal approaches to understanding civil security and to make relevant generalizations. The methodological basis was the methods that allowed to obtain sound and logically verified conclusions, in particular, the method of hermeneutics, which allowed to study the doctrinal sources and texts of the advisory mission of the European Union, the method of comparison, which allowed to identify a method that provided an opportunity to draw conclusions about the understanding of civil security. Scientific novelty. The article identifies the main directions of understanding civil security, defines the characteristics of the European vision of civil security and outlines the issues of understanding civil security for further theoretical and legal research. Conclusions. The tendency to understand civil security, which goes beyond public security, but covers it, brings civil security closer to the level of national security, is manifested in research linking civil security with crisis management, the transformation of civil defense as a sphere of military responsibility, to the demilitarized system civilian security, although military capabilities are used to varying degrees in crisis management in different countries, emphasize national features, a variety of terminological descriptions of crisis management, emergency response, note the need to strengthen the interaction between civil security and the military.

Key words: security, civil security, public security, The European Union Advisory Mission, public security.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2020 р.

УДК 347.98

**Г. Є. Тихомирова,
К. В. Балджи**

ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАКТИКА»: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено проблемі розуміння поняття «судова практика». Виявлено плюралізм поглядів з цього приводу та проаналізовано існуючі підходи до визначення вказаного поняття. Окреслено переваги та недоліки відповідних підходів, а також

звернено увагу на неможливість розгляду поняття «судова практика» лише з одного боку в силу його багатосторонньої сутності.

Досліджено співвідношення категорії «судова практика» із суміжними категоріями та наголошено на її самостійному значенні як поняття. Охарактеризовано ознаки судової практики та аспекти її сутності. Запропоновано авторське визначення «судової практики» та обґрунтовано його використання. Для національної правової системи підкреслено важливість категорії «практика ЄСПЛ», а тому розглянуто відповідне поняття крізь призму загального дослідження.

Ключові слова: комплексна категорія, правові положення, судова діяльність, судова практика, судовий прецедент, юридична практика.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-73-80

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, важливим індикатором реальної дії принципу верховенства права є функціонування незалежної судової влади. Не викликає сумнівів, що показниками розвиненості та демократичності будь-якої держави виступають належне правозастосування та високий рівень судової практики. Відомо, що в усіх сферах суспільного життя між теорією та практикою існує діалектичний зв'язок. Так, загальнопоширена теорія цілком заслуговує на життя, якщо вона була неодноразово підтверджена практично. Тобто, практику можна назвати певним критерієм, що підтверджує або не підтверджує істинність теоретичного припущення. З точки зору такого діалектичного підходу пояснюється і значення судової практики, у зв'язку з чим зростає увага правової спільноти до проблеми її ефективного застосування. Останнє неможливо здійснити без розуміння сутності судової практики як поняття. Окрім того, все більше науковців, серед них і вітчизняні, визнають прецедентний характер судової практики, особливо крізь призму обов'язковості рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Саме ці фактори актуалізують необхідність дослідження існуючих підходів до з'ясування сутності поняття «судова практика».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових працях дослідженню проблеми поняття «судова практика» приділяли увагу такі вчені, як С. М. Братусь, С. В. Вишновецька, Т. М. Дашковська, В. А. Завгородній, В. І. Завидняк, М. В. Мазур, Т. В. Росік, Н. Д. Слотвінська та інші.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз існуючих підходів до розуміння поняття «судова практика».

Виклад основного матеріалу. Перш за все, судова практика є різновидом юридичної практики і останнє поняття також характеризується плюралізмом думок. Аналіз правової доктрини дозволяє виокремити декілька підходів до розуміння сутності юридичної практики. Прихильники першого підходу ототожнюють юридичну практику та юридичну діяльність [1, с. 255]. Інший напрямок пов'язаний із твердженням про самостійність поняття «юридична практика» та його розглядом крізь призму певного правового результату і досвіду [2, с. 23]. З позиції третього підходу юридична практика охоплює як юридичну діяльність, так і результат такої діяльності [3, с. 13]. Видається, що саме останній підхід найбільше заслуговує на увагу, оскільки поняття розглядається комплексно, з врахуванням усіх важливих складових.

Використання загальнофілософського підходу дозволяє визначити «практику» через зв'язки між суб'єктом та об'єктом. Це взаємне відношення розкривається за допомогою певного результату у вигляді зміни об'єкта. Ці твердження можна

екстраполювати і на «судову практику» як поняття, де суб'єктом виступають судові органи, об'єктом можуть бути конкретні справи, які розглядаються, та певний результат у вигляді судового рішення, що і змінює об'єкт.

Відомо, що складовою частиною тривалого процесу правотворення є правотворчість, під якою розуміють створення норм права в певних формах. Науковці вважають, що судовій владі, як одній з трьох гілок влади, цілком притаманна судова правотворчість і це не суперечить здійсненню її основної функції – правосуддя [4, с. 163]. Тоді як сутність судової практики та її роль відрізняються залежно від типу правової системи. В першу чергу, мова йде про визнання або не визнання судової практики джерелом права. Так, для романо-германської правової сім'ї притаманне панування нормативно-правового акта як джерела права та другорядна роль судової практики. У країнах англо-саксонської правової системи на позначення нормативної сили актів судової влади використовується конструкція «судовий прецедент». Останній виступає основним джерелом права. Але серед науковців існують дискусії щодо ототожнення поняття «судовий прецедент» і «судова практика» [5, с. 127]. Видається, що саме співвідношення цих двох категорій є необхідним для розуміння сутності «судової практики» як поняття.

Можна виокремити два цілком протилежні погляди з цього питання, де перший передбачає повне ототожнення судової практики із судовим прецедентом. Увага акцентується на тому, що зміст категорій однаковий, але термінологічно в країнах «загального права» використовують поняття «судовий прецедент», а в країнах «писаного права» – поняття «судова практика» [6, с. 93]. З позицій другого підходу вищезазначені поняття суттєво відрізняються і їх не можна ототожнювати. Так, для англо-саксонської правової системи дійсно не є характерним вживання терміну «судова практика», а панує «судовий прецедент». А от в країнах романо-германської правової сім'ї розрізняють судову практику та судовий прецедент як «джерело права» та «форму права». Загальнотеоретична доктрина трактує, що «форма права» допомагає об'єктивізувати правові норми, це певний спосіб їх організації. В свою чергу, «джерело права» – це сукупність факторів, що і визначають зміст норм права та їх форму [7, с. 157].

Крім того, в межах аналізу співвідношення судової практики та судового прецеденту виявляються дискусії щодо визнання судової практики джерелом права. Прихильники ототожнення понять формують тезу про те, що судова практика не може бути джерелом права. Пояснюється це тим, що надання судовим органам правотворчих функцій суперечить принципу поділу влади, оскільки суди повинні застосовувати правові норми, а не створювати їх [8, с. 23]. З точки зору розрізнення понять «судова практика» та «судовий прецедент», аргументується твердження про визнання судової практики джерелом права. По-перше, визнання судової практики джерелом права тільки в частині роз'яснень вищих судових органів. І друге, більш розширене розуміння передбачає визнання судової практики джерелом права в повному обсязі незалежно від інстанційності. Наголошується на тому, що судова практика вже вийшла за межі своєї лише орієнтаційної, спрямовальної функції [9, с. 183]. Аналіз цих позицій вказує на те, що закріплення за судовою практикою статусу джерела права має позитивні наслідки, оскільки правові положення, вироблені судовою практикою, можуть компенсувати відставання прописаних норм права від динаміки суспільних відносин.

Повертаючись до позиції про відмінності між «судовою практикою» та «судовим прецедентом», слід зазначити про такі критерії як спосіб застосування та суть. За своєю суттю судова практика є будь-якою діяльністю судових органів із вирішення конкретних спорів. Судовий прецедент, у свою чергу, характеризується високою

нормативністю, обов'язковим характером. Судові рішення, які входять до структури судової практики носять узагальнений, стандартний характер і мають значення для єдності правозастосування. Тоді як правовій нормі, що міститься в судовому прецеденті притаманна важлива властивість виходити за межі конкретної ситуації правозастосування і поширюватись на значне коло відносин (*stare decisis*) [10, с. 38]. Статус судового прецеденту можуть отримати тільки рішення відповідних судових органів, а судова практика є результатом діяльності різних судових органів [8, с. 24].

Видається, що найбільш обґрунтованим є підхід, згідно з яким судовий прецедент та судова практика не є тотожними поняттями і остання виступає в якості джерела права. Це сприяє встановленню термінологічної чіткості та має значення для з'ясування сутності «судової практики».

Як зазначалося вище, з використанням формально-логічного методу, було встановлено, що судова практика є різновидом юридичної практики. Отже, за аналогією з поняттям «юридична практика», науковцями розглядається і поняття «судова практика». Мається на увазі плюралізм думок щодо розуміння судової практики як діяльності, як результату діяльності або поєднання цих елементів.

Дослідивши різні погляди з цього питання можна виокремити три напрямки трактування. Згідно з першим, встановлюється знак рівняння між «судовою практикою» та «судовою діяльністю». Інший напрямок демонструє погляди стосовно судової практики як самостійної, незалежної категорії. Згідно із ним судова практика вбирає в себе досвід відповідних судових органів, результат застосування ними права. Третій напрямок репрезентовано пропозиціями поєднати вищезазначені елементи в процесі визначення поняття «судової практики». Тобто, відповідне поняття охоплює і судову діяльність і отриманий на її основі результат [11, с. 493].

Кожен з цих трьох напрямків має право на існування, проте слід виокремити певні критичні зауваження. Так, до загальних недоліків перших двох позицій можна віднести односторонність сприйняття, значно звужене трактування. Щодо третього напрямку також слід зауважити про існування тверджень стосовно штучності у поєднанні елементів.

Противники підходу про отождолення судової практики та судової діяльності аргументують свою позицію тим, що перша є сукупністю об'єктивованих результатів відповідної діяльності [11, с. 494]. Тобто, цією тезою применшують зв'язок між діяльністю та результатом, заперечуючи загальні закони логіки. Більшість дослідників схиляються до поєднання «статичного» і «динамічного» елементів у понятті «судова практика». За «динамічний» елемент відповідає власне судова діяльність, а за «статичний» – результат такої діяльності [12, с. 9]. Ці погляди видаються прогресивними, але слід уточнити позицію стосовно віднесення до судової практики лише діяльності із напрацювання правових положень, що конкретизують зміст законодавчо встановлених норм. Оскільки, ігнорується можливість існування інших правоположень, що своєю чергою, можуть створювати хоча і суперечливий, але досвід. Тобто, таким розумінням відкидається ситуація, коли в судовій практиці не існує єдиного підходу до вирішення певного питання. На нашу думку, таке трактування надто звужене і суперечливе. До того ж, підкреслюється, що зведення судової діяльності та її підсумків у процесі визначення судової практики є не зовсім коректним. Пояснюється це тим, що обсяг зазначених категорій не збігається і є суттєвим логічним порушенням [13, с. 13].

В межах загального дослідження поняття «судова практика», заслуговує на увагу трактування такої категорії, як «практика ЄСПЛ». Для інтерпретації відповідної категорії якраз найбільше підходить той напрямок, що поєднує динамічний і статичний елементи загального поняття. Динамічний елемент розкривається через діяльність

ЄСПЛ, статичний – через накопичений досвід та результат у вигляді підсумків діяльності суду. Мова йде про остаточні рішення ЄСПЛ [3, с. 14]. Таким чином, з урахуванням наведеного прикладу, найбільш вдалим є підхід, згідно із яким поняття «судова практика» є складним і враховує категорії «діяльності», «досвіду» та «результату». Тобто, відбувається чітке розмежування статичної і динамічної складових.

Зрозуміти сутність судової практики допомагає виявлення факторів, що сприяють її утворенню. Серед таких можна назвати неоднозначне застосування законодавчих норм, прогалини та колізії у законодавстві, існування «оціночних понять» та інші [14, с. 90]. В цьому випадку виникнення та використання судової практики створює усі належні умови для вдосконалення законодавства. Ця теза вказує на регулюючий аспект сутності судової практики, але він не єдиний. Дослідивши відповідні праці, можна виокремити такі аспекти як юридичний, структурний, історичний, інструментальний, логічний тощо. Юридичний аспект сутності вказує на те, що під судовою практикою слід розуміти не усю судову діяльність, а лише ту її частину, яка ліквідує недоліки законодавчих норм. Сутність поняття крізь призму структурного аспекту розкриває «судову практику» як сукупність елементів та зв'язків між ними. Серед елементів називають такі: суб'єкти, об'єкт, діяльнісний компонент, результативний компонент. Історичний аспект сутності поняття представляє судову практику, перш за все, як вид соціально активної діяльності, що має тривалу історію та пройшов шлях закріплення на правовому рівні. З точки зору інструментального аспекту сутності, судова практика є певною системою засобів для вдосконалення процесу правозастосування і, відповідно, формування правових положень з метою їх подальшого та неодноразового застосування. Як інструмент, судова практика сприяє забезпеченню оптимального правового регулювання у суспільстві. Можна виокремити ще логічний компонент сутності судової практики, оскільки остання поєднує діяльність, досвід та результат, що у свою чергу, цілком відповідає законам логіки [15, с. 86]. Сукупність усіх цих аспектів сутності ще раз підтверджує складність та багатоаспектність поняття «судова практика».

Неможливо досягти цілісного розуміння поняття «судова практика» не встановивши його ознак. Розгляд самого поняття у вузькому та широкому значенні накладає відбиток на перелік властивих ознак. Так, у широкому значенні під судовою практикою розуміють діяльність усієї судової системи з виконання покладених на неї функцій та завдань. У вузькому значенні судова практика розуміється як правові положення, що складені органами судової влади та покликані конкретизувати, доповнити зміст правових норм. Дослідники називають такі види вказаних правоположень: правоположення, створені для заповнення існуючих прогалин; правоположення, які уточнюють зміст приписів загального характеру; правоположення, що пов'язані із тлумаченням норм права [14, с. 88]. Таким чином, широке уявлення про судову практику оперує категорією «діяльність», а вузьке – категорією «зміст цієї діяльності» у вигляді правових положень. На нашу думку, найбільш повне уявлення про ознаки судової практики можна отримати саме з позиції широкого підходу. По-перше, судова практика є різновидом практики суспільної, а отже їй притаманні всі загальні риси останньої. По-друге, судова практика є різновидом юридичної практики та має правовий характер. Ця ознака пояснюється наступними факторами: судова практика створюється відповідними органами та в певному порядку, містить правові положення, тлумачення норм права і правові позиції. По-третє, передбачає поєднання діяльності та результату, що породжує відповідні правові наслідки, правовий ефект. Ще одна важлива ознака судової практики розкривається через її роль як джерела

розвитку права та елементу правової системи. До ознак можна віднести особливі межі здійснення судової практики та спеціальні органи її реалізації [13, с. 13].

Суттєве значення для всебічного дослідження поняття «судова практика» має встановлення місця цього поняття серед понятійно-категоріального апарату в цілому. Це можливо зробити проаналізувавши категорію «судова практика» у співвідношенні із суміжними категоріями. Так, розкривається співвідношення досліджуваного поняття і з поняттям «юридична практика», яке є родовим по відношенню до першого. Має значення і ототожнення «судової практики» та «судового прецеденту», яке демонструє специфіку «судової практики». Теж саме можна сказати про встановлення відповідності між «судовою діяльністю» та «судовою практикою», тощо. Простеження зв'язків і розбіжностей наданих споріднених категорій призводить до висновку про самостійний характер поняття «судова практика».

Висновки. Підбиваючи підсумки всього вищезазначеного, слід сказати про те, що різні думки з приводу поняття «судова практика» існували раніше та існують зараз. Не дивлячись на значну кількість наукових доробок з цього приводу, уніфікованого трактування досі немає. Цей факт ще раз доводить багатогранність досліджуваного поняття. Серед великої кількості представлених поглядів можна виокремити декілька фундаментальних підходів до розуміння поняття «судова практика». Перший підхід полягає у визнанні чи не визнанні судової практики джерелом права, і він напругу пов'язаний із співвідношенням понять «судова практика» та «судовий прецедент». Другий підхід передбачає застосування до інтерпретації поняття вузького або широкого розуміння. Судова практика у вузькому розумінні – це або судова діяльність або результат (судові рішення). Під кутом широкого розуміння, вона включає обидва ці елементи та правовий досвід.

Таким чином, можна запропонувати наступне визначення поняття «судова практика» – це вид юридичної практики, який виступає джерелом розвитку права, є комплексною категорією та поєднує у собі такі складові як діяльність суду, накопичений правовий досвід та результат у вигляді судових рішень. На наше переконання, саме подібне визначення найбільше підходить і до розуміння категорії «практика ЄСПЛ», що у свою чергу, має велике значення у контексті вирішення актуальних проблем стосовно практики ЄСПЛ як джерела національного права.

Список використаної літератури

1. Гусарев, С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – Київ : Знання, 2005. – 655 с. ; Husariev, S. D. Yurydychna deontolohiia (Osnovy yurydychnoi diialnosti) : navch. posib. / S. D. Husariev, O.D. Tykhomyrov. – Kyiv : Znannia, 2005. – 655 s.
2. Малишев В. Б. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 2. С. 22–27. ; Malyshev V. B. Sudova praktyka: poniattia, oznaky, struktura. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2005. № 2. S. 22–27.
3. Завгородній В. А. Інтерпретація поняття «юридична практика» у сучасній теорії права / В. А. Завгородній // Прикарпатський юридичний вісник. – 2017. – Вип. 5. – С. 11–14. ; Zavorodnii V. A. Interpretatsiia poniattia «yurydychna praktyka» u suchasniy teorii prava / V. A. Zavorodnii // Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. – 2017. – Vyp. 5. – S. 11–14.
4. Завидняк В. І. Співвідношення понять «судовий прецедент» і «судова практика» / В. І. Завидняк // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2017. – Вип. 4-5. – С. 162–166. ; Zavydniak V. I. Spivvidnoshennia poniat «sudovyi pretsedent» i «sudova praktyka» / V. I. Zavydniak

// Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka). – 2017. – Вур. 4-5. – С. 162–166.

5. Слотвінська Н. Д. Судова практика та судовий прецедент в системі джерел права / Н. Д. Слотвінська // Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід : матеріали першої наук.-практ. конф., м. Львів, 30 квіт. 2015 р. – Львів, 2015. – С. 126–129. ; Slotvinska N. D. Sudova praktyka ta sudovyi pretsedent v systemi dzherel prava / N. D. Slotvinska // Teoriia i praktyka konstytutsionalizmu: ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid : materialy pershoi nauk.-prakt. konf., m. Lviv, 30 kvit. 2015 r. – Lviv, 2015. – S. 126–129.

6. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4(35). – С. 92–99. ; Pohrebniak S. Vplyv sudovoi praktyky na yurydychni akty v romano-hermanskii pravovii simi / S. Pohrebniak // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2003. – № 4(35). – S. 92–99.

7. Теорія держави та права : навч. посіб. / за ред. А. В. Малько, Н. М. Матузов. – Москва: Юристъ, 1997. – 329 с. ; Teoriya derzhavi ta prava : navch. posib. / za red. A. V. Malko, N. M. Matuzov. – Moskva: Yurist, 1997. – 329 s.

8. Слотвінська Н. Д. Концептуальні підходи до визначення поняття судової практики як джерела права / Н. Д. Слотвінська // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 5. – С. 22–25. ; Slotvinska N. D. Kontseptualni pidkhody do vyznachennia poniattia sudovoi praktyky yak dzherela prava / N. D. Slotvinska // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. – 2017. – № 5. – S. 22–25.

9. Матвеева Л. Г. Правотворча функція судової влади в Україні: аналіз концептуальних підходів / Л. Г. Матвеева // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку : матеріали XXV Міжнар. істор.-прав. конф., 16-18 вересня 2011 р., м. Саки. – Київ; Сімферополь : СМД, 2011. – Ч. 1. – 182–188. ; Matvieieva L. H. Pravotvorcha funktsiia sudovoi vlady v Ukraini: analiz kontseptualnykh pidkhodiv / L. H. Matvieieva // Sudova vlada v Ukraini i sviti: istoriia, suchasnist, perspektyvu rozvytku : materialy XXV Mizhnar. istor.-prav. konf., 16-18 veresnia 2011 r., m. Saky. – Kyiv; Simferopol : SMD, 2011. – Ch. 1. – 182–188.

10. Савченко К. Ю. Судова практика як елемент правової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Катерина Юніривна Савченко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ, 2019. – 223 с. ; Savchenko K. Yu. Sudova praktyka yak element pravovoi systemy Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Kateryna Yunirivna Savchenko; In-t zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy. – Kyiv, 2019. – 223 s.

11. Мазур М. В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття / М. В. Мазур // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 493–497. ; Mazur M. V. Sudova praktyka yak dzherelo prava: problema vyznachennia poniattia / M. V. Mazur // Forum prava. – 2011. – № 3. – S. 493–497.

12. Братусь С. Н. Понятие, содержание и формы судебной практики / С. Н. Братусь, А. Б. Венгеров / Судебная практика в советской правовой системе / под ред. С. Н. Братуся. – Москва : Юрид. лит., 1975. – С. 8–74. ; Bratus S. N. Ponyatie, soderzhanie i formy sudebnoy praktiki / S. N. Bratus, A. B. Vengerov / Sudebnaya praktika v sovetskoou pravovoyu sisteme / pod red. S. N. Bratusya. – Moskva : Yurid. lit., 1975. – S. 8–74.

13. Дашковська Т. М. Поняття та значення судової практики / Т. М. Дашковська // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 12–14. ; Dashkovska T. M. Poniattia ta znachennia sudovoi praktyky / T. M. Dashkovska // Porivnialno-analitychne pravo. – 2015. – № 2. – S. 12–14.

14. Вишневецька С. В. Судова практика та її роль у розвитку трудового законодавства України / С. В. Вишневецька, Т. Б. Іваницька // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 7. – С. 87–91. ; Vyshnovetska S. V. Sudova praktyka ta yii rol u rozvytku trudovoho zakonodavstva Ukrainy / S. V. Vyshnovetska, T. B. Ivanytska // Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. – 2018. – № 7. – S. 87–91.

15. Росік Т. В. Роль судової практики в сучасній правотворчості: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Тетяна Володимирівна Росік; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 238 с. ; Rosik T. V. Rol sudovoi praktyky v suchasni pravotvorchosti: teoretyko-prykladni aspekty : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Tetiana Volodymyrivna Rosik; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2016. – 238 s.

G. Tykhomyrova

K. Baldzhy

THE CONCEPT OF «JUDICIAL PRACTICE»: ESSENCE, MAIN APPROACHES TO ITS DEFINITION

The article is devoted to the problem of understanding the concept of «judicial practice». The pluralism of views on this issue is revealed and the existing approaches to the definition of this concept are analyzed. The advantages and disadvantages of the respective approaches are outlined, and attention is drawn to the impossibility of considering the concept of «case law» only on the one hand due to its multifaceted nature.

The connection between judicial practice and judicial precedent is analyzed and the approach to the impossibility of identifying the relevant concepts is substantiated. Several directions of interpretation of the researched concept are established, where according to the first, the sign of the equation between judicial practice and judicial activity is put. According to the second – between case law and legal experience. It is pointed out that the third direction combines the elements of the first two, and also emphasizes the advantages of such a disseminating interpretation.

The correlation of the category «judicial practice» with related categories is investigated and its independent meaning as a concept is emphasized. The features of judicial practice and aspects of its essence are described. The author's definition of «judicial practice» is offered and its use is substantiated. The importance of the category «ECtHR practice» is emphasized for the national legal system, and therefore the relevant concept is considered through the prism of general research.

Key words: complex category, legal provisions, judicial activity, judicial practice, judicial precedent, legal practice.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2020 р.

УДК 342.95

В. І. Теремецький

Я. В. Журавель

ПОНЯТТЯ ДЕЛІКТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА ЇХ ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Стаття присвячена дослідженню поняття, змісту та сутності дефініції «правовідносини». Проаналізовано наукові праці у досліджуваній сфері. Вказано на

наявність прогалини при трактуванні терміну «деліктні правовідносини» в його класичному значенні та місця цього виду суспільних відносин у правовій системі України. Доведено, що у більшості наукових праць значення цього терміну не розкрито, а лише опосередковано в той чи інший спосіб проаналізовано його окремі ознаки. Обґрунтовано актуальність та необхідність формулювання авторського визначення терміну «деліктні правовідносини», під яким запропоновано розуміти урегульовані правовими нормами відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням правопорушення (делікту), встановленням факту делікту, застосуванням державно-владного примусу під час процесу притягнення суб'єкта, що вчинив протиправне діяння до одного з видів юридичної відповідальності, відновленням порушених прав і свобод та відшкодуванням завданої шкоди.

Значна увага приділена новелам вітчизняного законодавства щодо внесення змін до деяких кодифікованих актів матеріального та процесуального права, наведені зауваження з приводу запропонованих змін. Зазначено, що найбільше протиріч викликає законодавче закріплення терміну «кримінальний проступок», а також сам поділ кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки та обрані критерії такого поділу.

Розкрито складові терміну «деліктні правовідносини», а саме: терміни «делікт» та «правовідносини». Вказано, що деліктні правовідносини виникають в момент вчинення делікту та є складовою правовідносин. Розглянуто питання класифікації правовідносин та їх ознаки. Виявлені характерні особливості деліктних правовідносин. Зроблено висновок, що під час вчинення суб'єктом юридичної відповідальності делікту виникають деліктні правовідносини, які є складовою правовідносин, і мають всі їх ознаки.

Ключові слова: делікт, правовідносини, деліктні правовідносини, класифікація, ознаки, суб'єкт делікту.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-80-89

Актуальність дослідження. Розбудова сучасної правової держави неможлива без реального забезпечення всіх без виключення прав та свобод людини і громадянина, передбачених чинним законодавством. При цьому всі суб'єкти, наділені відповідними повноваженнями щодо гарантування, забезпечення та відновлення прав людини та громадянина, закріплених в Конституції України, повинні діяти лише в рамках правового поля, втілюючи основоположні принципи верховенства права, рівності всіх перед законом, недопустимості звуження існуючих прав тощо.

Тривалий час пріоритетним питанням у цій сфері були дослідження генези кримінальної відповідальності за вчинення різних злочинів. А проблематика відповідальності за вчинення деліктів загалом та проступків, зокрема, перебувала поза увагою більшості науковців. Ще менш вивченими є питання теорії і практики деліктних правовідносин, що сьогодні, враховуючи питання неухильного дотримання та гарантування прав і свобод людини та громадянина, є першочерговим завданням суб'єктів владних повноважень.

Розглядаючи питання розвитку наукової думки щодо терміну «деліктні правовідносини», слід зазначити, що в силу обставин, викликаних в основному отриманим від радянського адміністративного права «спадком», де поняття «делікт» асоціювалося майже виключно з терміном «адміністративне правопорушення», більшість науковців у своїх дослідженнях вживали термін «адміністративний делікт» та його похідні («адміністративно-деліктні правовідносини», «адміністративно-деліктне

право», «адміністративно-деліктні відносини», «адміністративна деліктність», «адміністративно-деліктне провадження» тощо). При цьому зазначені терміни переважно досліджувалися в межах адміністративно-деліктного права як підгалузі адміністративного права. І помилкове трактування «проступку» як синоніму «адміністративного правопорушення» призвело до інших помилкових тверджень. Зокрема в наукових працях з'явився термін «адміністративний проступок», який також став вживатись як синонім «проступку». Тому можна стверджувати, що на сьогодні існує певна прогалина при трактуванні як терміну «деліктні правовідносини» в його класичному значенні, так і місця цього виду суспільних відносин у правовій системі взагалі.

Отже, тема аналізу деліктних правовідносин, визначення їх ознак є актуальною та потребує спеціального ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова категорія «правовідносини» у різні часи була предметом наукового дослідження Л.В. Ковалю, О.І. Остапенка, Ю.К. Толстого, Л.С. Явича, Р.О. Халфіної, О.Ю. Піддубного, Т.С. Кириченко та інших учених. Питанням розвитку й становлення адміністративно-деліктного права в його різних аспектах присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як О.В. Кузьменко, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, В.Б. Авер'янов та інші. Останнім часом проблемам визначення терміну «делікт» та його складовим, поділу на злочин і проступок за ознакою суспільної небезпеки, а також розвитку юридичної деліктології присвятили свої праці Д.М. Лук'янець, О.І. Миколенко, С.В. Петков, М.А. Самбор.

Проте незважаючи на наявні результати та наукові здобутки із зазначених вище питань, останні новели вітчизняного законодавства, що кардинально вплинули на доктрини розуміння суті деліктних правовідносин, змушують не лише переглянути сталі уявлення про їх зміст та структуру, а й піддати ревізії саму концепцію правовідносин в аспекті класичного римського права.

Мета статті – на підставі всебічного аналізу основних концептуальних підходів до розуміння категоріального апарату, що відноситься до правового інституту юридичної відповідальності, розкрити поняття «деліктні правовідносини» та надати характеристику його основних ознак.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, термін «делікт» походить від латинського *delictum* – правопорушення, провина, проступок, і означає «протиправну поведінку, правопорушення, тобто незаконну дію, проступок або злочин, іншими словами вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі» [1, с. 372]. Тобто досліджуваний термін розкривається через супутню та взаємопов'язану дефініцію – «правопорушення». Слід зазначити, що ці два терміни – «делікт» та «правопорушення» – у більшості випадків науковцями також вживаються як тотожні за канонами римського приватного права, яке визначає його як «заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставала за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення» [2, с. 5]. При цьому зобов'язання, що виникають, прийнято називати позадоговірними – по своїй суті «деліктні зобов'язання – це протиправні дії, які призводять до юридичних наслідків і які не пов'язані з порушенням договору (контракту)» [1, с. 373].

Сьогодні термін «делікт» у його класичному розумінні (йдеться про римське право) в законодавстві України не застосовується. Водночас останнім часом його широке використання в науково-правовій літературі та практиці призвело до певного викривлення понятійно-термінологічного апарату у цій сфері. Цей термін почали застосовувати як своєрідну данину моді у сферах, де він в взагалі не повинен

вживатися. При цьому нівелюється його сутність і значення. Також цьому сприяє й не зовсім вдале запозичення або імплементація окремих норм міжнародного права та законодавства інших країн, що мають відмінну від України правову систему. Так, із 45 нормативно-правових актів, розміщених у базі «Законодавство України» на офіційному сайті Верховної Ради України, термін «делікт» переважно вживається щодо сфери цивільного права та різних договірних зобов'язань, зокрема й міжнародних [3].

Отже, можна зробити висновок, що в досліджуваній сфері є певні термінологічні проблеми, які сьогодні вже перейшли межу теоретичних розвідок і торкаються законодавчого застосування понятійно-категоріального апарату. Автори цієї статті відстоюють точку зору, що делікт може поділятися лише на дві складові, розмежування яких відбувається за класичною схемою римського права (її ще називають горизонтальним поділом) – за ознакою загрози суспільній безпеці (суспільна небезпека та суспільна шкідливість), відповідно на злочини та проступки.

Як відомо, відмінність і тотожність окремих понять можна виділити з аналізу їх сутності. За класичною теорією права «правопорушення – це суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність), яке порушує норму права» [1, с. 238]. У цьому сенсі вказаний термін є тотожним терміну «делікт», оскільки він формується за рахунок категорій «порушення» та «право», і, як свідчить аналіз його змісту, включає в себе (охоплює) поняття «злочин» (або ж «кримінальне правопорушення» відповідно до законодавчих змін, про які буде йтися далі) за рахунок включення однієї з його ознак – суспільної небезпеки, що визначено у ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4], а також поняття «адміністративне правопорушення» – знову ж таки через включення такої його ознаки як «суспільна шкода».

Автори статті свідомо уникають дискусії щодо розмежування, співвідношення або законодавчого застосування термінів «злочин», «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», «адміністративне правопорушення», «дисциплінарний проступок» тощо, адже це питання виходить за межі цього дослідження і до того ж достатньо ґрунтовно висвітлене у науковій літературі. Проте аналіз наукової періодики з досліджуваної проблематики та останніх новел вітчизняного законодавства (йдеться про законодавче закріплення терміну «кримінальний проступок» до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон) [5]) потребує свого аналізу.

Так, відповідно до цього закону термін «злочин» (тобто «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину»), про який йдеться у ч. 1 ст. 11 КК України, замінено на термін «кримінальне правопорушення» (тобто «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність»), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення»). І якщо раніше у КК України за ступенем тяжкості злочини поділялись на злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини, то нині згідно з ч. 1 ст. 12 КК України «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини», а злочини, зі свого боку, – на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 3 ст. 12 КК України) [4].

Законодавчо термін «кримінальний проступок» розкрито у ч. 2 ст. 12 КК України і тлумачиться як «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» [4]. Тобто законодавцем межею розмежування між кримінальним проступком та злочином обрано майновий ценз, передбаченого

відповідною статтею КК України покарання (в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або ж критерій, пов'язаний із відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі.

Мотивацію та обґрунтування таких змін можливо визначити, проаналізувавши низку підготовчих документів до проекту зазначеного закону, зокрема пояснювальну записку до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [6] та Висновок Головного експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [7].

Перше, на що необхідно звернути увагу, – це невідповідність назви Закону його змісту. Так, у назві вказано на «спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» – відповідно у тексті повинно йтися про певні процедурні зміни, хоча фактично Законом вносяться зміни до чотирьох нормативно-правових актів: КК України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України. Внесені зміни є кардинальними, хоча «деякі положення законопроекту суперечать усталеним положенням національної кримінально-правової доктрини» [7].

По-друге, підтримуючи загалом зауваження, викладені у Висновку [7], зауважимо, що здебільшого вони стосуються його окремих норм, тобто вся увага зосереджена на, так би мовити, його тактичному аспекті. Водночас автори законопроекту залишили без належного наукового аналізу стратегічні наслідки внесених змін, які можуть мати й певний негатив. Такі помилки у законотворчості, коли політична чи будь-яка інша доцільність впливає на рішення щодо прийняття нормативно-правового акта або внесення відповідних змін, останнім часом є непоодинокими. Яскравим прикладом цього є процес підготовки та прийняття Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» [8], більше відомого як «Закон Савченко». Його окремі положення були скасовані, адже мали складнощі при правозастосуванні, а також призвели до негативних наслідків, що збурили громадськість та внесли певну дезорганізацію в роботу правоохоронних органів. Вбачається, що цього можна було уникнути, у разі дотримання основоположних принципів законотворчості у процесі його розробки, а також опираючись на висновки експертизи цього законопроекту та відгуки низки науковців і практиків, які ще до його прийняття називали «непрофесійним, популістським і просто безглуздом» [9], «загрозою для суспільства» [10] тощо.

По-третє, не зрозуміло чому, формулюючи основне завдання «гуманізацію кримінального законодавства» [11] шляхом законодавчого застосування терміну «кримінальний проступок», законодавець вилучив із КУпАП низку статей, включивши їх до КК України, адже це не логічно та не відповідає поставленому завданню.

По-четверте, слід підтримати точку зору С.В. Петкова, який піддає критиці спосіб розмежування злочинів та кримінальних проступків, зазначаючи, що «з теоретичної точки зору незрозуміло, як злочин (кримінальне правопорушення) може поділятися, відповідно до стягнень за його вчинення, на «злочин» і «кримінальний проступок». Тобто навіть на рівні теоретичного осмислення протиправного суспільно небезпечного діяння існує нелогічність і протиріччя» [2, с. 25]. Отже, досі не надано визначення терміну «кримінальний проступок».

Підсумовуючи викладене зазначимо, що викладені критичні зауваження до норм даного Закону, поряд з низкою інших, висловлених дослідниками в науковій періодиці за останній час, стосуються насамперед його новел щодо законодавчого визначення «кримінальний проступок», що нівелює основоположний підхід щодо поділу терміну «делікт» на «злочини» та «проступки».

Проаналізувавши термін «делікт» та розкриваючи поняття «деліктних правовідносин», для кращого розуміння його сутності, вважаємо за необхідне надати характеристику іншій складовій досліджуваного терміну – категорії «правовідносини».

Як відомо, правовідносини – «це урегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та обов'язків, що охороняються і гарантуються державою» [12, с. 640]. Оскільки це визначення найбільш вдало відображає суть цього терміну, тому його буде покладено в основу цього дослідження.

Водночас вважаємо за необхідне навести класифікацію правовідносин, яка є важливою у зв'язку з останніми змінами законодавства, про яке було згадано вище. У теорії права їх прийнято розрізняти за низкою ознак, зокрема, за:

- галуззю права (предметом правового регулювання) – конституційні, цивільні, адміністративні тощо;
- рівнем правового регулювання – матеріальні та процесуальні;
- характером юридичного обов'язку – активні та пасивні;
- способом задоволення уповноваженої особи – речові та зобов'язальні;
- кількісним складом учасників – прості та складні;
- тривалістю дії – короткочасні, довгострокові або ж постійні (триваючі);
- ступенем визначеності сторін – відносні та абсолютні;
- характером розподілу прав і обов'язків – односторонні та двосторонні;
- характером правового регулювання – договірні та імперативні.

Ґрунтуючись на зазначеному вважаємо за необхідне розглянути основні ознаки правовідносин, які, на думку Д. М. Лук'янца, притаманні й делікту [13, с. 11-13], серед них:

- реальна взаємодія двох суб'єктів відносин між собою, один з них – обов'язково індивідуалізований;
- знаходяться під захистом держави, їх виконання забезпечується можливістю застосування державного примусу;
- існують у нерозривному зв'язку з юридичними нормами, що виступають нормативною базою їх виникнення, зміни і припинення». Зауважимо, що у цьому разі під суб'єктом деліктних правовідносин необхідно розуміти індивідуально визначеного суб'єкта права, «який реалізував свою правосуб'єктність у частині реалізації конкретних прав і свобод у конкретних правовідносинах...». При цьому Т.О. Санжарук, розмежовуючи поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин», зазначає, що «не будь-який суб'єкт права є суб'єктом того чи іншого конкретного правовідношення» [14, с. 92]. Утім з практичного боку ці категорії є однорідними, адже суб'єктом правовідносин є суб'єкт права, який реалізовує свою правосуб'єктність [15, с. 56].

Отже, проаналізувавши зазначені терміни можна зробити висновок, що під час вчинення суб'єктом юридичної відповідальності делікту виникають деліктні правовідносини, які є складовою правовідносин, і мають всі їх ознаки.

Досить цікавою у цьому сенсі є думка Д.М. Лук'янца, який деліктні правовідносини називає антиподом позитивних правовідносин, оскільки «на відміну від правовідносин... врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких

мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки ... не реалізуються, а порушуються» [13, с. 14].

Слід зазначити, що за логікою послідовності, для виникнення деліктних правовідносин необхідно декілька складових, а саме: вчинення суб'єктом делікту дій, що мають всі ознаки делікту, при цьому повинні бути порушені майнові та/або немайнові права іншої (потерпілої) сторони, які охороняються правовими нормами а також встановлення (фіксування) таких протиправних дій.

Висновки. Отже, необхідно зробити висновок, що під терміном «деліктні правовідносини» необхідно розуміти урегульовані правовими нормами відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням правопорушення (делікту), встановленням факту делікту, застосуванням державно-владного примусу під час процесу притягнення суб'єкта, що вчинив протиправне діяння до одного з видів юридичної відповідальності, відновленням порушених прав і свобод та відшкодуванням завданої шкоди.

Характерною особливістю деліктних правовідносин є те, що вони виникають виключно з моменту вчинення делікту суб'єктом делікту, є складовою правовідносин, які зі свого боку є частиною суспільних відносин, мають всі ознаки правовідносин.

З огляду на важливість окресленої проблематики перспективним напрямом подальших наукових розвідок є дослідження питань адміністративної деліктології.

Список використаної літератури

1. Юридична енциклопедія / за ред. Ю.С. Шемшученка. - Київ, 1998. - Т. 2. - 744 с. ; Yurydychna entsyklopediia / za red. Yu.S. Shemshuchenka. - Kyiv, 1998. - Т. 2. - 744 s.
2. Деліктологія: моногр. / під заг. ред. С. В. Петкова, І. М. Копотуна. – Куноівце : Академія ГУСПОЛ, 2020. - Т. 1. - 438 с. ; Deliktologhiia: monohr. / pid zah. red. S. V. Pietkova, I. M. Kopotuna. – Kunovitse : Akademiia HUSPOL, 2020. - Т. 1. - 438 s.
3. Всі документи бази даних «Законодавство України», параметри пошуку: «делікт» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&textl=3&bool=and> (дата звернення 11.06.2020). ; Vsi dokumenty bazy danykh «Zakonodavstvo Ukrainy», parametry poshuku: «delikt» [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&textl=3&bool=and> (data zvernennia 11.06.2020).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (станом на 17.06.2020) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 08.06.2020). ; Kryriminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. (stanom na 17.06.2020) [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia 08.06.2020).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] : Закон України від 22.11.2019 № 2617-VIII. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 09.06.2020). ; Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryriminalnykh pravoporushen [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 22.11.2019 № 2617-VIII. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (data zvernennia 09.06.2020).
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень

[Електронний ресурс] : Пояснювальна записка від 16.11.2017 № 7279-1. - Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902 (дата звернення 08.06.2020). ; Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen [Elektronnyi resurs] : Poiasniuvalna zapyska vid 16.11.2017 № 7279-1. - Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902 (data zvernennia 08.06.2020).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] : Висновок Головного науково-експертного управління від 18.12.2017. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902 (дата звернення 09.06.2020). ; Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen [Elektronnyi resurs] : Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia vid 18.12.2017. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902 (data zvernennia 09.06.2020).

8. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання [Електронний ресурс] : Закон України від 26.11.2015 № 838-VIII. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-19#Text> (дата звернення 11.06.2020). ; Pro vnesennia zminy do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zarakhuvannia sudom stroku poperednoho uviaznennia u strok pokarannia [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 № 838-VIII. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-19#Text> (data zvernennia 11.06.2020).

9. Святенко Т. Закон Савченко: Як благі наміри випускають злочинців на свободу [Електронний ресурс] / Т. Святенко // Сайт 112.ua. – 2016. – 31 січня. - Режим доступу : <http://ua.112.ua/statji/zakon-savchenko-yak-blahi-namiry-vypuskaiut-zlochyntsiv-na-svobodu-287777.html> (дата звернення 09.06.2020). ; Sviatenko T. Zakon Savchenko: Yak blahi namiry vypuskaiut zlochyntsiv na svobodu [Elektronnyi resurs] / T. Sviatenko // Sait 112.ua. – 2016. – 31 sichnia. - Rezhym dostupu : <http://ua.112.ua/statji/zakon-savchenko-yak-blahi-namiry-vypuskaiut-zlochyntsiv-na-svobodu-287777.html> (data zvernennia 09.06.2020).

10. Старенький: Закон Савченко – угроза для общества [Электронный ресурс] // РИА Новости Украина. – 2016. – 1 марта. - Режим доступа : <https://web.archive.org/web/20160720170932/http://rian.com.ua/view/20160301/1006011227.html> (дата обращения 11.06.2020). ; Starenkiy: Zakon Savchenko – ugroza dlya obshchestva [Elektronnyy resurs] // RIA Novosti Ukraina. – 2016. – 1 marta. - Rezhim dostupa : <https://web.archive.org/web/20160720170932/http://rian.com.ua/view/20160301/1006011227.html> (data obrashcheniya 11.06.2020).

11. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] : Пояснювальна записка від 02.04.2020. - Режим доступу : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68525 (дата звернення 09.06.2020). ; Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Vyshchyi antykoruptsiinyi sud» u zviazku z pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do

deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen [Elektronnyi resurs] : Poiasniuvalna zapyska vid 02.04.2020. – Rezhym dostupu : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68525 (data zvernennia 09.06.2020).

12. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник / М. Н. Марченко. - 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Проспект, 2004. - 640 с. ; Marchenko M. N. Teoriya gosudarstva i prava : uchebnik / M. N. Marchenko. - 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva : Prospekt, 2004. - 640 s.

13. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : моногр. / Д. М. Лук'янець. – Суми : Університетська книга, 2006. - 367 с. ; Lukianets D. M. Administratyvno-deliktnyi vidnosyny v Ukraini: teoriia ta praktyka pravovoho rehuliuвання : monohr. / D. M. Lukianets. – Sumy : Universytetska knyha, 2006. - 367 s.

14. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування / Т. О. Санжарук // Актуальні проблеми держави і права. - 2003. - Вип. 21. - С. 91-95. ; Sanzharuk T. O. Poniattia «subiekt prava» ta «subiekt pravovidnosyn»: pytannia rozmezhuvannia / T. O. Sanzharuk // Aktualni problemy derzhavy i prava. - 2003. - Vyp. 21. - S. 91-95.

15. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні : моногр. / В. І. Теремецький. – Харків : Діса плюс, 2012. - 648 с. ; Teremetskyi V. I. Podatkovyi pravovidnosyny v Ukraini : monohr. / V. I. Teremetskyi. – Kharkiv : Dysa plus, 2012. – 648 s.

V. Teremetskyi
Y. Zhuravel

CONCEPT OF TORTIOUS LEGAL RELATIONS AND THEIR MAIN FEATURES

The article is focused on studying the concept, content and essence of the definition of “tortious legal relations”. The scientific works in the researched sphere have been analyzed. The author has indicated that there are gaps in the interpretation of the term of “tortious legal relations” in its classical meaning and the place of this type of public relations in the legal system of Ukraine. It has been proved that most of scientific works do not reveal the meaning of this term, but its certain features were only indirectly analyzed in one way or another. The relevance and necessity of formulating the author’s definition of the term of “tortious legal relations” have been substantiated. The author has offered to understand this definition as relations regulated by legal norms arising in connection with the commission of an offense (tort), establishment of the tort’s fact, the use of state coercion during the process of bringing the subject of the committed illegal act to one of the types of legal liability, restoration of violated rights and freedoms and compensation for damage.

Considerable attention has been paid to the novelties of national legislation on amendments to some codified acts of substantive and procedural law; the author has provided comments on the suggested amendments. It has been noted that the legislative enshrinement of the term of “criminal offense”, as well as the division of criminal offenses into crimes and misdemeanors and the selected criteria for such division is the most controversial.

The components of the term of “tortious legal relations”, namely: the terms “tort” and “legal relations” have been revealed. It has been stated that tortious legal relations arise at the time of tort’s commission and are part of the legal relations. The issue of classification

of legal relations and their features has been studied. Characteristic features of tortious legal relations have been revealed. It has been concluded that tortious legal relations, which are the component of legal relations and have all their features arise during the commission of a tort by a subject of legal liability.

Key words: *tort, legal relations, tortious legal relations, classification, features, tort's subject.*

Стаття надійшла до редакції 30.04.2020 р.

УДК 342.6(477)

О. І. Романовська

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз сутності поняття та структури адміністративно-правового статусу органів державної виконавчої служби в Україні, який є складним та багатоетапним процесом, так як передбачає необхідність висвітлення особливостей функціонування органів державної виконавчої служби у правовій системі України. Метою статті є повне дослідження адміністративно-правового статусу органів державної виконавчої служби в Україні для якого автором проаналізовано такі правові категорії як «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус» та сформулювало їх особливості. Надано авторське визначення правового статусу як сукупність нормативно-врегульованих суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності учасників відповідних правовідносин, котрі формулюють правове становище фізичних та юридичних осіб в суспільстві. Його особливостями є: визначається правовий статус як наявність прав та обов'язків лише у фізичних особах; неоднозначність трактування правового статусу та його різновидів; визначається наявністю правового взаємозв'язку суб'єкта права із іншими суб'єктами, а також включає в себе увесь діапазон відносин (зв'язків) суб'єкта права; формулює індивідуальні особливості суб'єктів права та віддзеркалює їх фактичний стан у системі відповідних відносин у визначених умовах; наділений універсальним характером, що охоплює різноманітні статуси суб'єктів права, як індивідуальних так і колективних; визначається правова позиція (становище) суб'єкта права у відповідних взаємовідносинах з іншими суб'єктами, яка не залежить від участі суб'єкта у конкретних правовідносинах. Відповідно, при наділенні суб'єкта права правовим статусом визначає відповідне його положення відносно інших суб'єктів права; застосовується як до фізичних осіб (особи, громадянина, працівника органів публічної адміністрації, державного службовця, керівника), так і до юридичних осіб (органів публічної адміністрації, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій) тощо; специфіку та особливості відмінних галузей права відображає такий різновид правового статусу, як галузевий правовий статус, а саме для галузі адміністративного права цим різновидом є адміністративно-правовий статус.

Ключові слова: *статус, правовий статус, адміністративно-правовий статус, органи державної виконавчої служби.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-89-96

Актуальність дослідження. Усі Євроінтеграційні процеси в Україні характеризуються удосконаленням правових відносин у різних сферах публічного адміністрування, в тому числі й у сфері примусового виконання рішень. Європейська та євроатлантична спільнота потребує від України системно вирішувати конституційні вимоги щодо розбудови незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, а також вимагає сучасних підходів до характеристики суб'єктів державної виконавчої служби України та формулювання їхнього адміністративно-правового статусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба відзначити значний вплив на дослідження адміністративно-правового забезпечення статусу органів державної виконавчої служби зробили такі науковці як: В. Б. Авер'янов, А. І. Панчишин, М. С. Сторогович, М. А. Бояринцева, В. М. Галунько, В. М. Плішкін, Д. С. Роговенко, С. Г. Стеценко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. А. Покровський, О. Г. Стрельченко та ін.

Мета статті – результат теоретичного моделювання правової категорії «адміністративно-правового статусу органів виконавчої служби» як суб'єктів публічної адміністрації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутності поняття та структури адміністративно-правового статусу органів державної виконавчої служби в Україні є складним та багатоетапним процесом, оскільки він передбачає необхідність висвітлення особливостей функціонування органів державної виконавчої служби у правовій системі [1, с. 58].

З метою ґрунтовного дослідження адміністративно-правового статусу органів державної виконавчої служби в Україні необхідно, перш за все, проаналізувати такі правові категорії як «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус» та сформулювати їх особливості.

Розглянемо категорію «статус». Так, у найбільш наближеному до сучасного розуміння поняття «статус» було впроваджено у науковий лексикон на початку ХХ сторіччя розробниками ролевої теорії особистості – американськими соціологами Р. Лінтоном, Я. Морено, Т. Парсоном. Така потреба була зумовлена необхідністю опису соціальної структури суспільства, яка складається з положень, що займають люди [2, с. 23].

У перекладі з латинського «status» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого; стан, становище, позиція у будь-якій структурі, системі [3, с. 578].

Загальновідомо, що термін «статус» (від лат. status) означає стан будь-кого чи будь-чого, положення, становище, а саме: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» тощо. Статус являє собою істотний момент організації суспільства, є нормативною категорією, і відповідно, вивчаючи статусні відносини, ми вивчаємо принципи суспільного устрою [4, с. 43].

Так, у словниках «статус» визначається як: 1) правове становище осіб або організацій, установ тощо [5, с. 572]; 2) встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [6, с. 655]; 3) співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається по ряду ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [7, с. 306]; 4) сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації, комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів в соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [8, с. 400].

Науковці термін «статус», в цілому, розуміють як правове положення, правове становище (сукупність прав і обов'язків) громадянина або юридичної особи [9], правове становище громадян, виборних осіб, державних і громадських органів, установ, організацій, міжнародних організацій [10].

Юридична енциклопедія визначає «статус» як сукупність загальних прав, що визначають правоздатність, і сукупність основних прав та обов'язків, невіддільних від осіб, органів, організацій, юридичних осіб тощо [11, с. 812-813].

Поняття «статусу» знайшло відображення й в Основному Законі. Так, в Конституції України [12] використовуються поняття: «статус іноземців та осіб без громадянства» (п. 2 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус суддів» (п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус столиці України; спеціальний статус інших міст» (п. 16 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус народних депутатів України» (п. 21 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України» (п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України), «правовий статус Ради Національного банку України» (ч. 2 ст. 100 Конституції України), «статус голів, депутатів і виконавчих органів ради» (ч. 3 ст. 141 Конституції України) та інші.

Із трактувань науковців ми бачимо, що усі визначення поняття «статус» в більшій мірі спрямовані на визначення прав та обов'язків осіб, а виключають суб'єктів публічного адміністрування (наприклад, органи державної виконавчої служби), які також наділені відповідними правами та обов'язками. Саме тому, на наш погляд, під «статусом» необхідно розуміти наявність відповідних прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб під час виконання відповідної діяльності.

Доцільно відзначити, що детермінанта «правовий статус» як безпосередній об'єкт дослідження у різних правових сферах є відносно юною та мало дослідженою правовою категорією. Питання дослідження адміністративно-правового статусу державної виконавчої служби стали об'єктом напрацювань з боку вітчизняних науковців лише у другій половині років ХХ сторіччя. Зауважимо, що кілька десятиріч поспіль при дослідженні правового статусу науковцями зосереджувалася увага лише на фізичних особах, а з часом в процесі еволюційних змін вона стала застосовуватися й до юридичних осіб.

В процесі дослідження зазначених категорій бачимо, що правовий статус є похідним елементом від загальної категорії статус і є одним із його різновидів. В основі правового статусу розуміння реального положення суб'єкта правовідносин у системі суспільних відносин. Він обумовлений відповідною системою суспільних відносин та, відповідно, є невіддільними від устрою держави, від правлячих форм власності, від відповідної структури суспільства, від форм політичних режимів, від принципів виготовлення та виробництва, а також від поділу громадських благ. Саме тому правовий статус будь-якого суб'єкта права доцільно було б розглядати у нерозривному поєднанні із формою держави та її адмініструванням тощо.

Відповідно, впливає те, що категорія «статус» є родовою категорією по відношенню до категорії «правового статусу», і доцільно їх визначити як родо-видова категорія, де правовий статус є його видовою категорією.

Акцентуючи увагу на сфері діяльності суб'єктів правовідносин, норми, котрі визначають місце суб'єкта у правовій системі, його суспільну роль, доцільно визначити такі різновиди статусів суб'єктів як: соціальний, культурний, функціональний, фаховий та правовий. Відповідно, наше дослідження зосереджує увагу на дослідженні правового статусу юридичної особи, якою є державна виконавча служба.

Відзначимо, що дослідження адміністративно-правового статусу суб'єкта публічного адміністрування у сфері примусового виконання рішень суддів та інших

органів є недостатньо досліджуваною категорією. Саме тому, перш ніж дослідити зазначену категорію, необхідно з'ясувати сутність поняття «правовий статус».

Правовий статус юридично опосередковує найбільш важливі, основні зв'язки між індивідами, державою, суспільством. Його характерною рисою є урегульованість нормами права. Цей юридичний феномен визначає місце, яке особа займає в політичному, соціально-економічному, культурному житті країни, у сфері управління державними та суспільними справами, її соціальну роль [13, с. 231].

Потрібно сказати, що сьогодні в науковців існують різні точки зору щодо визначення терміна «правовий статус». Більшість вітчизняних учених погоджуються з тим, що основою правового статусу є права та обов'язки.

Якщо звернутися до наукової та довідково-енциклопедичної літератури, то бачимо, що під правовим статусом розуміють сукупність прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, що в Україні визначається Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [14, с. 44].

Незважаючи на значне вживання категорії «правового статусу» у різних нормативно-правових актах, а саме: окремих статтях Конституції України (ст.ст. 36, 37) [12], Законах України «Про виконавче провадження» [15], Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів [16], Про запобігання корупції [17]; Про Державну службу [18] тощо.

Великий юридичний словник «правовий статус» трактує як такий який юридично опосередковує найбільш важливі, основні зв'язки між індивідами, державою, суспільством. Його характерною рисою є урегульованість нормами права [19, с. 547].

В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко під правовим статусом розуміють потенційну здатність мати права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права та обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), наявність суб'єктивних прав та обов'язків у сфері державного управління формують адміністративно-правовий статус суб'єкта, є складовими адміністративної правосуб'єктності [20, с. 73].

Д. С. Роговенко визначає правовий статус юридичних осіб визначається через їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві [21, с. 95-96].

В. Т. Білоус під «правовим статусом» асоціює зі стабільним правовим станом суб'єкта, а правове становище розглядається як динамічний розвиток сукупності прав і обов'язків особи, що зумовлено її вступом до тих чи інших правовідносин [22, с. 124].

На наш погляд, позиція автора є для нас сумнівною, у тій частині, що правовий статус не підкреслює найбільш загального та абстрактного відображення системи правовідносин, а він визначається як відповідне правове положення суб'єкта цих правовідносин.

Різниця у представлених наукових позиціях дослідників визначається тим, що метою вивчення правового статусу ними є трактування його у відповідному аспекті, при якому науковці не прагнули надавати ґрунтовну відповідь, яку надають у комплексному монографічному дослідженні.

Висновок. Здійснивши ґрунтовне дослідження поняття «правовий статус» можна сформулювати такі його особливості: визначається правовий статус як наявність прав та обов'язків лише у фізичних особах; неоднозначність трактування правового статусу та його різновидів; визначається наявністю правового взаємозв'язку суб'єкта права із іншими суб'єктами, а також включає в себе увесь діапазон відносин (зв'язків) суб'єкта права; формулює індивідуальні особливості суб'єктів права та віддзеркалює їх

фактичний стан у системі відповідних відносин у визначених умовах; наділений універсальним характером, що охоплює різноманітні статуси суб'єктів права, як індивідуальних так і колективних; визначається правова позиція (становище) суб'єкта права у відповідних взаємовідносинах з іншими суб'єктами, яка не залежить від участі суб'єкта у конкретних правовідносинах. Відповідно, при наділенні суб'єкта права правовим статусом визначає відповідне його положення відносно інших суб'єктів права; застосовується як до фізичних осіб (особи, громадянина, працівника органів публічної адміністрації, державного службовця, керівника), так і до юридичних осіб (органів публічної адміністрації, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій) тощо; специфіку та особливості відмінних галузей права відображає такий різновид правового статусу, як галузевий правовий статус, а саме для галузі адміністративного права цим різновидом є адміністративно-правовий статус. Відповідно, здійснивши ґрунтовний аналіз вчених щодо дослідження правової категорії «правовий статус», вважаємо за доцільне надати узагальнене авторське визначення досліджуваної категорії під яким необхідно розуміти сукупність нормативно-врегульованих суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності учасників відповідних правовідносин, котрі формулюють правове становище фізичних та юридичних осіб в суспільстві.

Список використаної літератури

1. Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Юлія Миколаївна Комарова; Національна академія внутрішніх справ. - Київ, 2018. – 229 с. ; Komarova Yu. M. Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.07 / Yuliia Mykolaivna Komarova; Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. - Kyiv, 2018. – 229 s.
2. Лукашевич Н. П. Введение в социологию : учебн.-метод. пособие / Н. П. Лукашевич, Н. В. Туленков. - Киев : МАУП, 1996. - 124 с. ; Lukashevych N. P. Vvedeniye v sotsyolohiyu : uchebn.-metod. posobyie / N. P. Lukashevych, N. V. Tulenkov. - Kyev : MAUP, 1996. - 124 s.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 сл. и фразеологических выражений / С. И. Ожегов. - 4-е изд., доп. - Москва : Азбуковник, 1999. - 944 с. ; Ozhegov S. I. Tolkovyy slovar russkogo yazyka : 80 000 sl. i frazeologicheskikh vyrazheniy / S. I. Ozhegov. - 4-e izd., dop. - Moskva : Azbukovnik, 1999. - 944 s.
4. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Ігор Сергійович Окунев; Ін-т законодавства ВР України. - Київ, 2010. - 220 с. ; Okunieiev I. S. Zahalno-teoretychni zasady pravovoho statusu subiekta prava : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Ihor Serhiiiovych Okunieiev; In-t zakonodavstva VR Ukrainy. - Kyiv, 2010. - 220 s.
5. Тлумачний словник української мови : 14000 реєстрових слів і словосполучень / уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. - Харків : Синтекс, 2002. – 672 с. ; Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : 14000 reiestrovykh sliv i slovospoluchen / ukklad. T. V. Kovalova, L. P. Kovryha. - Kharkiv : Synteks, 2002. – 672 s.
6. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. - Москва : ИНФРА-М, 1997. - 790 с. ; Bolshoi entsyklopedycheskyi slovar / pod red. A. Ya. Sukhareva, V. D. Zorkyna, V. E. Krutskykh. - Moskva : YNFRA-M, 1997. - 790 s.

7. Социологический энциклопедический словарь на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / под ред. Г. В. Осипова. – Москва : ИНФРА-М-Норма, 1998. - 486 с. ; Sotsiologicheskiiy entsiklopedicheskiy slovar na russkom, angliyskom, nemetskom, frantsuzskom i cheshskom yazykakh / pod red. G. V. Osipova. – Moskva : INFRA-M-Norma, 1998. - 486 s.

8. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. / упоряд. : В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін ; за ред. Ю. М. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. - Київ : Генеза, 1997. - 642 с. ; Politychnyi entsyklopedychnyi slovnyk : navch. posib. / uporiad. : V. P. Horbatenko, A. H. Saprykin ; za red. Yu. M. Shemchushenka, V. D. Babkina. - Kyiv : Heneza, 1997. - 642 s.

9. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров ; ред.: М. С. Гиляров, А. А. Гусев, И. Л. Кнунянц. - 2-е изд. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. - 1600 с. ; Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar / gl. red. A. M. Prokhorov ; red.: M. S. Gilyarov, A. A. Gusev, I. L. Knunyants. - 2-e izd. – Moskva : Sovetskaya entsiklopediya, 1983. - 1600 s.

10. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. - 2-ге вид. - Київ : Гол. ред. укр. рад. енцикл., 1983. - 871 с. ; Yurydychnyi slovnyk / za red. B. M. Babiia, F. H. Burchaka, V. M. Koretskooho, V. V. Tsvietkova. - 2-he vyd. - Kyiv : Hol. red. ukr. rad. entsykl., 1983. - 871 s. ;

11. Новейший словарь иностранных слов и выражений : более 25000 словар. ст. Свыше 100000 иностр. слов и выражений. - Минск : Соврем. литератор, 2003. - 975 с. ; Noveyshiy slovar inostrannykh slov i vyrazheniy : bolee 25000 slovar. st. Svyshe 100000 inostr. slov i vyrazheniy. - Minsk : Sovrem. literator, 2003. - 975 s.

12. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141. ; Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 1996. - № 30. - St. 141.

13. Грибанова М. А. Зміст поняття адміністративно-правового статусу громадянина / М. А. Грибанова // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. - 2001. - Вип. 11. - С. 230-235. ; Hrybanova M. A. Zmist poniattia administratyvno-pravovoho statusu hromadianyna / M. A. Hrybanova // Derzhava i pravo. Yuryd. i polit. nauky : zb. nauk. pr. - 2001. - Vyr. 11. - S. 230-235.

14. Шемшученко Ю. С. Правовий статус / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко // Юридична енциклопедія / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – Київ : Українська енциклопедія, 2003. - Т. 5 : П-С. - С. 44. ; Shemshuchenko Yu. S. Pravovyi status / Yu. S. Shemshuchenko, N. M. Parkhomenko // Yurydychna entsyklopediia / red. kol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova) ta in. – Kyiv : Ukrainaska entsyklopediia, 2003. - T. 5 : P-S. - S. 44.

15. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 30. - ст. 542. ; Pro vykonavche provadzhennia : Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2016. - № 30. - st. 542.

16. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02 червня 2016 року. № 1403-VIII // Відомості Верховної Ради. - 2016. - № 29. - ст. 535. ; Pro orhany ta osib, yaki zdiisniuiut prymusove vykonannia sudovykh rishen i rishen inshykh orhaniv : Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 roku. № 1403-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. - 2016. - № 29. - st. 535.

17. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради. - 2014. - № 49. - ст. 2056. ; Pro zapobihannia koruptsii :

Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1700-VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. - 2014. - № 49. - st. 2056.

18. Про державну службу: Закону України від 10 грудня 2015 р. № 889-VII // Відомості Верховної Ради України - 2016. - № 4. - ст. 43. ; Pro derzhavnu sluzhbu: Zakonu Ukrainy vid 10 hrudnia 2015 r. № 889-VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - 2016. - № 4. - st. 43.

19. Большой юридический словарь / авт.-сост. : В. Н. Додонов и др.; под ред. А. Я. Сухарева и др. – Москва : Инфра М, 1998. - 790 с. ; Bolshoy yuridicheskiy slovar / avt.-sost. : V. N. Dodonov i dr.; pod red. A. Ya. Sukhareva i dr. – Moskva : Infra M, 1998. - 790 s.

20. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. - Київ : Юрінком Інтер, 2003. - 544 с. ; Kolpakov V. K. Administratyvne pravo Ukrainy : pidruch. / V. K. Kolpakov, O. V. Kuzmenko. - Kyiv : Yurinkom Inter, 2003. - 544 s.

21. Роговенко Д. С. Правовий статус Рахункової палати України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Дмитро Сергійович Роговенко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2007. - 201 с. ; Rohovenko D. S. Pravovy status Rakhunkovoi palaty Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.07 / Dmytro Serhiiovych Rohovenko; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. - Kyiv, 2007. - 201 s.

22. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Віктор Тарасович Білоус; . Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. - 444 с. ; Bilous V. T. Koordynatsiia upravlinnia pravookhoronnymu orhanamy Ukrainy po borotbi z ekonomichnoiu zlochynnisti (administratyvno-pravovyi aspekt) : dys. ... dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.07 / Viktor Tarasovych Bilous; . Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. – Kharkiv, 2004. - 444 s.

O. Romanovska

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF THE BODIES OF THE STATE EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article provides a thorough analysis of the essence of the concept and structure of the administrative and legal status of the state executive service in Ukraine, which is a complex and multi-stage process, as it provides for the need to highlight the functioning of the state executive service in the legal system of Ukraine. The purpose of the article is a complete study of the administrative and legal status of the state executive service in Ukraine, for which the author analyzed such legal categories as "status", "legal status", "administrative and legal status" and formulated their features. The author's definition of legal status is given as a set of normatively regulated subjective rights, legal obligations and responsibilities of the participants of the relevant legal relations, which formulate the legal status of individuals and legal entities in society. Its features are: the legal status is defined as the presence of rights and obligations only in individuals; ambiguity in the interpretation of legal status and its varieties; is determined by the presence of a legal relationship of the subject of law with other subjects, and also includes the entire range of relations (connections) of the subject of law; formulates individual features of subjects of law and reflects their actual state in the system of relevant relations in certain conditions; endowed with a universal character, covering the various statuses of legal entities, both individual and collective; determines the legal position

(position) of the subject of law in the relevant relationship with other entities, which does not depend on the participation of the subject in specific legal relations.

Key words: status, legal status, administrative and legal status, bodies of the state executive service.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2020 р.

УДК 342.92

В. В. Рева

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

В даній науковій статті на підставі аналізу норм міжнародного законодавства визначено, що одним з основних положень в цій сфері має стати принцип, відповідно до якого оскарження громадянами рішень адміністративних органів є підставою для призупинення виконання цього рішення. Якщо ж в національному законодавстві це не передбачено, то громадянам повинна бути надана можливість звернутися до адміністративних або судових органів із клопотанням про призупинення виконання оскаржуваного рішення для забезпечення їх прав та інтересів.

Доведено, що можливість звернення осіб до митних органів зі скаргами на неправомірні рішення, дії чи бездіяльність їх органів та посадових осіб є важливим засобом здійснення охорони прав фізичних та юридичних осіб у митній сфері. Разом з тим, робота зі скаргами сприяє посиленню контролю за діяльністю митних органів, відновленню довіри громадян до митних органів, також, допомагає виявляти в роботі митних органів недоліки організаційного або нормативно-правового характеру.

Акцентовано увагу, що Митний кодекс України передбачає два порядки оскарження, це: оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, їх посадових осіб та інших працівників до посадових осіб та органів вищого рівня (досудовий порядок); оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів або їх посадових осіб у судовому порядку (судовий порядок). Автором в роботі більш детально розкрито зміст даного питання.

Аргументовано, що оскарження дій і рішень органів публічної адміністрації в суді є досить не простим способом. Така форма здійснення правосуддя вимагає кваліфікованої юридичної допомоги, перш за все в оформленні документів.

Аргументовано необхідність на законодавчому рівні більш детально регламентувати процедуру адміністративного оскарження, яка є необхідною умовою з огляду на потребу максимального виключення проявів суб'єктивізму при розгляді і вирішенні скарг, неоднозначного застосування норм матеріального права. Також обґрунтовано необхідність об'єднати процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів в одному нормативному акті.

Ключові слова: адміністративне оскарження, митні органи, адміністративна скарга, суб'єкт звернення, суб'єкт вирішення справи за скаргою.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-96-103

Актуальність дослідження. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів, на сьогоднішній день, набуває все більшої популярності, що спричинено реалізацією свого права на судовий захист суб'єктів публічного та приватного права. Втім, норми діючого законодавства щодо регулювання питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів не позбавлені правових прогалин та правових колізій. Саме тому, наразі, варто акцентувати увагу на розкритті та аналізі правових основ оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання поняття «спір» та безпосередньо проблематики правового спору в адміністративному процесі були предметом наукових досліджень І.О. Грибок, О.В. Цельєва, М.В. Лошицького, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Д.В. Приймаченко, В.В. Середи та інших.

Метою статті є розкриття правових основ оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів.

Виклад основного матеріалу. Основним нормативно-правовим актом, який становить правову основу оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема митних органів, в першу чергу, є Конституція України від 28 червня 1996 року, яка відповідно до її ст. 8 має найвищу юридичну силу, де закріплені фундаментальні положення, які визначають право людини і громадянина на захист від незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст.55).

Суттєве значення в сфері захисту прав і свобод особи займають міжнародні акти, норми яких служать орієнтиром і стандартом для національного законодавця. Так, Загальна декларація прав людини, прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй резолюцією № 217 А (III) від 10.12.1948 р, проголошує, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [1].

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [2] кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим на підставі закону, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків. Крім того, з метою забезпечення дотримання положень Конвенції створений та функціонує на постійній основі Європейський Суд з прав людини. Однак, звернення в такий суд можливо у випадку, якщо були вичерпані всі внутрішні засоби правового захисту. Слід зазначити, що вимоги про визнання незаконними та скасування актів (дії, рішення) розглядаються в контексті ст. 13 Конвенції, яка передбачає, що кожен, чий права та свободи було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Фундаментальним міжнародним джерелом в сфері митної справи є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, розроблена Радою митного співробітництва Всесвітньої митної організації та укладена в Кіото 18.05.1973 р (в редакції Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 26 червня 1999 року) [3]. Відповідно до ст. 2 гл. II Конвенції «кожна з договірних Сторін приймає на себе зобов'язання сприяти спрощенню і гармонізації митних процедур та з цією метою дотримуватися, відповідно до положень цієї Конвенції, Стандартних правил, Стандартних правил з перехідним терміном та Рекомендованих правил, що містяться у Додатках до цієї Конвенції». Відповідно до положень вказаного акту, національне законодавство кожної

з країн-учасниць з питань оскарження у сфері митної справи повинно передбачати наступні стандарти: право на оскарження має будь-яка особа, права якої безпосередньо порушене рішенням або бездіяльністю митної служби; цій особі за його запитом повідомляються причини такого рішення або бездіяльності в термін, встановлений в національному законодавстві; ознайомившись з такою інформацією, особа самостійно приймає рішення про необхідність подачі скарги; в національному законодавстві передбачається право на подачу попередньої скарги митній службі; в разі відхилення скарги митною службою заявник має право на подальше оскарження до органу, незалежного від митної адміністрації; в останній інстанції заявник має право звернутися зі скаргою до судового органу.

Також, говорячи про міжнародні стандарти в сфері оскарження не можна не звернути увагу на Рекомендацію Res (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами та приватними особами (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 5 вересня 2001 року) [4]. Відповідно до її положень державам рекомендується вживання заходів щодо запобігання і скорочення надмірного навантаження на суди, шляхом сприяння урядів держав-членів застосуванню альтернативних способів вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватними особами. З огляду на те, що зазначена Рекомендація надає державам досить широкі можливості для застосування альтернативних способів вирішення спорів між адміністративними органами і приватними особами, доцільно було б в нашій державі максимально враховувати позитивний досвід застосування зазначених досудових процедур в інших країнах.

Наступним, досить важливим джерелом в сфері, яку ми досліджуємо є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № Res (2003) державам - членам «Про виконання адміністративних і судових рішень в сфері адміністративного права», прийняту 09 вересня 2003 р. [5]. Принципи, які містяться в цьому акті застосовуються до всіх індивідуальних заходів або рішень, прийнятих при реалізації державної влади, які прямо зачіпають права, свободи чи інтереси приватних осіб фізичних або юридичних.

Доречно сказати, що в ст.25 ч.7. Митного кодексу України вказано, що «виконання оскаржуваного рішення може бути зупинене повністю чи в певній частині посадовою особою або органом, що розглядає скаргу».

У разі, коли мова йде про оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб, необхідно пам'ятати, що в даний час в науці адміністративного права виділяють два види адміністративних скарг: загальну і спеціальну [6]. Порядок розгляду і вирішення загальних скарг регулюється Законом України «Про звернення громадян». Відповідно до статті 4 Закону можуть бути оскаржені рішення, дії (бездіяльність) у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності.

Право на спеціальну скаргу доповнює право на загальну скаргу. Разом з тим, спеціальна скарга характеризується рядом особливостей: наявністю спеціальних норм, що встановлюють особливий порядок їх розгляду; наявністю спеціальних підстав оскарження, зазначених у нормативно-правових актах; чітким визначенням суб'єктів права на спеціальну скаргу; спеціальними термінами подання та розгляду скарг;

особливостями процедури розгляду спеціальних скарг. Прикладом такої скарги є скарга на рішення дії або бездіяльність митних органів в межах Митного кодексу України.

Одним із базових нормативних актів, який закріплює правові основи розгляду та вирішення скарг на рішення, дії або бездіяльність митних органів (їх посадових осіб) є Митний кодекс України, прийнятий 13 березня 2012 р. який гарантує особі, у разі незгоди з рішенням митного органу, право оскаржити таке рішення, дії або бездіяльність цих органів, їх посадових осіб та інших працівників, якщо вона вважає, що цими рішеннями, діями або бездіяльністю порушено її права, свободи чи законні інтереси, створені перешкоди до їх реалізації або незаконно покладено на особу будь-який обов'язок [7].

Як ми вже зазначали, наявність в Митному кодексі України норм про оскарження не означає, що відносно скарг в митно-правовій сфері не поширюються загальні норми щодо процедури оскарження (норми закону «Про звернення громадян»). Відповідно до положень загальної теорії права, тільки у випадку протиріччя загальної і спеціальної норми діє спеціальна норма, а оскільки спеціальні норми (норми глави 4 Митного кодексу України) не суперечать загальним нормам про оскарження, а лише уточнюють і конкретизують їх, то вони повинні застосовуватися разом.

Необхідно відзначити, що подача скарги на рішення, дію або бездіяльність митного органу або його посадової особи в митні органи не виключає можливості одночасної або наступної подачі скарги аналогічного змісту в суд. Таким чином, скарга може подаватися одночасно і в митний орган, і в суд. При цьому необхідно зазначити, що у разі одночасного оскарження рішення, дії чи бездіяльності митних органів до вищестоящого органу (посадової особи) та до суду, розгляд скарги, в порядку відомчого контролю припиняється, що свідчить про верховенство судового рішення, обов'язкового як для особи, так і для митного органу. Більшість учених також називають судовий спосіб захисту основним [8]. Науковці вважають, що процесуальним законодавством судам надаються більш широкі правові можливості з доведення своєї позиції [9]. Так, М. Мегрелідзе зазначає, що служити надійним арбітром у правовому спорі між громадянином і державою, бути міцним захистом від спроб будь-якої з гілок влади узурпувати всю владу в державі або зловживати нею здатний лише справді незалежний суд [10]. Не останнім фактором, який впливає на вибір особи способу оскарження, є необхідність сплати судового збору при подачі скарги до суду. Крім того, у зв'язку з великою завантаженістю судів, розгляд справ в суді часто розтягується на досить тривалий період. Тому, в теперішній час значна кількість скарг щодо захисту прав і свобод громадян надходить саме до органів державної влади, з огляду на те, що громадяни вважають за краще звертатися до адміністративного органу, оскільки це зручніше, та у порівнянні із судом, є дешевшим та більш професійним способом вирішення спору. Також, на думку громадян адміністративне оскарження дозволяє досягнути бажаного результату у значно коротші терміни, тобто є оперативнішим порівняно з судовим оскарженням.

Доречно сказати, що представники всіх рівнів системи митних органів, з метою зменшення судової тяганини також зацікавлені у вирішенні спору на етапі адміністративного оскарження, та наполягають на необхідності і доцільності розвитку, зміцнення і вдосконалення досудового порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб для вирішення спірних ситуацій між митними органами та громадянами. Зокрема, це підтверджується вдосконаленням правової бази, що регулює і деталізує порядок роботи зі зверненнями, в тому числі і зі скаргами, які надходять до митних органів (видання наказу Міністерства

фінансів №916 «Про затвердження Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду контролюючими органами» від 21 жовтня 2015 року; Порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній фіскальній службі України та її територіальних органах, затверджений Наказом Міністерства фінансів України 02.03.2015 № 271; Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348 [11]; Інструкції про порядок розгляду звернень та особистого прийому громадян у Міністерстві юстиції України, в установах і організаціях, що належать до сфери його управління, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 26/5 від 18.03.2004 р., тощо), розвитком і втіленням в життя системи відомчого контролю діяльності митних органів, а також іншими різними внутрішньовідомчими заходами, спрямованими на виявлення та усунення спірних ситуацій в досудовому порядку.

Можливість оскарження неправомірних рішень, дій або бездіяльності посадових осіб митних органів передбачено і Податковим кодексом України (пп.14.1.7, 14.1 ст. 14) [12]. Так, відповідно до вказаного кодексу митні органи користуються правами і несуть обов'язки податкових органів щодо справляння податків при переміщенні товарів через митний кордон відповідно до митного законодавства України.

Таким чином, Митний кодекс України в частині оскарження робить відсилку до Податкового кодексу, до Закону України «Про звернення громадян», та інших законодавчих актів, що, на наш погляд, суттєво ускладнює реалізацію права на оскарження, оскільки не має чіткого алгоритму дій для особи, яка бажає оскаржити рішення, дію чи бездіяльність митних органів.

Щодо адміністративно-процесуального законодавства, то Кодекс адміністративного судочинства України закріплює лише загальні правила здійснення правосуддя щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень (Розділ I-III). Проте, законодавець певним чином визначає процедуру розгляду та вирішення деяких публічно-правових спорів, в тому числі щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень в силу їх суб'єктного складу, змісту та предмету оскарження. Так, у ст.ст.171-176, 180-183 КАС України передбачені особливості провадження по деяких категоріях адміністративних справ, до яких віднесено, в тому числі, адміністративні справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Водночас необхідно зазначити, що законодавець (ч.2 ст.2 КАСУ) наголошує, що при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема митних органів, адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони з дотриманням перелічених вимог [13]. Але, такі особливості фактично стосуються лише процедури прийняття рішення, а процедура перевірки бездіяльності суб'єктів владних повноважень - відсутні. Отже, аналізуючи вищезазначене, варто зазначити, що правове регулювання оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема митних органів потребує удосконалення.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна відзначити, що на даний момент нормативно-правова основа права фізичних і юридичних осіб на оскарження рішень і дій митних органів являє собою комплексний правовий інститут, що включає в себе: норми, закріплені в Конституції України, які надають фізичним та юридичним особам можливість здійснювати захист своїх прав та інтересів усіма способами, не забороненими законом; міжнародно-правові норми, що містяться в укладених Україною міжнародних договорах, які є стандартом, досягнення яких забезпечує

розвиток інститутів правової держави і громадянського суспільства в Україні; норми, що містяться в прийнятих для розвитку положень Конституції України законодавчих актах, які передбачають як загальні, так і спеціальні положення, що стосуються оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб. Такий комплекс нормативно-правових актів обумовлений специфікою оскаржуваних рішень і дій митних органів, яка пов'язана із здійсненням митними органами покладених на них функцій в рамках конкретного виду діяльності. При цьому, вважаємо, що загальні і спеціальні норми повинні застосовуватися в сукупності, оскільки вони не суперечать один одному, а в деяких випадках доповнюють гарантії, надані зацікавленим суб'єктам; норми, закріплені в нормативних актах підзаконного рівня, що розкривають можливість і порядок оскарження застосовуються до конкретних рішень і дій митних органів.

Однак, слід зауважити, що існування такої низки нормативних актів, якими регламентується порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації в цілому та зокрема митних органів, не дає можливості об'єктивно враховувати усі особливості процедури оскарження у різних сферах діяльності в одному нормативному акті, без здійснення деталізації регулювання суспільних відносин щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів.

Список використаної літератури

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text ; Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Elektronnyi resurs] : pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 ; Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, розроблена Радою митного співробітництва Всесвітньої митної організації та укладена в Кіото 18.05.1973 // Офіційний вісник України. - 2011. - № 71. - № 18. ст. 727. - С. 244. ; Mizhnarodna konventsiiia pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur, rozroblena Radoiu mytnoho spivrobotnytstva Vsesvitnoi mytnoi orhanizatsii ta ukladena v Kioto 18.05.1973 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. - 2011. - № 71. - № 18. st. 727. - S. 244.
4. Рекомендація Rec (2001)9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно альтернативних методів урегулювання спорів між адміністративними органами і приватними особами від 05.09.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf ; Rekomendatsiia Rec (2001)9 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam stosovno alternatyvnykh metodiv urehuliuвання sporiv mizh administratyvnymy orhanamy i pryvatnymy osobamy vid 05.09.2001 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf.
5. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № Rec (2003) державам - членам «Про виконання адміністративних і судових рішень в сфері адміністративного права», прийнята 09 вересня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_692#Text ; Rekomendatsiia Komitetu ministriv Rady Yevropy № Rec (2003) derzhavam - chlenam «Pro vykonannia administratyvnykh i

sudovykh rishen v sferi administratyvnoho prava», pryiniatu 09 veresnia 2003 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_692#Text.

6. Бахрах Д. Н. Административное право России : учебник / Д. Н. Бахрах. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Ексмо, 2006. - 528 с. ; Bakhrah D. N. Admystryatyvne pravo Rosyy : uchebnyk / D. N. Bakhrah. - 2-e yzd., pererab. y dop. - Moskva : Eksmo, 2006. - 528 s.

7. Митний кодекс України: Закон України від 09.11.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 44-45; № 46-47; № 48. Ст. 552. ; Mytnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 09.11.2012 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2012. - № 44-45; № 46-47; № 48. St. 552.

8. Осятинський С. Позасудові способи вирішення публічно-правових спорів: сутність та види / С. Осятинський // Адміністративне право і процес. - 2013. - № 4(6). - С. 53-59. ; Osiatynskiy S. Pozasudovi sposoby vyrishennia publichno-pravovykh sporiv: sutnist ta vydy / S. Osiatynskiy // Administratyvne pravo i protses. - 2013. - № 4(6). - S. 53-59.

9. Занина Т. Некоторые вопросы урегулирования административного спора в сфере таможенной деятельности / Т. Занина // Пробелы в российском законодательстве. - 2017. - № 7. - С. 215-217. ; Zanina T. Nekotorye voprosy uregulirovaniya administrativnogo spora v sfere tamozhennoy deyatelnosti / T. Zanina // Probely v rossiyskom zakonodatelstve. - 2017. - № 7. - S. 215-217.

10. Мегрелидзе М. Становление института разрешения административно-правовых споров / М. Мегрелидзе. - Москва : Юриспруденция, 2008. – 60 с. ; Megrelidze M. Stanovlenie instituta razresheniya administrativno-pravovykh sporov / M. Megrelidze. - Moskva : Yurisprudentsiya, 2008. – 60 s.

11. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348 // Офіційний вісник України. – 1997. - № 16. - Ст. 85.

12. Податковий кодекс України : Закон України від 08.04.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. ; Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 08.04.2011 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17.

13. Кодекс адміністративного судочинства від 06 липня 2005 р. № 27474 // Офіційний вісник України. - 2005. - № 32. - С. 56. Ст. 1918. ; Kodeks administratyvnoho sudochynstva vid 06 lypnia 2005 r. № 27474 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. - 2005. - № 32. - S. 56. St. 1918.

V. Reva

LEGAL BASIS FOR APPEALING DECISIONS, ACTIONS OR INACTION OF CUSTOMS AUTHORITIES

This scientific article, based on the analysis of international law, states that one of the main provisions in this area should be the principle according to which citizens' appeals against decisions of administrative bodies are grounds for suspending the implementation of this decision. If national law does not provide for this, citizens should be given the

opportunity to apply to administrative or judicial authorities to suspend the execution of the contested decision in order to secure their rights and interests.

It is proved that the possibility of appealing to customs authorities with complaints about illegal decisions, actions or inaction of their bodies and officials is an important means of protecting the rights of individuals and legal entities in the customs sphere. At the same time, work with complaints strengthens control over the activities of customs authorities, restores public confidence in customs authorities, and also helps to identify shortcomings in the work of customs authorities of organizational or regulatory nature.

It is emphasized that the Customs Code of Ukraine provides for two procedures for appeal, namely: appeal against decisions, actions or omissions of customs authorities, their officials and other employees to officials and higher authorities (pre-trial procedure); appeal against decisions, actions or omissions of customs authorities or their officials in court (court procedure). The author reveals the content of this issue in more detail.

It is argued that appealing against the actions and decisions of public administration bodies in court is not an easy way. This form of administration of justice requires qualified legal assistance, especially in the preparation of documents.

The need to regulate the procedure of administrative appeal in more detail at the legislative level is argued, which is a necessary condition given the need to eliminate the manifestations of subjectivity in the consideration and resolution of complaints, ambiguous application of substantive law. It is also justified to combine the procedure for appealing against decisions, actions or omissions of customs authorities in one normative act.

Keywords: *administrative appeal, customs authorities, administrative complaint, subject of appeal, subject of resolving the case on the complaint.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2020 р.

УДК 341.29:61

Г. В. Муляр

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових аспектів забезпечення конституційного права на охорону здоров'я в Україні у сучасних умовах розбудови соціальної держави та модернізації правового регулювання суспільних відносин. Вказано, що імплементація міжнародно-правових стандартів є важливим напрямом реформування сфери медичного обслуговування та правового забезпечення надання медичних послуг, оскільки реформування сфери охорони здоров'я потребує інтенсифікації впровадження універсальних та регіональних стандартів з метою створення ефективної інституціональної системи та належної законодавчої бази.

Зроблено висновок, що сфера охорони здоров'я становить один із найважливіших об'єктів публічного управління, оскільки від якості надання медичних послуг безпосередньо залежить соціальний рівень добробуту народу та кожного окремого громадянина, потенціал сталого розвитку нації та економічних можливостей держави і суспільства.

Підкреслена актуальність наукових досліджень загальних засад міжнародно-правового регулювання охорони здоров'я, що пов'язано з розширенням сфери дії міжнародного публічного права на питання, які раніше традиційно відносилися до сфери регулювання внутрішньодержавним законодавством окремих країн. Одним із

таких напрямів правового регулювання є соціальна сфера, зокрема сфера охорони здоров'я. У цій сфері спостерігається розроблення та прийняття значної кількості універсальних та регіональних міжнародно-правових стандартів, що стосуються засобів забезпечення належного рівня здоров'я населення, боротьби з інфекційними та неінфекційними захворюваннями, організаційного реформування системи закладів охорони здоров'я.

Ключові слова: медична реформа, охорона здоров'я, децентралізація, європейська міждержавна інтеграція, європейські правові стандарти.

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-103-111

Актуальність дослідження. На сучасному етапі реалізації медичної реформи в Україні актуальним є дослідження загальних засад міжнародно-правового регулювання охорони здоров'я. Насамперед це пов'язано з розширенням сфери дії міжнародного публічного права на питання, які раніше традиційно належали до сфери регулювання внутрішньодержавним законодавством окремих країн.

Одним із таких напрямів правового регулювання є соціальна сфера загалом та сфера охорони здоров'я зокрема. У цій сфері спостерігається розроблення та прийняття значної кількості універсальних та регіональних міжнародно-правових стандартів, що стосуються засобів забезпечення належного рівня здоров'я населення, боротьби з інфекційними та неінфекційними захворюваннями, організаційного реформування системи закладів охорони здоров'я тощо.

Крім того, деякі найнебезпечніші інфекційні захворювання, такі як коронавірусна інфекція COVID-19, становлять у сучасному світі глобальну проблему для людства, що також потребує співробітництва усіх держав світу з метою попередження та лікування таких пандемічних явищ, у тому числі – через популяризацію та підтримку здорового способу життя на всій планеті.

Нарешті, для України актуальність вказаної проблематики, окрім інших чинників, обумовлюється нормативно визначеним державним курсом на європейську інтеграцію, що неможливо без співробітництва з ЄС та його структурами у сфері охорони здоров'я та затвердження у суспільстві європейських стандартів медико-санітарного добробуту населення через забезпечення конституційного права на охорону здоров'я кожного громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання охорони здоров'я були досліджені у працях багатьох вітчизняних та іноземних дослідників. Серед сучасних українських вчених слід відзначити наукові праці З. С. Гладуна («Державна політика охорони здоров'я в Україні», 2005 р. [1]), Г. О. Дічко («Порівняльний аналіз правового забезпечення та організації охорони здоров'я у зарубіжних країнах», 2017 р. [2]), Є. В. Дуліби («Роль СОТ в регулюванні світової торгівлі медичними засобами та приладами під час пандемії COVID-19», 2020 р. [3]), С. В. Книша («Відносини у сфері охорони здоров'я в Україні», 2019 р. [4]), Б. О. Логвиненка («Організація публічної адміністрації в Республіці Польща: досвід для України», 2011 р. [5]), В. Ф. Москаленка («Охорона здоров'я України у світлі вимог Європейського Союзу, конституційних реформ», 2000 р. [6]), В. І. Теремецького («Організаційно-правові детермінанти впровадження міжнародного досвіду в галузі охорони здоров'я України», 2019 р. [7]).

Водночас варто відзначити, що у наявних правових дослідженнях відсутній комплексний аналіз міжнародно-правових аспектів забезпечення права на охорону здоров'я в контексті адаптації українського законодавства до універсальних

європейських стандартів охорони здоров'я та медико-санітарного добробуту населення, що становить важливе науково-практичне завдання цього дослідження.

Мета статті – дослідити міжнародно-правові аспекти забезпечення права на охорону здоров'я у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

Вклад основного матеріалу. Слід зазначити, що реалізувати процес повного входження України до світового співтовариства, європейських структур неможливо без забезпечення втілення міжнародно-правових стандартів у національне законодавство. Становлення і розвиток України як демократичної, правової держави відбувається з оновленням правової бази із захисту прав і свобод людини. Перехід до ринкових відносин в Україні, зокрема у системі охорони здоров'я, здійснюються еволюційним шляхом і віддзеркалює процеси гуманізації медичної допомоги [6, с. 16].

У цьому контексті важливо наголосити, що сучасні завдання у сфері охорони здоров'я мають універсальний характер. Визнання на міжнародному рівні і закріплення у нормах міжнародного права посилює загальність на обов'язковість закладених у праві на охорону здоров'я людини вимог у межах усієї світової спільноти стосовно до всіх народів і держав світу.

З моменту міжнародно-правового визнання права на охорону здоров'я людини як загальносоціальної категорії набуває нову, додаткову якість: стає міжнародно-правовим [8, с. 180]. Це означає, що відповідне право як загальносоціальна, «доюрідична» категорія набуває чітко виражене нормативно-правове начало, але не внутрішньодержавного, а міжнародно-правового характеру.

Значення норм міжнародного права у сфері охорони здоров'я людини полягає у тому, що, з одного боку, вони зобов'язують держави світового співтовариства забезпечувати особі закріплені у міжнародно-правових актах права людини у сфері охорони здоров'я, а з іншого – надають індивіду право вимагати від держави виконання її міжнародних зобов'язань. Міжнародні угоди і пакти про права людини безпосередньо не надають відповідних прав індивідам. Вони встановлюють лише взаємні зобов'язання держав стосовно надання своїм громадянам певних прав і свобод. Вирішення конкретних питань про права й свободи людини належить до внутрішньої компетенції держави [9, с. 208]. Отже, міжнародно-правове визнання права людини на охорону здоров'я безпосередньо впливає на характер відносин суспільства і особи, на процес забезпечення цього права на внутрішньодержавному рівні.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що після Другої світової війни почалося інтенсивне усвідомлення світовою спільнотою вагомості і значення проблеми прав людини та їхнього захисту, цінності людського життя і здоров'я та необхідності задоволення соціально-економічних потреб. У вказаний період створюються численні міжнародні організації, до компетенції яких входять вироблення мінімальних необхідних стандартів, обов'язкових правил поведінки, залучення різних спеціалістів для вирішення питань, пов'язаних з впливом на держави, що порушують закріплені стандарти поведінки, надання різноманітної допомоги державам, що її потребують. Поступово питання охорони і захисту здоров'я людини вийшло за межі кожної окремої держави і перетворилось із суто внутрішньої у міжнародну проблему.

Отже, виникла об'єктивна потреба у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я, які відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що закріплюють загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначають той мінімальний (еталонний, стандартизований) рівень, який повинна забезпечити кожна держава, насамперед у такій важливій сфері суспільних відносин, як охорона здоров'я.

Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, як і стандарти в інших галузях, закріплюються у міжнародно-правових актах, котрі в літературі, як правило, поділяють на універсальні та регіональні. Серед найважливіших всесвітніх міжнародно-правових документів з прав людини виділяється Міжнародний білль про права людини (Міжнародна хартія прав людини), прийнятий на рівні ООН [10]. Ця організація зробила вагомий внесок у процес становлення і розвитку права на охорону здоров'я, ухвалила низку важливих універсальних міжнародно-правових актів та зафіксувала у базових документах обов'язок держав співпрацювати у справі розвитку системи охорони здоров'я.

Міжнародна хартія прав людини складається з п'яти документів, одним з яких є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [11], що відіграла і продовжує відігравати важливу роль в утвердженні прав людини. Преамбула Декларації прав людини проголошує віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особи. Право на охорону здоров'я у цьому документі безпосередньо не закріплено, тому визначимо це право як похідне від інших прав, що містяться у цьому акті. Опосередковано регулювання охорони здоров'я актуалізується та унормовується через нормативне положення ст. 3 Декларації, яка визначає право кожної людини на життя та ст. 5 Декларації, де йдеться про заборону тортур та нелюдського поводження чи покарання. Крім того, у ст. 25 Загальної декларації зазначено: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї».

У 1966 р були прийняті такі три документи: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [12], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [13] та Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [14]. Останнім документом, що становить Міжнародну хартію прав людини, є Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про скасування смертної кари, прийнятий у 1989 р. [15]. У Пактах дається більш деталізований перелік прав людини і громадянина. Ці пакти становлять своєрідний міжнародний кодекс прав людини і громадянина. На відміну від Декларації, пакти є юридично обов'язковими договорами для держав, які є їх учасниками. Україна є учасником цих договорів. Держави-учасниці взяли на себе зобов'язання вжити необхідних законодавчих заходів для забезпечення прав і свобод, які передбачені у вказаних Пактах. Ці важливі міжнародно-правові акти заклали фундамент права на охорону здоров'я як універсального права особи, втіленого у національних конституційних правопорядках переважної більшості держав світу – членів ООН.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також не містить у своєму каталозі прав безпосереднього закріплення права на охорону здоров'я. Це право розглядаємо як похідне від права на життя як невід'ємного права кожної людини, що закріплене у ст. 6 Пакту, через норму ст. 7, яка містить заборону катувань, жорстокого, нелюдського поводження чи покарання, а також заборону, що відображена у ст. 17 Пакту, свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя людини, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність її життя тощо.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права визнає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, а також закріплює заходи, які повинні вжити держави-учасниці для повного здійснення цього права. До таких заходів ст. 12 Пакту відносить:

1) забезпечення скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини;

2) поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці у промисловості;

3) запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших захворювань і боротьби з ними;

4) створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби [13].

У 1966 р. у Лімбурзькому університеті (Нідерланди) обговорювалось питання про природу і ступінь юридичних зобов'язань, які взяли держави-учасниці Пакту. Вони дійшли таких основних і дуже важливих висновків:

1) усі права і свободи людини, у тому числі соціальні права, неподільні й взаємозв'язані і утворюють невід'ємну частину міжнародного права;

2) Пакт накладає юридичні обов'язки на держави-учасниці. Вони повинні якомога швидше вжити необхідних законодавчих та адміністративних заходів для здійснення закріплених у ньому прав і забезпечення кожного правом на судовий захист соціально-економічних прав;

3) держави-учасниці Пакту, незалежно від рівня їх економічного розвитку, зобов'язані забезпечити соціально-економічні й культурні права для всіх, хоча б у мінімальному розмірі [16, с. 46].

Ще одним актом універсального характеру є Конвенція про права дитини, прийнята ООН у 1989 р., у ст. 24 якої закріплено право дитини на користування найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я [17]. Крім того, у ст. 24 передбачено заходи, яких повинні вживати держави-учасниці для повного здійснення цього права, зокрема:

1) знижувати рівень смертності немовлят і дитячої смертності;

2) забезпечувати надання необхідної медичної допомоги і охорони здоров'я всіх дітей, приділяючи першочергову увагу розвитку первинної медико-санітарної допомоги;

3) боротися з хворобами і недоїданням, і навіть в рамках первинної медико-санітарної допомоги;

4) надавати матерям належні послуги з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;

5) забезпечувати знаннями всі прошарки суспільства, зокрема батьків і дітей, про здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування немовлят про основи гігієни, санітарії середовища перебування дитини; про запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та їх підтримки у використанні цих знань;

6) розвивати просвітницьку роботу і послуги у галузі профілактичної медичної допомоги та планування розміру сім'ї.

Держави-учасниці зобов'язані заохочувати і розвивати міжнародну співпрацю у сфері охорони здоров'я і вживати усіх ефективних і необхідних заходів для забезпечення права дитини на охорону здоров'я.

Поміж з усіх міжнародно-правових актів, які закріплюють права і свободи людини і громадянина, у тому числі і право на охорону здоров'я, слід виокремити ті документи, які присвячені регулюванню правовідносин у сфері охорони здоров'я та прийняті організаціями, що безпосередньо покликані розробляти стандарти у сфері охорони здоров'я.

До них насамперед відноситься Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), яка створена у 1946 р. при ООН і займається заходами, спрямованими на досягнення якнайвищого рівня здоров'я у глобальному масштабі.

Серед документів ВООЗ важливо звернути увагу на Декларацію про розвиток прав пацієнтів у Європі 1994 р. [18, с. 6]. У цьому акті закріплені права людини і людські цінності в охороні здоров'я, наприклад право кожної людини на повагу до своєї особи, на самовизначення, на збереження своїх таємниць, на захист власного здоров'я тією мірою, у якій це дають можливість існуючі заходи профілактики і лікування хвороб. Також у Декларації визначено вимоги, до інформації, яка надається пацієнту і яка, відповідно до п. 2.2 Декларації, має бути вичерпною, тобто медичні факти відносно свого стану, дані про можливий ризик і переваги методів лікування, що пропонується та альтернативних, відомості про можливі наслідки відмови від лікування, інформацію про діагноз, прогноз і план лікувальних заходів. У документі зазначаються умови надання згоди на медичне втручання та умови збереження відомостей про стан здоров'я і будь-яких інших відомостей особистого характеру про пацієнта. У п'ятому розділі містяться норми, що регулюють питання надання медичної допомоги відповідно до стану здоров'я, включаючи профілактичну і лікувальну допомогу, а реалізація прав пацієнта закріплена у шостому розділі цього міжнародного акта.

Конвенції Міжнародної організації праці теж містять стандарти, які—певною мірою стосуються охорони здоров'я. Наприклад, ст. 10 Конвенції МОП 1952 р. № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення здоров'я» визначає мінімальний перелік медичних послуг, які мають бути надані, зокрема й за рахунок страхування [19]. Відповідно до ст. 13 Конвенції МОП 1969 р. № 130 «Про медичну допомогу і допомогу у зв'язку із захворюванням», громадяни кожної з країн, що ратифікували цей документ, повинні одержувати принаймні такі види медичної допомоги: загальну лікарняну допомогу, зокрема допомогу на дому; допомогу, яку надають спеціалісти стаціонарним або амбулаторним хворим, і допомогу спеціалістів, яка може бути надана за межами лікарні; відпуск необхідних медикаментів за рецептом лікаря або іншого кваліфікованого спеціаліста; госпіталізацію у випадку потреби; стоматологічну допомогу, якщо це передбачено національним законодавством; медичну реабілітацію, зокрема надання, ремонт і заміну протезів або ортопедичних засобів, якщо це передбачено національним законодавством [20, с. 7].

Висновки. Отже, унормування права на охорону здоров'я на рівні універсальних стандартів прав людини є важливою гарантією реалізації цього права на внутрішньодержавному рівні, покладаючи на держави, зокрема і на Україну, обов'язки щодо його належного та ефективного забезпечення. При цьому загальні міжнародно-правові акти з прав людини, які серед інших об'єктів регулювання визначають фундаментальні міжнародні стандарти у сфері охорони здоров'я, становлять базове підґрунтя для забезпечення конституційного права на охорону здоров'я на рівні окремих національних правових систем.

Перспективи подальших наукових досліджень міжнародно-правових аспектів реалізації права на охорону здоров'я пов'язані з розробкою оптимальних практичних механізмів імплементації європейських правових стандартів до національної правової системи України у сучасних умовах здійснення медичної реформи та процесів інтенсифікації європейської міждержавної інтеграції.

Список використаної літератури

1. Гладун З. С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації) : моногр. / З. С. Гладун. – Тернопіль : Екон. думка, 2005. - 460 с. ; Gladun Z. S. Derzhavna polityka okhorony zdorovia v Ukraini

(administratyvno-pravovi problemy formuvannia i realizatsii) : monohr. / Z. S. Hladun. – Ternopil : Ekon. dumka, 2005. - 460 s.

2. Дічко Г. О. Порівняльний аналіз правового забезпечення та організації охорони здоров'я у зарубіжних країнах / Г. О. Дічко // Порівняльно-аналітичне право. - 2017. - № 4. - С. 16–19. ; Dichko H. O. Porivnialnyi analiz pravovoho zabezpechennia ta orhanizatsii okhorony zdorovia u zarubizhnykh krainakh / H. O. Dichko // Porivnialno-analitychne pravo. - 2017. - № 4. - С. 16–19.

3. Теремецький В. І. Роль СОТ в регулюванні світової торгівлі медичними засобами та приладами під час пандемії COVID-19 / В. І. Теремецький, Є. В. Дуліба // Право і безпека. - 2020. - № 1. - С. 146–152. ; Teremetskyi V. I. Rol' SOT v rehuliuванні svitovoi torhivli medychnymy zasobamy ta prykladamy pid chas pandemii COVID-19 / V. I. Teremetskyi, Ye. V. Duliba // Pravo i bezpeka. - 2020. - № 1. - S. 146–152.

4. Книш С. В. Відносини у сфері охорони здоров'я в Україні: адміністративно-правовий аспект: моногр. / С. В. Книш. – Київ : Освіта України, 2019. - 443 с. ; Knysh S. V. Vidnosyny u sferi okhorony zdorovia v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt: monohr. / S. V. Knysh. – Kyiv : Osvita Ukrainy, 2019. - 443 s.

5. Логвиненко Б. О. Організація публічної адміністрації в Республіці Польща: досвід для України / Б. О. Логвиненко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2011. - № 4. - С. 309–315. ; Lohvynenko B. O. Orhanizatsiia publichnoi administratsii v Respublitsi Polshcha: dosvid dlia Ukrainy / B. O. Lohvynenko // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. - 2011. - № 4. - S. 309–315.

6. Москаленко В. Ф. Охорона здоров'я України у світлі вимог Європейського Союзу, конституційних реформ / В. Ф. Москаленко // Український медичний часопис. - 2000. - № 6. - С. 16–18. ; Moskalenko V. F. Okhorona zdorovia Ukrainy u svitli vymoh Yevropeiskoho Soiuzu, konstytutsiinykh reform / V. F. Moskalenko // Ukrainyskyi medychnyi chasopys. - 2000. - № 6. - S. 16–18.

7. . Organizational and Legal Determinants of Implementing International Experience in the Health Care Sector of Ukraine / V. I. Teremetskyi, S. V. Knysh, V. M. Stratonov, O. M. Khramtsov, M. V. Stashchak // Wiadomości Lekarskie. – 2019. - Т. 72. № 4. - Р. 711–715.

8. Бондарь Н. С. Права человека и местное самоуправление в РФ / Н. С. Бондарь. - Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1998. - 300 с. ; Bondar N. S. Prava cheloveka i mestnoe samoupravlenie v RF / N. S. Bondar. - Rostov-na-Donu : Izd-vo Rostov. un-ta, 1998. - 300 s.

9. Конституційне право України: підруч. / за ред. проф. В. Ф. Погорілка. – Київ : Наук. думка, 1999. - 734 с. ; Konstytutsiine pravo Ukrainy: pidruch. / za red. prof. V. F. Pohorilka. – Kyiv : Nauk. dumka, 1999. - 734 s.

10. Хартія прав людини: довідкова інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS001816.html (дата звернення: 01.05.2020 р.). ; Khartiia prav liudyny: dovidkova informatsiia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS001816.html (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.05.2020 р.). Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10 hrudnia 1948 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 01.05.2020 р.). ; Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 01.05.2020 р.). ; Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava vid 16 hrudnia 1966 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

14. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 01.05.2020 р.). ; Fakultativnyi protokol do Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski ta politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

15. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про скасування смертної кари від 15 грудня 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU89002U.html (дата звернення: 01.05.2020 р.). ; Druhyi fakultativnyi protokol do Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski ta politychni prava pro skasuvannia smertnoi kary vid 15 hrudnia 1989 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU89002U.html (data zvernennia: 01.05.2020 r.).

16. Карташкін В. А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. / В. А. Карташкін. - Москва : Ин-т государства и права, 1995. – 132 с. ; Kartashkin V. A. Prava cheloveka v mezhdunarodnom i vnutrigosudarstvennom prave. / V. A. Kartashkin. - Moskva : In-t gosudarstva i prava, 1995. – 132 s.

17. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. : (Неофіційний стислий виклад) [Електронний ресурс] // Council of Europe. – Режим доступу : <https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child> (дата звернення: 15.05.2020 р.). ; Konventsiiia OON pro prava dytyny vid 20 lystopada 1989 r. : (Neofitsiinyi styslyi vyklad) [Elektronnyi resurs] // Council of Europe. – Rezhym dostupu : <https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child> (data zvernennia: 15.05.2020 r.).

18. Україна крізь призму Європейської хартії прав пацієнтів: результати виконання в Україні другого етапу європейських досліджень на відповідність стандартам ЄС з прав пацієнтів. - Київ : Дизайн і поліграфія, 2012. - 158 с. ; Ukraina kriz pryzmu Yevropeiskoi khartii prav patsiientiv: rezultaty vykonannia v Ukraini druhoho etapu yevropeiskykh doslidzhen na vidpovidnist standartam YeS z prav patsiientiv. - Kyiv : Dyzain i polihrafiia, 2012. - 158 s.

19. Конвенція Про мінімальні норми соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (дата звернення: 02.05.2020 р.). ; Konventsiiia Pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (data zvernennia: 02.05.2020 r.).

20. Костицький В. Соціально-економічні та правові проблеми запровадження страхової медицини в Україні / В. Костицький // Адвокат. - 2001. - № 4–5. - С. 5–9. ;

Kostytskyi V. Sotsialno-ekonomichni ta pravovi problemy zaprovadzhennia strakhovoi medytsyny v Ukraini / V. Kostytskyi // Advokat. - 2001. - № 4-5. - S. 5-9.

H. Muliar

SECURING THE RIGHT TO HEALTH CARE: INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS

The article is devoted to the study of international legal aspects of ensuring the constitutional right to protect health in Ukraine in the modern development of the social state and modernization of the legal regulation of public relations. It is argued that the implementation of international legal standards is an important area of reforming the field of medical care and legal support for the provision of medical services, since health care reform requires intensifying the implementation of universal and regional standards in order to create an effective institutional system and an appropriate legislative framework.

The health sector is one of the most important objects of public administration, since the social level of the welfare of the people and each individual citizen, the potential for sustainable development of the nation and the economic opportunities of the state and society directly depend on the quality of the provision of medical services.

It is noted that the study of the general principles of international legal regulation of health care is of exceptional relevance at the present stage is constantly growing in the context of expanding the scope of international public law to issues that previously traditionally belonged to the sphere of regulation of domestic legislation of individual countries. One of these areas of legal regulation is the social sphere and, in particular, the health sector. In this area, the development and adoption of a large number of universal and regional international legal standards regarding the means of ensuring the proper level of public health, combating infectious and non-communicable diseases, and organizational reform of the system of health care institutions is observed.

Thus, the standardization of the right to health care at the level of universal human rights standards is an important guarantee of the realization of this right at the domestic level, imposing on states, including Ukraine, responsibilities for its proper and effective provision. At the same time, general international human rights legal acts, which, among other objects of regulation, determine fundamental international standards in the field of health care, form the basic basis for ensuring the constitutional right to health care at the level of individual national legal systems.

Key words: *medical reform, healthcare, decentralization, European interstate integration, European legal standards.*

Стаття надійшла до редакції 06.05.2020 р.

УДК 34:615(045)

О. С. Ховпун

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних аспектів становлення та розвитку фармацевтичних відносин в Україні в умовах розбудови соціальної держави та модернізації їх правового регулювання.

Стверджується, що світова пандемія коронавірусу COVID-19 актуалізує та об'єктивує необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання фармацевтичної сфери на міжнародно-правовому та внутрішньодержавному рівні.

Встановлено подвійну публічно-приватну правову природу фармацевтичних відносин, сформульовано їх комплексне дефінітивне визначення, виокремлено найважливіші ознаки та сутнісні риси.

Ключові слова: *фармація, охорона здоров'я, правові відносини, лікарські засоби, медична допомога.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-111-117

Актуальність дослідження. Дослідження адміністративно-правового регулювання фармацевтичних відносин в Україні має вагоме значення та є своєчасним, зважаючи на сучасні процеси модернізації соціальної сфери та необхідність удосконалення чинного законодавства про обіг лікарських засобів в аспекті розробки належних концептуальних засад розвитку фармацевтичного права, включаючи систематизацію відповідних нормативно-правових актів.

Крім того, світова пандемія коронавірусу COVID-19 актуалізує—необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання фармацевтичної сфери на міжнародно-правовому та внутрішньодержавному рівні, з метою забезпечення найбільшої ефективності реалізації механізмів подолання цієї глобальної загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання фармації досліджено в працях І. М. Алексєєвої [1], Л. В. Бардакової [2], Л. М. Глущенко [3], О. Т. Зими [4], А. А. Котвіцької [5], В. І. Теремецького [6] та інших вітчизняних науковців.

Водночас у наявних правових дослідженнях відсутній теоретико-методологічний аналіз становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання фармацевтичних відносин в Україні на сучасному етапі модернізації сфери охорони здоров'я.

Мета статті – дослідити теоретико-методологічні аспекти адміністративно-правового регулювання фармацевтичних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних теоретичних положень, що має вагоме значення для становлення та розвитку правового регулювання відносин у фармації є зміст фармацевтичних правовідносин. Його з'ясування забезпечує встановлення меж адміністративно-правового регулювання відносин у фармації.

Так, І. М. Перцев визначає фармацію як науково-практичну діяльність у галузі охорони здоров'я, що охоплює сферу лікознавства [7]. На погляд О. О. Цуркан і Т. С. Цуркан, фармація – це науково-практична галузь у структурі охорони здоров'я, що включає відносини з пошуку, отримання, дослідження, виготовлення, зберігання та відпуску лікарських засобів [8, с. 58].

Водночас Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлює: «охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя» [9].

При цьому до пріоритетних напрямів розвитку сфери охорони здоров'я належать такі:

– запровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги: держава бере на себе чіткі зобов'язання щодо фінансування медичних послуг, бюджет

починають розподіляти за медичними послугами, необхідними пацієнтам, на рівних для всіх громадян умовах; пакет медичної допомоги, гарантований державою, визначатимуть, виходячи з пріоритетів охорони здоров'я в Україні, за обсягом можливостей державного фінансування; державний гарантований пакет медичної допомоги (програма медичних гарантій) включатиме доволі широкий спектр амбулаторної та стаціонарної медичної допомоги, а також лікарських засобів, а вартість відповідних послуг буде повністю оплачена Національною службою здоров'я України; послуги екстренної, первинної, амбулаторної, госпітальної та паліативної допомоги будуть фінансовані державою в межах програми медичних гарантій; самостійно пацієнтам доведеться сплачувати за такі послуги, як неекстренна стоматологія, звернення до лікаря без направлення, естетична медицина тощо;

– єдиний національний закупівельник медичних послуг, адже 30 березня 2018 р. була створена Національна служба здоров'я України – центральний орган виконавчої влади, який реалізує основний принцип медичної реформи «гроші йдуть за пацієнтом», оплачує вартість реально наданих медичних послуг і цей механізм оплати нарешті запрацював в Україні;

– запровадження принципу «гроші ходять за пацієнтом»: держава переходить від утримування мережі медичних закладів, які надають безоплатні послуги, до стратегічної закупівлі послуг у цієї мережі; держава більше не виділятиме грошей згідно з кошторисом на утримання того чи іншого закладу охорони здоров'я, державного чи комунального, натомість медичні заклади мають перетворитися на автономні суб'єкти господарської діяльності, що отримуватимуть оплату за результатами своєї діяльності, тобто за фактично надану ними пацієнтам медичну допомогу;

– автономізація постачальників медичної допомоги: запровадження нової моделі фінансування системи охорони здоров'я потребує принципової зміни характеру відносин між медичним закладом (постачальником послуг) та розпорядником бюджетних коштів – Національною службою здоров'я України (замовником послуг), а відносини регулюватимуться договорами про медичне обслуговування населення з чітко визначеними параметрами фінансування результату; в межах зазначених договорів Національна служба здоров'я України діятиме в інтересах пацієнтів (платників податків), як третя сторона-платник, а заклад охорони здоров'я або індивідуальний лікар приватної практики буде як постачальники послуг;

– запровадження системи «e-Health»: застаріла паперова звітність піде в небуття, всю медичну документацію буде переведено в електронний вигляд, а це розвантажить лікарів, дозволить їм більш якісно та оперативно надавати медичні послуги пацієнтам та унеможливить ситуацію втрати медичних даних пацієнтів, а також це дозволить збирати дані щодо необхідних послуг в окремих районах, більш точно розраховувати тарифи та контролювати якість медичної допомоги;

– програма «Доступні ліки», згідно якої пацієнти, які мають серцево-судинні захворювання, діабет II типу чи бронхіальну астму, можуть отримати препарати безкоштовно або з незначною доплатою, а для цього потрібно звернутися до лікаря за рецептом, а потім отримати препарати в аптеці, що долучилася до програми;

– програма «Безкоштовна діагностика», що означає можливість за направленням сімейного лікаря, терапевта і педіатра проходити такі обстеження, як рентген, УЗД, мамографія, ехокардіографія серця та інші безоплатно у будь-якому медичному закладі, який уклав договір з Національною службою здоров'я, тобто перехід на нову модель фінансування поліклінік, які є закладами спеціалізованої амбулаторної допомоги [10].

Зважаючи на вказані напрями модернізації сфери охорони здоров'я в Україні, фармацевтичні правовідносини складаються стосовно реалізації завдань на різних рівнях публічного адміністрування та діяльності суб'єктів господарювання.

Варто зазначити, що правовідносини у класичній інтерпретації визначаються як вид суспільних відносин, що виникають на основі права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [11, с. 226]. Отже, фармацевтичні правовідносини регулюються нормами права, закріпленими у фармацевтичному законодавстві України, основним нормативно-правовим актом якого є Закон України «Про лікарські засоби» [12], який має адміністративно-правову (регулятивну) галузеву природу.

Аналізуючи наукову літературу, слід зауважити, що для деяких досліджень характерним є зведення фармацевтичних правовідносин виключно до обігу лікарських засобів в Україні, що, на наш погляд, істотно звужує сферу регулювання фармацевтичного законодавства й не може вважатися правильним. Прихильником такого вузького підходу є О. Т. Зима, який зазначає, що дослідження юридичних аспектів фармації потребує визначення меж об'єкта дослідження, в ролі якого виступають відносини, що складаються у сфері обігу лікарських засобів, – фармацевтичні правовідносини. Вони мають численні ознаки, центральне місце серед яких посідає специфічний об'єкт, яким зазвичай є лікарські засоби, або ж тісно пов'язані з ними предмети (активні фармацевтичні інгредієнти, лікарські рецепти, ексципієнти (допоміжні речовини, що використовуються у виробництві лікарських засобів), рецептурні бланки тощо) [4, с. 232].

Згідно з широким методологічним підходом до визначення фармацевтичних правовідносин, що розглядає І. М. Алексеева, окреслені Законом України «Про лікарські засоби» напрями є складовим елементом фармацевтичної діяльності, але цим законом не охоплені інші важливі напрями: підготовка фармацевтичних кадрів, фармацевтична опіка тощо [1, с. 8].

При цьому важливо зазначити, що за основними напрямками реалізації правових норм у процесі виникнення адміністративно-правових відносин у фармації до фармацевтичних відносин можна включити відносини з приводу розробки, експертизи, державної реєстрації, стандартизації, контролю якості та безпеки, виробництва (виготовлення), зберігання, перевозки, маркетингу та реклами, обігу, розподілу, призначення, відпуску, вживання та утилізації фармацевтичних продуктів – лікарських засобів, а також регулювання правового становища об'єктів інтелектуальної власності у сфері фармацевтики й прав на них.

Отже, цілком справедливо можна відзначити таку ознаку фармацевтичних правовідносин, як їх поліоб'єктність.

Крім характеристики об'єкта фармацевтичних правовідносин, про доцільність використання широкого методологічного підходу свідчить різноманітне коло суб'єктів фармацевтичних правовідносин, яких можна класифікувати на три групи – органи публічної влади, суб'єкти підприємницької діяльності та фізичні особи – споживачі фармацевтичних послуг. Таким чином, фармацевтичні правовідносини мають подвійну природу – публічно-приватну (адміністративно-правову та господарсько-правову).

Зазначимо, що суб'єкти підприємницької фармацевтичної діяльності відповідно до класифікації, запропонованої Т. В. Шабельник, поділяються на такі організаційно-правові форми:

1. Фармацевтична виробничо-торговельна корпорація – це сукупність двох або більше юридичних осіб, напрями діяльності яких є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх

оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуції.

2. Фармацевтичний виробничо-торговельний холдинг – це юридична особа, що має ряд дочірніх підприємств, напрямами діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуції.

3. Фармацевтичне виробничо-торговельне підприємство – це юридична особа, напрямами діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуції.

4. Виробничо-фармацевтичне підприємство – це юридична особа, напрямами діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова реалізація за рахунок експорту та інших аптечних мереж.

5. Мережа аптек – це юридична особа, що містить сукупність аптек, які займаються роздрібною реалізацією, працюють безпосередньо від медичних організацій або самостійно без бази у вигляді власного виробництва або перебувають у власності компаній, чий основний бізнес не є аптечними продажами.

6. Аптека – це юридична особа, що працює як аптечний магазин на безрецептурній і рецептурній формі, за наявності рецептурної форми здійснює виготовлення ліків.

7. Фармацевтичний дистриб'ютор – це юридична особа, що здійснює оптові та роздрібні постачання до аптек і аптечних мереж, має технологію якісного зберігання та транспортування фармацевтичних товарів [13, с. 25].

Висновки. Отже, підсумовуючи дослідження теоретико-методологічних аспектів становлення та розвитку фармацевтичних правовідносин, можна їх визначити як сукупність адміністративно-правових та господарсько-правових відносин, що внаслідок їх комплексного юридичного змісту мають подвійну публічно-приватну природу, виникають між органами публічної влади, суб'єктами підприємницької діяльності та фізичними особами – споживачами з приводу розробки, експертизи, державної реєстрації, стандартизації, контролю якості та безпеки, виробництва (виготовлення), зберігання, перевозки, маркетингу та реклами, обігу, розподілу, призначення, відпуску, вживання та утилізації фармацевтичних продуктів – лікарських засобів, а також регулювання правового становища об'єктів інтелектуальної власності у сфері фармацевтики й прав на них.

Перспективи подальших наукових досліджень теоретико-методологічних аспектів становлення та розвитку фармацевтичних правовідносин в Україні пов'язані з розробкою ефективних механізмів подальшої модернізації фармацевтичної галузі, а також удосконалення засобів державного регулювання ринку фармацевтичних послуг.

Список використаної літератури

1. Алексеева І. М. Фармацевтичні правовідносини: поняття, види, підстави виникнення / І. М. Алексеева // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право. - 2015. – Т.1. Вип. 31. – С. 7–10. ; Aliksieieva I. M. Farmatsevychni pravovidnosyny: poniattia, vydy, pidstavy vynyknennia / I. M. Aliksieieva // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : Serii: Pravo. - 2015. – Т.1. Вип. 31. – С. 7–10.

2. Бардакова Л. В. Зміст та види контролю за обігом лікарських засобів / Л. В. Бардакова // Протиправна поведінка крізь призму юридичної науки : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. – Ніжин : Вид. ПП Лисенко, 2012. – С. 16-18. ; Bardakova L. V. Zmist ta vydu kontroliu za obihom likarskykh zasobiv / L. V. Bardakova // Protupravna povedinka kriz pryzmu yurydychnoi nauky : materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Nizhyn : Vyd. PP Lysenko, 2012. – S. 16-18.

3. Глущенко Л. М. Необхідність формування фармацевтичного права як комплексної галузі права / Л. М. Глущенко // Правове регулювання економіки. - 2012. - № 11-12. - С. 60-67. ; Hlushchenko L. M. Neobkhdnist formuvannia farmatsevychnoho prava yak kompleksnoi haluzi prava / L. M. Hlushchenko // Pravove rehuliuвання ekonomiky. - 2012. - № 11-12. - S. 60-67.

4. Зима О. Т. Лікарські засоби як предмет правових відносин / О. Т. Зима // Порівняльно-аналітичне право. - 2015. - № 4. - С. 232–234. ; Zyma O. T. Likarski zasoby yak predmet pravovykh vidnosyn / O. T. Zyma // Porivnialno-analitychne pravo. - 2015. - № 4. - S. 232–234.

5. Котвіцька А. А. Дослідження системи державного регулювання фармацевтичних правовідносин у сфері обігу лікарських засобів / А. А. Котвіцька, Л. В. Бардакова // The scientific heritage. - 2016. - № 6(6). - С. 140–143. ; Kotvitska A. A. Doslidzhennia systemy derzhavnoho rehuliuвання farmatsevychnykh pravovidnosyn u sferi obihu likarskykh zasobiv / A. A. Kotvitska, L. V. Bardakova // The scientific heritage. - 2016. - № 6(6). - S. 140–143.

6. Теремецький В. І. Стан правового регулювання фармацевтичних відносин в Україні: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід / В. І. Теремецький, О. С. Ховпун // Журнал східноєвропейського права. - 2020. - № 76. - С. 25–33. ; Teremetskyi V. I. Stan pravovoho rehuliuвання farmatsevychnykh vidnosyn v Ukraini: vitchyzniani realii ta zarubizhnyi dosvid / V. I. Teremetskyi, O. S. Khovpun // Zhurnal skhidnoieuropeiskoho prava. - 2020. - № 76. - S. 25–33.

7. Перцев І. М. Про значення фармацевтичних термінів в сьогодні / І. М. Перцев // Вісник фармації. - 1993. - № 1–2. - С. 23–27. ; Pertsev I. M. Pro znachennia farmatsevychnykh terminiv v sohodenni / I. M. Pertsev // Visnyk farmatsii. - 1993. - № 1–2. - S. 23–27.

8. Цуркан О. О. Напрямки формування фармацевтичної термінології / О. О. Цуркан, Т. С. Цуркан // Фармацевтичний журнал. - 2004. - № 1. - С. 57-60. ; Tsurkan O. O. Napriamky formuvannia farmatsevychnoi terminolohii / O. O. Tsurkan, T. S. Tsurkan // Farmatsevychnyi zhurnal. - 2004. - № 1. - S. 57-60.

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 26.01.1993 № 2801-ХІІ. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.05.2020 р.). ; Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 26.01.1993 № 2801-XII. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (data zvernennia: 20.05.2020 r.).

10. Медична реформа [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 20.05.2020 р.). ; Medychna reforma [Elektronnyi resurs] // Uriadovyi portal. – Rezhym dostupu : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (data zvernennia: 20.05.2020 r.).

11. Загальна теорія права: підруч. / за ред. М. І. Козюбри. – Київ : Ваїте, 2015. - 392 с. ; Zahalna teoriia prava: pidruch. / za red. M. I. Koziubry. – Kyiv : Vaite, 2015. - 392 s.

12. Про лікарські засоби [Електронний ресурс] : Закон України № 123/96-ВР від 04.04.1996. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2020 р.) ; Pro likarski zasoby [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy № 123/96-VR vid 04.04.1996. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 20.05.2020 r.).

13. Шабельник Т. В. Класифікація основних суб'єктів та об'єктів сучасного фармацевтичного ринку України / Т. В. Шабельник // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. - 2015. - № 1(1). - С. 23-28. ; Shabelnyk T. V. Klyasyfikatsiia osnovnykh subiektiv ta obiektiv suchasnoho farmatsevychnoho rynku Ukrainy / T. V. Shabelnyk // Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia : Ekonomichni nauky. - 2015. - № 1(1). - S. 23-28.

O. Khovpun

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF PHARMACEUTICAL RELATIONS IN UKRAINE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS.

The article is devoted to the study of theoretical and methodological aspects of the formation and development of pharmaceutical legal relations in Ukraine in modern conditions of the development of the social state and modernization of legal regulation of the pharmaceutical sphere.

It is argued that the global pandemic of the coronavirus COVID-19 actualizes and objectifies the need to improve the legal regulation of the pharmaceutical sphere both at the international legal and domestic levels in order to ensure the most effective implementation of mechanisms to overcome this global threat.

The study of theoretical and methodological aspects of the formation and development of pharmaceutical relations in Ukraine is important and timely, given the current processes of modernization of the social sphere and the need to improve existing legislation on drug circulation, which requires the development of appropriate conceptual principles and paradigms of pharmaceutical law relevant regulations.

It is noted that pharmaceutical legal relations can be defined as a set of administrative-legal and economic-legal relations, which, due to their complex legal content, have a double public-private nature, arising between public authorities, business entities and natural persons – consumers regarding the development, expertise, state registration, standardization, quality control and safety of production (manufacturing), storage, transportation, marketing and advertising, circulation, distribution, appointment, dispensing, use and disposal of pharmaceutical products – medicines, as well as regulation of the legal status of intellectual property in the field pharmaceuticals and the rights to them.

Key words: pharmacy, health care, legal relations, medicines, medical care.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2020 р.

УДК 352.076-048.35(477)

О. Г. Курчин

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань вдосконалення компетенції органів місцевого самоврядування в сфері містобудівної діяльності в умовах муніципальної реформи. Стверджується, що імплементація європейських правових стандартів містобудівної діяльності місцевого самоврядування має діалектично поєднуватися з загальною адаптацією українського земельного, містобудівного, архітектурного законодавства до універсальних та європейських принципів і норм, зокрема – в частині належного унормування державного архітектурно-будівельного контролю з передаванням переважної частини відповідних повноважень на рівень виконавчих органів місцевого самоврядування.

Наголошується, що місцеве самоврядування сьогодні є невід'ємною частиною реалізації та забезпечення життєдіяльності населення, виступаючи в рамках єдиного політичного курсу органів публічної влади кожної країни. В сучасному світі місцеве самоврядування є також основою для розвитку принципів демократії, формування єдиного інтересу та відповідальності жителів у рамках розроблення та вирішення питань на локальному рівні, включаючи містобудівну сферу як один з найважливіших ключових питань місцевого значення.

При цьому на сучасному етапі постійно зростає роль міжнародних (універсальних і регіональних) правових стандартів регулювання містобудівної діяльності, що потребує розроблення належних способів імплементації таких стандартів до національної правової системи.

Стверджується, що політика інтегрованого міського розвитку може сприяти поліпшенню цих факторів, наприклад, завдяки кооперації всіх учасників, підтримці створення мережеских моделей і оптимізації структур місцевості. Політика інтегрованого міського розвитку сприяє соціальному і міжкультурному діалогу.

Ключові слова: *міськове самоврядування, європейські правові стандарти, децентралізація, імплементація, містобудування.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-118-124

Актуальність дослідження. Децентралізація повноважень у сфері містобудування є одним з найважливіших та суспільно актуалізованих напрямів конституційної децентралізації та муніципалізації публічного управління архітектурно-будівельною галуззю, що пояснюється з декількох концептуально-онтологічних та практично-праксіологічних позицій.

По-перше, посилення реальних можливостей територіальних громад та сформованих ними представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування є одним з основних способів налагодження принципово нової діалектики взаємовідносин системи публічної влади з суб'єктами містобудівної діяльності, а крім того – максимально наближає адміністративні послуги у даній галузі до їх споживачів – мешканців конкретного локального соціуму, дозволяючи до того ж і мінімізувати корупціогенні чинники у здійсненні дозвільної компетенції.

По-друге, надання муніципальним утворенням максимального обсягу повноважень та реальних можливостей їх реалізації у містобудівній сфері дає можливість найширше врахувати життєво важливі інтереси членів територіальної громади при здійсненні просторового планування подальшого розвитку відповідних територій, що потребує застосування комплексного підходу до формування ефективної землевпорядної, економічної, екологічної, соціальної, архітектурно-будівельної моделі забудови (урбанізації) населених пунктів.

По-третє, враховуючи стратегічний курс України на вступ до Європейського Союзу, слід враховувати виключну важливість та ключовий характер імплементації універсальних та регіональних (європейських) стандартів визначення місця і ролі органів місцевого самоврядування у регулюванні містобудівної діяльності.

Крім того, необхідно також наголосити на сучасних тенденціях реформування державного архітектурно-будівельного контролю, що знаходить прояв у створенні трьох принципово нових контрольно-наглядових інституцій у вказаній сфері замість єдиної Державної архітектурно-будівельної інспекції, діяльність якої стала джерелом досить високих корупційних ризиків, значна частина з яких переходила у скоєні корупційні правопорушення, що означає зміну загальної парадигми державного нагляду за діяльністю місцевих архітектурно-будівельних рад як органів, уповноважених видавати дозволи та здійснювати інші визначені чинним законодавством повноваження у сфері містобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що зазначена проблематика досить ретельно розглядається у вітчизняній конституційно-правовій та міжнародно-правовій літературі. Зокрема можна відзначити праці М. О. Баймуратова, Ю. О. Волошина, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та інших дослідників.

Водночас ще не вироблено концептуальні підходи до модернізації правового регулювання містобудівної діяльності на тлі інтенсифікації впровадження європейських правових стандартів, теоретичної моделі державної політики та її реалізації щодо удосконалення правового статусу органів місцевого самоврядування як суб'єктів містобудування.

Мета статті – дослідити актуальні проблеми удосконалення містобудівної компетенції органів місцевого самоврядування у сучасних умовах реалізації муніципальної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. можна констатувати, що система місцевого самоврядування в Україні на сьогодні не цілком задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях (публічні послуги місцевого рівня. – Авт.).

Удосконалення потребує, перш за все, система територіальної організації влади з метою підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території.

Збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою як основи існування нераціональної територіальної організації влади (відсутність цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, перебування територіальної громади села, селища, міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади

району в місті) призводить до конфлікту компетенції як між органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Проведення структурних реформ дасть змогу досягти стійкого економічного ефекту за умови гармонізації пріоритетів і етапів зазначених реформ із реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

На даний час ефективного та швидкого розв'язання потребують такі проблеми, що безпосередньо впливають на реальні можливості реалізації органами місцевого самоврядування своєї компетенції у сфері містобудування: погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження; зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування; складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій та монофункціональних міст); неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад; нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади; зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень; корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги; надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів; відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування.

Зазначені проблеми ускладнюються внаслідок проблем правового та інституційного характеру, а також неузгодженості реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави.

Таким чином, у сучасних умовах муніципальної реформи стратегічними завданнями реформування компетенції органів місцевого самоврядування у містобудівній сфері є: визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян; надання високоякісних та доступних публічних послуг; становлення інститутів прямого народовладдя; задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відпоучвідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

У Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1] вказані практичні проблеми реалізації компетенції органів місцевого самоврядування передбачається розв'язати шляхом:

- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатних забезпечити

доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази;

- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень;

- розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності;

- розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади;

- запровадження механізму державного контролю за відповідністю Конституції та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг;

- максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя;

- удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів виконавчої влади.

При цьому реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади пропонується здійснювати з дотриманням таких принципів: верховенства права; відкритості, прозорості та громадської участі; повсюдності місцевого самоврядування; субсидіарності; доступності публічних послуг; підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України; правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерства між державою та місцевим самоврядуванням; сталого розвитку територій.

Основними завданнями муніципальної реформи при цьому визнаються:

1. Забезпечення доступності та якості публічних послуг.

Публічні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів з урахуванням необхідності забезпечення: територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа; належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні приміщення та інфраструктуру); відкритості інформації про послуги, порядок та умови їх надання; професійності надання публічних послуг.

Крім того, необхідно забезпечити безперервну освіту посадових осіб місцевого самоврядування.

2. Досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.

Доступність та належна якість публічних послуг забезпечується шляхом оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації.

Органам місцевого самоврядування базового рівня надаються повноваження відповідно до їх кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та ресурсів на новій територіальній основі.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня є забезпечення: місцевого економічного розвитку (залучення інвестицій, розвиток підприємництва); розвитку місцевої інфраструктури, зокрема доріг, мереж водо-,

тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об'єктів соціального та культурного призначення; планування розвитку території громади; вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель); благоустрою території; надання житлово-комунальних послуг (централізоване водо-, теплопостачання і водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд, прибудинкових територій комунальної власності); організації пасажирських перевезень на території громади; утримання вулиць і доріг у населених пунктах; громадської безпеки; гасіння пожеж; управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти; надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб; розвитку культури та фізичної культури (утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків); надання соціальної допомоги через територіальні центри; надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг.

Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні надаватимуть послуги з: санітарно-епідеміологічного захисту; соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг); казначейського обслуговування; реєстрації актів цивільного стану.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування районного рівня є забезпечення: виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю; надання медичних послуг вторинного рівня.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування обласного рівня є забезпечення: регіонального розвитку; охорони навколишнього природного середовища; розвитку обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування; професійно-технічної освіти; надання високоспеціалізованої медичної допомоги; розвитку культури, спорту, туризму.

Повноваження передаються державою органам місцевого самоврядування, що діють на тому рівні адміністративно-територіального устрою, на якому можливо і доцільно їх здійснювати з огляду на кадровий, фінансовий, інфраструктурний потенціал та ресурси, необхідні для реалізації повноважень на такому рівні.

Для оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою необхідно забезпечити:

- удосконалення системи залучення громадськості до розроблення управлінських рішень і контролю за їх реалізацією;
- визначення достатньої податкової бази, що дасть змогу забезпечити виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень з урахуванням об'єктивних критеріїв фінансування державою делегованих повноважень;
- утворення на кожному адміністративно-територіальному рівні представницьких органів місцевого самоврядування з власними виконавчими органами;
- ефективний державний контроль за дотриманням органами місцевого самоврядування вимог Конституції та законів України.

3. Визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами.

4. Створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [1].

Слід зазначити, що реформування системи управління містобудівною сферою на локальному рівні знаходиться в активній фазі реалізації, зокрема, як вже було відзначено, триває процес створення принципово нової системи публічних органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду.

Висновки. Таким чином, ключовим завданням децентралізації у сфері містобудування частині модернізації взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та суб'єктами містобудівної діяльності є не лише запровадження сучасного просторового планування на місцевому рівні, а й усунення конфліктів, які призводять до порушення норм забудови території населених пунктів, нераціональної забудови міст та сіл, унеможливають впровадження інфраструктурних проектів.

Список використаної літератури

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р від 01 квітня 2014 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> ; Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Elektronnyi resurs] : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 333-r vid 01 kvitnia 2014 r. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

O. Kurchin

TOPICAL ISSUES OF IMPROVING THE COMPETENCE OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE FIELD OF URBAN PLANNING IN THE CONTEXT OF MUNICIPAL REFORM

The article is devoted to the study of topical issues of improving the competence of local governments in the field of urban planning activities in the context of municipal reform.

It is argued that the implementation of the European legal standards of urban planning activities of local self-government should be dialectically combined with the general adaptation of Ukrainian land, urban planning, architectural legislation to universal and European principles and norms, in particular with respect to the proper standardization of state architectural and construction control with the transfer of most of the relevant powers to level of executive bodies of local self-government.

Thus, European legal standards of urban planning of local governments are framework, creating a certain conceptual standardized model of representative and executive local institutions as urban entities, which is filled with standardized, objectified and filled with specific functions and powers at the national level through the adoption of special institutions. legislative acts.

At the same time, the optimal in the current conditions of constitutional decentralization form of implementation of European legal standards of urban planning of local governments is the transformation of the basic principles of sustainable urban development, embodied in universal and regional (European) sources of recommendation.

It is emphasized that local self-government today is an integral part of the implementation and livelihood of the population, acting within a single policy of public authorities of each country. In today's world, local self-government is also the basis for the development of democracy, the formation of a common interest and responsibility of residents in the development and resolution of issues at the local level, including urban planning as one of the most important key issues of local importance.

At the present stage, the role of international (universal and regional) legal standards for the regulation of urban planning is constantly growing, which requires the development of appropriate ways to implement such standards in the national legal system.

It is argued that integrated urban development policies can help to improve these factors, for example, through the cooperation of all participants, support for the creation of network models and the optimization of local structures. The policy of integrated urban development promotes social and intercultural dialogue.

Key words: *local government, European legal standards, decentralization, implementation, urban development.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2020 р.

УДК 342.71

Д. В. Тисячний

ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА В СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Досліджуються проблемні питання функціонування інституту громадянства у сучасних умовах становлення та розвитку глобального конституціоналізму. Запропоновано шляхи модернізації конституційно-правового інституту громадянства. Наголошується на необхідності комплексного удосконалення конституційно-правового регулювання питань громадянства.

Ключові слова: *громадянство, конституційне право, глобалізація, європейська міждержавна інтеграція, конституційний розвиток.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-124-130

Постановка проблеми. Україна, проголосивши та поступово реалізуючи курс на міждержавну європейську та євроатлантичну інтеграцію, через механізм конституційної модернізації та реформування правових інститутів, намагається привести їх до міжнародних стандартів, стандартів прав і свобод відповідно до Європейської конвенції з прав людини, приділяючи при цьому особливу увагу вирішенню такого елементу конституційного статусу особи як громадянство.

Найдавніший елемент правового статусу особи як громадянство традиційно пов'язують із певним усталеним зв'язком між особою та територією (державою) що проявляється у взаємних правах та обов'язків. Протягом багатьох століть інститут громадянства постійно еволюціонував пройшовши шлях від підданства як внутрішньодержавна категорія до універсального інституту міжнародного права з певними уніфікаційними ознаками, імплементація яких у конституційне право національних держав стало обов'язковим.

Разом з тим, сучасний зміст і природа інституту громадянства, який під впливом міжнародно-правових стандартів сформувався після Другої світової війни, вже наприкінці ХХ початку ХХІ століть під впливом глобалізаційних та міждержавних інтеграційних процесів набули певних змін. Адже зміст конституційно-правової категорії громадянства набув ознак та функціональних властивостей, що виходять за рамки традиційного сприйняття. Передусім громадянство перестає сприйматися як

виключний зв'язок із однією державою в його взаємних правах та обов'язків, а також припинив монополюю отожнюватися із категорією суверенітету певної держави.

Враховуючи об'єктивні та усталені тенденції у формуванні та розвитку інституту громадянства зміни, існує необхідність наукового осмислення накопиченого теоретичного та методологічного знання про ці явища, а також реальний досвід законотворчого конституційно-правового регулювання організації та діяльності органів держави, визначення особливостей еволюційного розвитку правових норм, сильних та слабких сторін нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері громадянства, запозичення ефективних нормопроектних технологій, підходів і методика законодавчого забезпечення, а також застосування порівняльних підходів до аналізу законодавства у сфері громадянства, що надасть можливість виявити, конкретизувати й усунути прогалини вітчизняного законодавства, окреслити практичні концептуальні напрями його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців у галузях: порівняльного правознавства – У. Батлера, Х. Бехруза, Ю. Волошина, М. Дамірлі, Д. Лук'янова, О. Петришина, О. Погрібного, Є. Ромінського, М. Савчина, І. Ситара, Л. Тимченка, О. Тихомирова, Ю. Тихомирова та інших; конституційного права, адміністративного права та загальної теорії держави і права – Б. Авер'янова, В. Антонова, О. Батанова, С. Гусарева, Р. Калюжного, Я. Кондратьєва, О. Копиленка, В. Костицького, І. Куян, В. Лемака, О. Лотюк, С. Ляхової, О. Марцеляка, Т. Подорожньої, Х. Приходька, Ю. Римаренка, О. Совгирі, І. Сопілко, В. Сухоноса, Є. Черних, В. Чернолуцького, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, А. Янчука та інших.

Виклад основного матеріалу. Однією із провідних та усталених тенденцій розвитку сучасного конституційного права є активізація міждержавних інтеграційних процесів та глобалізації. Розвиток конституційно-правових інститутів в умовах постійних динамічних змін в державах та регіонах світу спонукає до порівняльно-правових досліджень взаємовідносин між державою і особою. У цьому аспекті не можемо не звернути увагу на проблему формування та розвитку інституту громадянства.

Інститут громадянства, як відомо, є однією з основних ознак державного суверенітету та тісно пов'язаний з обов'язком держави забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян даної держави. Основу правового статусу індивіда утворюють правовідносини громадянства, а сутність громадянства полягає у взаємовідносинах людини і держави, тобто громадянство - правова належність особи до певної держави. Слід зазначити, що у давнину громадянство розуміли як здатність людини керувати державою та підкорятися їй. Як особливий політичний інститут громадянство виникло в Давній Греції водночас із народженням там демократії і ґрунтувалося на принципах загальної рівності громадян перед законом та активної участі громадян у політичній діяльності.

Так, у Стародавньому Римі громадянство визначалося належністю особи до урядової служби, тому поширення статусу громадянства спочатку на плебеїв (494 до н.е.), а потім на представників завойованих народів (212 н.е.) створювало дедалі більшу неоднорідність прошарку громадян. Зв'язок статусу громадянина із обов'язком особи брати активну участь у політичному житті ослаб.

Протягом 19 ст. під впливом розвитку капіталістичних відносин і поширення ліберальної політики (невтручання держави у приватну сферу) традиційна республіканська концепція активного громадянства була замінена ліберальною моделлю громадянства. Остання визначала поняття громадянства як сукупність прав,

яких людина набуває одночасно із народженням. Таким чином громадянство було зведено до суто юридичного статусу.

Разом з тим обсяг прав і свобод, якими людина може користуватися в конкретній державі, а також ті обов'язки, які може покласти держава на людину, залежить від наявності в останньої громадянства цієї держави.

У сучасній науці конституційного права розрізняють три значення категорії «громадянство»:

1) як одне з суверенних прав держави, що передбачає її можливість в односторонньому порядку регулювати відносини громадянства. Однак при реалізації цього права держава обмежена нормами міжнародного права та правами людини, перш за все правом людини на громадянство;

2) як конституційно-правовий інститут, тобто сукупність конституційно-правових норм, що регулюють відносини між державою, з одного боку, і громадянами, іноземцями, особами без громадянства – з іншого;

3) як публічно-правовий стан індивіда, що являє собою стійкий (постійний) правовий зв'язок людини з конкретною державою, що обумовлює взаємні права та обов'язки громадян та держави у випадках, зазначених у законі. Громадянство у цьому розумінні виникло у Франції після Великої Французької революції.

Щодо громадянства можуть бути виділені правові стани індивіда, який знаходиться в будь-який час на території конкретної держави, зокрема громадянин (патрид), особа без громадянства (апатрид), особа з подвійним або множинним громадянством (біпатрид) та іноземний громадянин.

Громадянин (патрид) – це особа, яка має докази приналежності до громадянства даної конкретної держави. В Україні громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

Особа без громадянства (апатрид, аполід), тобто особа, яка знаходиться на території конкретної держави і не має доказів приналежності до громадянства якоїсь держави взагалі. У місці свого перебування апатрид одержує документ, що засвідчує його особистість і правовий стан. В Україні, наприклад, таким документом є посвідка на проживання.

Особа з подвійним або множинним громадянством (біпатрид) – це особа, яка має доказ приналежності до громадянства двох і більше держав. У цьому випадку таким доказом виступають паспорти або інші документи громадянина двох або декількох держав. У цьому випадку іноді виникає необхідність визначення ефективного громадянства, що особливо важливо в колізійному праві при участі таких осіб у цивільно-правових відносинах, ускладнених іноземним елементом (цивільних, сімейних, трудових та ін.).

Фактична реалізація ідеї громадянства як участі та співучасті потребує не лише юридичної і політичної рівності в правах, але й соціальної, шляхом наділення громадян соціальними правами, тобто надання того, що Т. Х. Маршалл називає «соціальним громадянством» [1, с. 48]. Це означає, що необхідно створити умови гідного існування, які можуть сформувати матеріальну базу для здійснення цивільних прав, у тому числі права на участь в управлінні. Забезпечення такого гідного існування можливе при наділення громадян та реалізації таких соціальних і культурних прав, як право на охорону здоров'я, освіту, особисту недоторканність, свободу совісті, а також право на честь і гідність особистості. Останнє є не тільки вельми важливим психологічним феноменом, пов'язаним з внутрішньою впевненістю в собі і усвідомленням

особистістю власної соціальної значущості, а й істотним зовнішнім фактором, пов'язаним з суспільним визнанням цінності особистості.

Однак, незважаючи на кризу держав-націй як самостійних, суверенних одиниць і акторів міжнародного співробітництва, сьогодні як і раніше залишається актуальною версія громадянства держави-нації. Вельми істотним представляється і процес проходження національно замкнутих товариств у напрямку до утворення спільноти, що складається з декількох етнорегіональних товариств, що призводить до появи таких систем, як Європейська спільнота, і, в свою чергу, до нової «загальноєвропейської» [2, с. 21] версії громадянства.

В цілому одна з основних тенденцій сучасної реалізації феномена громадянства, з одного боку, пов'язана з кризою ідеї держави-нації і національної версії громадянства, а з іншого – свідчить про поширення та своєрідне відродження концепції громадянства часів античності, втіленої в понятті «громадянин світу». Дана тенденція пов'язана з цілим комплексом феноменів глобального рівня, таких, як можливість майже миттєвого освітлення будь-якої події по всьому світу, поява і розвиток жанру репортажу, що сприяє отриманню оперативної інформації з місця подій, розповсюдження документальних фільмів і передач, популярність різних видів туризму, широкомасштабна діяльність міжнародних організацій: «Репортери без кордонів», «Лікарі без кордонів», «Навчання без кордонів», «Міжнародний комітет Червоного Хреста», «Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та багатьох інших. Подібні феномени свідчать про те, що, за висловом Ф. Вебстера, «зараз у світі виникла певна чутливість до порушення прав людини в будь-якій точці земної кулі, хоча з цим твердженням важко надати точний сенс» [3, с. 101].

В результаті спостерігаються певні передумови до формування так званого «глобального» громадянства [4, с. 125], прообразом якого є антична космополітична версія, однак багато зворотних факторів свідчать про те, що людство не прагне однозначно до тотальної уніфікації всіх сфер життєдіяльності, що знищило б індивідуальність.

Концепцією громадянства, що дає змогу витримати тонку грань між узагальненням і специфікацією, може послужити цивілізаційна версія громадянства, яка враховує необхідність збереження за людиною соціокультурних характеристик і певної рівноправності незалежно від її місцезнаходження і може стати підставою для наділення особистості певними політичними цивільними правами.

При даному підході здійснюється спроба синтезу юридичної і політичної інтерпретації громадянства з соціально-філософським поглядом на даний феномен, що надає концепції громадянства необхідну цілісність, завершеність і всебічність вивчення.

Нова концепція громадянства передбачає такі риси громадянського суспільства, що відрізняє його від, наприклад, глобального суспільства або політичного суспільства в межах держави-нації, як активність, здатність до прийняття рішень, усвідомленість та обґрунтованість дій, неполітична спрямованість, свобода вибору, наявність інституту приватної власності [5].

Крім того, в структурі такого суспільства особливе місце займають масові добровільні громадські об'єднання, союзи громадян, організовані без будь-якої участі владних державних органів і при наявності самодіяльності і самоврядування, що формують необхідні навички міжособистісного спілкування, соціально-політичної активності та індивідуальні риси характеру.

Важливе значення набувають також приватні благодійні фонди та різні способи соціальної адаптації певних категорій соціуму, таких, як матері-одиначки, інваліди,

пенсіонери, расові та інші меншини, мігранти. Важливим механізмом, що регулює життя громадян, є суспільний договір; велику роль відіграють способи соціальної комунікації та засоби масової інформації, вільні від державної цензури, формують і одночасно є показником громадської думки та прямим або непрямим чином впливають на прийняття важливих для країни рішень.

В умовах глобалізації, що розглядається в літературі, як загальносвітовий процес уніфікації та інтеграції всіх сфер суспільного життя, з одночасними процесами відокремлення і фрагментації, концепція громадянства покликана підтримувати соціальний порядок та сприяти досягненню громадянської злагоди, необхідної для стабільного існування будь-якої життєздатності соціуму.

У сучасних умовах громадянство постає як інститут конституційного права і одночасно як об'єкт міжнародного співробітництва. Більш того, внаслідок розмитості меж суверенності новим суб'єктом глобальної взаємодії стає наднаціональні об'єднання, які, формують та впливають на існуючі політичні і соціальні інститути. Інститут громадянства не є виключенням.

Прагнення до регіонального об'єднання не тільки політичними, але й правовими засобами є реальністю початку ХХІ ст. Глобалізація як заявлена ідеологічна мета початку ХХІ ст. без свого правового оформлення не має перспектив розвитку. Процес «конституціоналізації Європейського союзу завершився підписанням у 2007 р. Лісабонської угоди, перевівши відносини між державами-членами ЄС в рамках, по суті, міжнародного права, з правом виходу з союзу». Що ж стосується «транссвітового конституційного процесу», то він так і залишився в категорії утопій, властивих певним історичним періодам пошуку виходу з політичного глухого кута.

Деякі науковці підходять до проблеми втілення ідеї про реалізацію «світового громадянства» з позицій теорії права, то можна зробити висновок, що це недосяжно, тому що інститут громадянства занадто статичний, він пов'язаний з тривалим, історично обумовленим процесом утворення держав. Хаос і невизначеність, які з неминучістю слідують за періодичними спробами «глобальної» перебудови світу або навіть частини її території, занадто очевидні.

З точки зору конституційного права реалізація ідеї «світового громадянства» не є предметом правового дискурсу. Тому використання навіть самої цієї ідеї на ґрунті правової науки – як конституційного права, так і міжнародного – слід робити обережно. Реалізація ідеї єдиного світового громадянства була б прекрасна. Це повернуло б людство в гіпотетичний Золотий вік. А можливо, просунуло б вперед ідеї, закладені в Статуті ООН. Завжди затребуваною представляється в практиці юридичного оформлення лише тема безпеки у всіх своїх складових. А це з неминучістю зобов'язує держави світу до суворого обліку людських ресурсів. Співпраця в цій галузі, як в ніякій іншій, показує неможливість приведення людей до єдиного знаменника навіть регіонального громадянства. Відповідним чином розвиватиметься і правове оформлення цього інституту.

Отже, на початку ХХІ ст. основою світового порядку залишається держава з її атрибутикою і національним громадянством, яке служить захистом як самого суспільства, так і людини-громадянина. Складно стверджувати про безумовне верховенство міжнародного права стосовно національного права, тим більше інститутів, безпосередньо пов'язаних з питаннями суверенітету і безпеки.

Висновки. Отже, у сучасних глобалізаційних умовах до фундаментальних конституційно-правових ознак інституту громадянства слід віднести: а) стійкий правовий зв'язок між особою та державою, що породжує стійкий зв'язок його суб'єктів між собою, який виражається у цілісному системному комплексі відповідних прав та

обов'язків; б) взаємний характер юридичних права й обов'язків між суб'єктами правовідносин громадянства: держава вправі вимагати від особи поваги і дотримання своїх законів, але в той же час зобов'язана здійснювати захист цієї особи як на своїй території, так і за її межами; особа ж, зі свого боку, має право вимагати від держави забезпечення такого захисту, але в той же час вона зобов'язана додержуватися її законів; в) політичний зв'язок особи та держави, адже наявний той або інший ступінь участі особи в управлінні справами держави і суспільства: участь у виборах, референдумах, сплата податків тощо; г) сталість політичного зв'язку між державою та особою, що припускає наявність потенційної можливості його розірвання (особа вправі вийти з громадянства на підставі свого волевиявлення і на підставах, передбачених законодавством).

Список використаної літератури

1. Кравчук, М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доповн. – Київ : Правова єдність, 2014. – 608 с. ; Kravchuk, M. V. Teoriia derzhavy i prava (oporni konspekty) : navch. posib. / M. V. Kravchuk. – 3-tie vyd., zmin. y dopovn. – Kyiv : Pravova yednist, 2014. – 608 s.
2. Поліщук М. С. Правознавство : навч. посіб. / М. С. Поліщук, М. І. Логвиненко. - Харків : Право, 2014. - 106 с. ; Polishchuk M. S. Pravoznavstvo : navch. posib. / M. S. Polishchuk, M. I. Lohvynenko. - Kharkiv : Pravo, 2014. - 106 s.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. - 10-е вид. доп. - Львів : Край, 2008. - 224 с. ; Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : navch. posib. / P. M. Rabinovych. - 10-e vyd. dop. - Lviv : Krai, 2008. - 224 s.
4. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект / М. І. Суржинський. - Київ : Наук. думка, 2011. - 214 с. ; Surzhynskiy M. I. Instytut hromadianstva Ukrainy: konstytutsiino-pravoviy aspekt / M. I. Surzhynskiy. - Kyiv : Nauk. dumka, 2011. - 214 s.
5. Янковський Н. А. Громадянство ЄС: інститут міжнародного права чи інститут внутрішнього права держав Європейського Союзу ? [Електронний ресурс] / С. А. Янковський // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2012. - № 4. - С. 265-271. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2012_4_41 (дата звернення: 09.05.2020). ; Yankovskiy N. A. Hromadianstvo YeS: instytut mizhnarodnoho prava chy instytut vnutrishnoho prava derzhav Yevropeiskoho Soiuzu ? [Elektronnyi resurs] / S. A. Yankovskiy // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo). - 2012. - № 4. - S. 265-271. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2012_4_41 (data zvernennia: 09.05.2020).

D. Tysiachnyi

PROSPECTS OF MODERNIZATION OF THE INSTITUTE OF CITIZENSHIP IN MODERN CONSTITUTIONAL LAW

The problematic issues of the functioning of the institution of citizenship in the modern conditions of formation and development of global constitutionalism are studied. Ways to modernize the constitutional and legal institution of citizenship are proposed. The need for comprehensive improvement of the constitutional and legal regulation of citizenship issues is emphasized.

It is noted that the modern content and nature of the institution of citizenship, which was formed under the influence of international legal standards after the Second World War, in the late twentieth and early twentieth century under the influence of globalization and interstate integration processes have undergone some changes. After all, the content of the constitutional and legal category of citizenship has acquired features and functional properties that go beyond traditional intoxication. First of all, citizenship ceases to be perceived as an exclusive link with one state in its mutual rights and responsibilities, and also ceased to be monopolized with the category of sovereignty of a particular state.

Given the objective and established trends in the formation and development of the institution of citizenship change, there is a need for scientific understanding of the accumulated theoretical and methodological knowledge about these phenomena, as well as real experience of legislative constitutional and legal regulation of the organization and activities of state bodies. strengths and weaknesses of regulations governing public relations in the field of citizenship, the adoption of effective regulatory technologies, approaches and methods of legislative support, as well as the application of comparative approaches to the analysis of legislation in the field of citizenship, which will identify, specify and eliminate gaps legislation, outline practical conceptual areas for its improvement.

Key words: *citizenship, constitutional law, globalization, European interstate integration, consti.tutional development.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2020 р.

**НАУКОВЕ ЖИТТЯ
РЕЦЕНЗІЯ**

**НА ІНДИВІДУАЛЬНУ МОНОГРАФІЮ КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ
НАУК, ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ КУРЧИНА ОЛЕГА
ГЕННАДІЙОВИЧА «МІСТОБУДІВНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

Актуальність монографічного дослідження Курчина О. Г. обумовлюється з тих позицій, що посилення реальних можливостей територіальних громад та сформованих ними представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування є одним з основних способів налагодження принципово нової діалектики взаємовідносин системи публічної влади з суб'єктами містобудівної діяльності, а крім того – максимально наближає адміністративні послуги у даній галузі до їх споживачів – мешканців конкретного локального соціуму, дозволяючи до того ж і мінімізувати корупційні чинники у здійсненні дозвільної компетенції.

Як слушно наголошує автор монографії, надання муніципальним утворенням максимального обсягу повноважень та реальних можливостей їх реалізації у містобудівній сфері дає можливість найширше врахувати життєво важливі інтереси членів територіальної громади при здійсненні просторового планування подальшого розвитку відповідних територій, що потребує застосування комплексного підходу.

Виходячи означеної аргументації, автор справедливо формулює наступні перспективні завдання удосконалення компетенції органів місцевого самоврядування у містобудівній сфері: а) формування належної концепції просторового планування населених пунктів, що поєднує у собі як архітектурно-будівельні, так і земельні, екологічні, соціокультурні аспекти забудови; б) всебічне врахування у документації з просторового планування екологічних проблем, належного управління водними ресурсами, стійкої мобільності, захисту культурної та природної спадщини, а також вимог, що виникають у зв'язку з необхідністю адаптації до зміни клімату; в) збалансування державних та приватних інтересів, пов'язаних з розвитком території (впровадження приватно-публічного партнерства у сфері містобудування); г) використання документації з просторового планування, яка визначає можливості і правила розвитку території як основи для отримання адміністративних дозволів на здійснення інвестицій у цю територію; д) розробка схеми планування території, з обов'язковим врахуванням існуючого використання території громади, включаючи попереднє проведення інвентаризації земель.

В цілому, можна зробити узагальнюючий висновок, що представлена до рецензування наукова монографія являє собою актуальне, системне, логічно та стилістично виважене, цікаве наукове дослідження, а тому може бути рекомендованою до друку.

Бисага Юрій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»,
Директор Інституту держави і права країн Європи,
Заслужений юрист України

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЛДЖИ КАРИНА ВАСИЛІВНА – студентка кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

БЕСПАЛОВА ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА – аспірант кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

БИСАГА ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», Директор Інституту держави і права країн Європи, Заслужений юрист України.

БОЧКОВ ПАВЕЛ ВЛАДИМИРОВИЧ - кандидат юридических наук, доктор богословия Черновицького православного богословського інститута.

ЖУРАВЕЛЬ ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ-кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Академії праці, соціальних відносин і туризму.

КАМАРДІНА ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА – старший викладач кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

КОВЕЙНО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – старший викладач кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

КУРЧИН ОЛЕГ ГЕННАДІЙОВИЧ - кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, партнер Адвокатського об'єднання «Курчин і партнери».

ЛІСОВИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ - аспірант кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ЛЮБЧИК ОЛЕКСАНДР АНТОНОВИЧ - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін загальноуніверситетських кафедр Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

МУЛЯР ГАЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА- кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму.

ПОПОВ АНАТОЛІЙ АНДРІЙОВИЧ - кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна».

РЕВА ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ-аспірант Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

РОМАНОВСЬКА ОКСАНА ІВАНІВНА-аспірант Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

РУДЕНКО ЛЮДМИЛА ДМИТРІВНА – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки навчально-наукового інституту права Сумського державного університету.

РЯДІНСЬКА ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА - доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України.

ТЕРЕМЕЦЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ ІВАНОВИЧ- доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Тернопільського національного економічного університету.

ТИСЯЧНИЙ ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ - аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом.

ТИХОМИРОВ ДЕНИС ОЛЕКСАНДРОВИЧ – старший викладач кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук.

ТИХОМИРОВА ГАЛИНА ЄВГЕНІВНА – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ТУЗ ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА - асистент кафедри права Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна».

ХАРАБЕРЮШ ІВАН ФЕДОРОВИЧ. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ХОВПУН ОЛЕКСІЙ СЕРГІЙОВИЧ-кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму.

ШЕЛУХІН МИКОЛА ЛЕОНІДОВИЧ - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BALDZHY KARYNA – student of the Department of Law and Public Administration of Mariupol State University.

BESPALOVA OLHA – Postgraduate Student, Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

BOCHKOV PAVEL – Candidate of law, doctor of theology Chernivtsi Orthodox Theological Institute.

BYSAHA YURII-Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law and comparative law, the Faculty of Law of the State higher educational institution Uzhhorod National University, Director of the Institute of State and Law of Europe, Honored Lawyer of Ukraine.

KAMARDINA YULIIA - senior Lecturer, Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

KHARABERIUSH IVAN - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

KHOVPUN OLEKSII - PhD in Law, Chair of the Department of Criminal Law, Process and Criminology, Academy of Labour, Social Relations and Tourism.

KOVEINO YULIIA - senior lecturer at the Department of Law and Public Administration Mariupol State University.

KURCHIN OLEH- Candidate of Law, Merit Lawyer of Ukraine, partner of the Kurchin and Partners Law Office.

LISOVYY OLEKSANDR - Postgraduate Student, Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

LYUBCHIK OLEKSANDR- Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines university departments Luhansk State University internal information of E.O.Didorenko.

MULIAR HALYNA- Candidate of History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Process and Criminology, Academy of Labour, Social Relations and Tourism.

POPOV ANATOLIY - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Law Department of the Lutsk Institute of Human Development at the University of Ukraine.

REVA VLADYSLAV- Postgraduate Student of the Open International University of Human Development “Ukraine”.

RIADINSKA VALERIIA - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Research Laboratory of Problems of Legal and Organizational Support for the Activity of the Ministry of State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

ROMANOVSKA OKSANA- Postgraduate Student of the Open International University of Human Development “Ukraine”.

RUDENKO LIUDMYLA - Candidate of Juridical Sciences, Docent, Associate Professor at the Department of Administrative and Economic Law, Financial and Economic Security of the Sumy State University academic and research Institute of Law.

SHELUKHIN MYKOLA - Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

TEREMETSKYI VLADYSLAV-Doctor in Law, Associate professor, Professor of Civil Law and Procedure Department Ternopil National Economic University.

TIHOMIROV DENIS - Candidate of Law, Senior Lecturer of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs.

TUZ YULIYA - assistant of the Department of law of the Lutsk Institute of Human Development of the University of Ukraine.

ТУКХОМЫРОВА ГАЛЫНА – Candidate of Science of Law, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration of Mariupol State University.

ТYSIACHNYI DMYTRO - Postgraduate student Interregional Academy of Personnel Management.

ZHURAVEL YAROSLAV- Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Department of Constitutional, Administrative and Financial Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism.

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом головного редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, якщо вони не відповідають тематиці видання,

неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а головному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є непринятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається до **10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається до **20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без

використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterations>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст

статті

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seria : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.....

.....

3.....

.....

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

В. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES
OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new

archeological sources make it possible to analyses the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
Російською мовою	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
Англійською мовою	(Вказати відомості англійською мовою)
Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса	(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
2020,
ВИПУСК 19

УДК 34(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право / головний редактор М. Л. Шелухін. – Маріуполь : МДУ, 2020. – Вип. 19. – 145 с.

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін
Відповідальний секретар – старший викладач В.І. Темирова-Хмикіна.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)52 82 43, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

Редакційно-видавничий відділ Маріупольського державного університету
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129,
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4930 від 07.07.2015
Тираж 100 примірників. Замовлення № 040/20